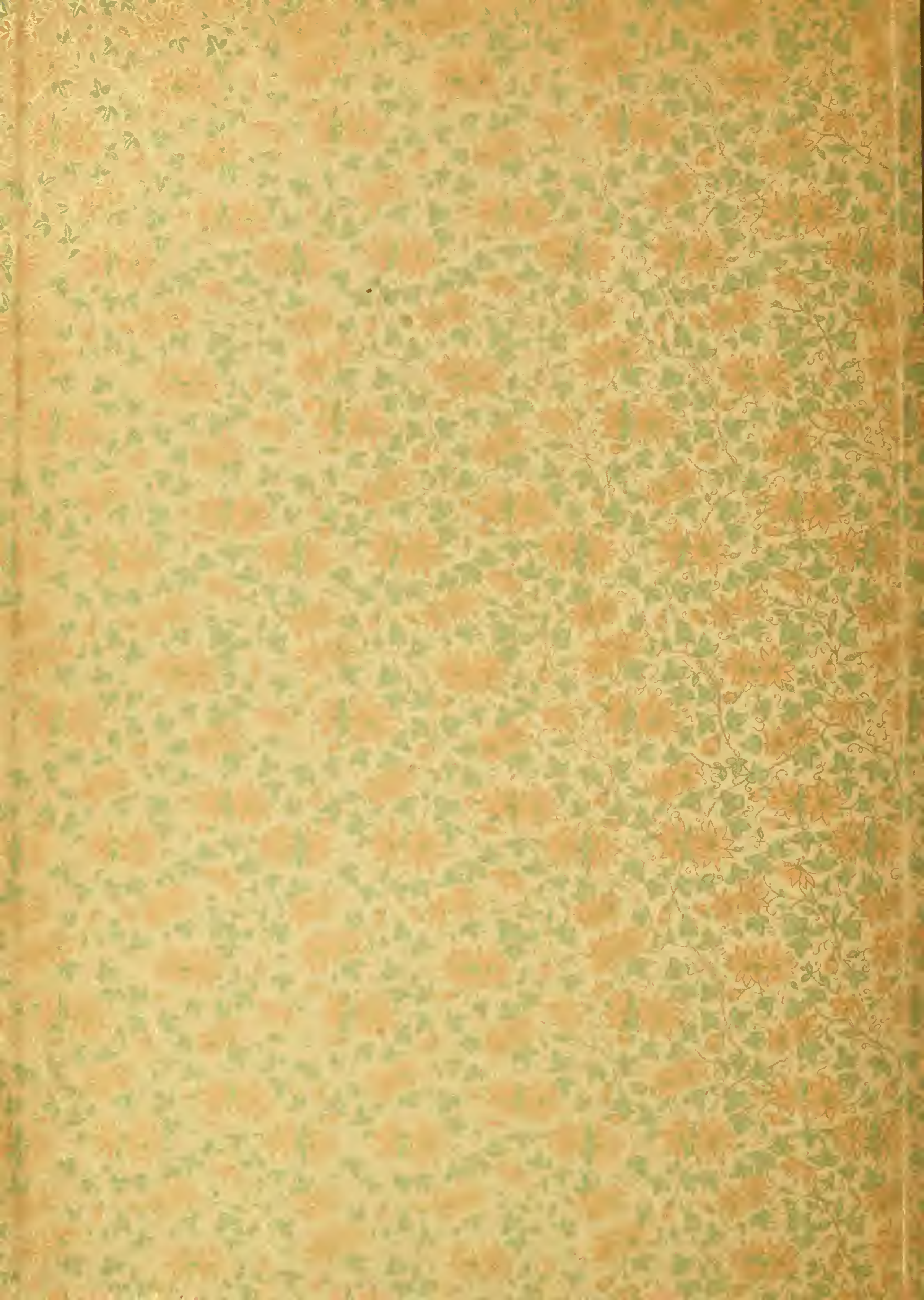

A ZSIDÓK TÖRTÉNETE ABONYBAN ÉS VIDÉKÉN

IRTA DR. VAJDA BÉLA

A ZSIDÓK TÖRTÉNETE
ABONYBAN

ÉS VIDÉKÉN.

IRTA

DR. VAJDA BÉLA

ABONYI RABBI.

BUDAPEST
CZETTEL ÉS DEUTSCH-FÉLE MŰINTÉZET NYOMÁSA
1896

ELŐSZÓ.

Egy kegyeletes ünnepély, chevránk ötnegyedszázados jubileuma volt jelen munkám megirásának külső oka és igy természetes, hogy az elsősorban a kegyeletet szolgálja.

De a mű megirásánál egy pillanatra sem tévesztém el szemeim előtt azt, hogy valamely zsidó hitközség monografiájának főczélja csak az lehet, hogy a hazai zsidóság történetirójának munkáját elősegítse. »A részletek ismerete nélkül nem létezhetik általános ismeret« (Humbold Sándor). A hazai zsidóság mult és jelen századbeli történetéhez igyekeztem adalékokat nyujtani. Épenazért kerültem a jelentőségnélküli adatok halmozását és a történetirás szempontjából teljesen értéktelen balasztot mellőzni igyekeztem mindenütt.

Fölöslegesnek találtam azt is, hogy ez olvasót végig vezessen mindama nehézségeken, melyeket nekem legyőzni kelletett. Nem kutatásaim módját, hanem azoknak csupán eredményeit óhajtottam ismertetni.

Adatokat szolgáltattak nekem *a)* a vármegyei levéltárból a conscriptiók, *b)* a városi levéltárból az adókönyvek és *c)* a hitközség eléggé tartalmas levéltára, melynek főokmányait a szövegben közlöm és jegyzőkönyvei, melyek 6 kötetből állanak és 1787-től napjainkig elvezetnek, habár nagyon hézagosan. Abony város történetére nézve *Márton Ferencz* (Abonyi Lajos) úr, kinek a városról irt monografiája nemsokára megjelenik, kegyes volt szóbelileg néhány adatot nyujtani, melyekről a szövegben megemlékezem és melyekért e helyt legőszintébb köszönetemet fejezem ki.

Nagy köszönettel tartozom *Fispán Ignácz* ősz barátomnak is, ki emlékezete alapján gyakran útbaigazitott ott, hol az irásbeli följegyzések hézagosak voltak.

Végül igaz köszönetet mondok a *helybeli szentegyletnek*, mely jelen munka kiadását magára vállalta.

Abonyban, 1896. julius elsején — 5656. tamusz 20.

Dr. Vajda Béla.

Ha tekintetünk a zsidóság közelmultja felé fordul és kutató szemünk a legutóbb letelt néhány évszázadban vizsgálja ennek történetét, tanácsos lesz jó előre elkészülve lennünk arra, hogy sokkal több ború, mint verőfény, sokkal több szenvedés, mint jólét az, mi ott elébünk tűnik.

Áll ez Európa összes országaira s áll ez Magyarországra nézve is.

Igaz, hogy hazánkban az emberietlen türelmetlenség és vak fanatizmus támadásaitól kevesebbet szenvedtek, mint a szomszéd Ausztriában és Németországban, de hát — minden egyébtől eltekintve — lehetett egyáltalán csak némileg nyugodt, békés élete a zsidóságnak ezen országban, mely 300 esztendeig a békés nyugalmat maga sem ismerte, hanem szakadatlan küzdelmek, folytonos pusztitások szinhelye volt.

Már az Árpádok alatt virágzó és hatalmas hitközségek valának Magyarországon, de nincs közöttük egy sem, mely mind e mai napig szakadatlan működésben maradt volna meg. A legtöbbnek háromszor négyszer kellett ujjá alakulnia és működését egészen elölről megkezdenie. És igy, bár több mint ezer éve laknak zsidók e földön, ha valamelyik ma fönnálló hitközség 150—160 évre tudja keletkezését visszavezetni, azt már a régi zsidó egyházak közé kell számitanunk, főleg itt a nagy-alföldön.

De hát van-e ezen mit csodálkozni?

Itt a Duna és Tisza közt elterülő nagy rónaságon, hol szemünk láttára keletkeznek ma népes virágzó helységek és közel szomszédságban feküsznek egymás mellett népes falvak és városok, itt 200 évvel ezelőtt egy végtelennek látszó pusztaság terült el. Ama 9 nagy népességü helység, mely ma az abonyi járást alkotja, kivétel nélkül mind lakatlan és puszta volt. Kecskemét, Nagy-Kőrös és Czeglédnek lehetett talán együttvéve, vagy tizezer lakosa; azonkivül azután egész Pestig egyetlen lakott helység sem létezett. Számos helységről még azt sem tudták, melyik földesur birtoka. A pusztán fekvő Abonyról, hol pedig már 1600 körül tekintélyes reformatus község létezett, most csak annyit találunk följegyezve, hogy az Abonyi István tulajdona.

Futva futott innen mindenki, de legjobban a

zsidó, mert neki a labbancz sem kegyelmezett, de a kurucz sem ám.

A mult század első évtizedeiben végre a jóságos Isten megkönyörült a sokat szenvedett hazán és elküldte számára a régen óhajtott, a régóta nem ismert belső békességet. A romban fekvő helységek lakói kezdenek ujra visszatérni, a nagy magyar alföld kezd ujra elevenülni.

A zsidók is megjelennek, de természetesen csak félve, óvatosan haladnak előre és legelsőbben Pestmegye és az alföld éjszaki határán, Aszódon alapítanak egy kisebb egyházat.

De ezalatt Abonyban is megindul az élet. A föntnevezett Abonyi Istvánról nem beszélnek többé, ki ugy látszik nem is volt egyébb, mint kalandor,[1]) hanem Galanthai Balogh István lép fel, mint földesur. E Balogh Istvánt én azonosnak véltem Rákóczy vitéz brigaderosával, kit maga Rákóczy ajánlott földesurnak abonyi hivei számára. Márton Ferencz (Abonyi Lajos) azonban nem tartja azonosnak. Ez esetben csak azon réven ismerték őt el az abonyiak földesuruknak, hogy Balogh Istvánnak Ányos leány volt a felesége és igy jogot tarthatott a szomszédos Kécske, Tószeg és Paladics birtokára. Tény az, hogy félévre rá, miután Károlyi Sándor megkötötte a békét Szatmáron I. József császárral, Galanthai Balogh István lejött Nagy-Kőrösre

[1]) Márton Ferencz úr szóbeli közlése.

és itt, mint Abony, Kécske, Tószeg, Paladics örökös ura, kiadta szabadságlevelét 1711. deczember 29-én, melyben a szántóföldeket illetőleg 3 évre, a szőlőkerteket illetőleg pedig 10 évre minden teher és földesuri illetmény alól fölmenti mindazokat, kik ezen elpusztult városokba települnek és igy azokat ujra fölépitik. Ezen szabadságlevélnek köszönhető, hogy Paladics kivételével nevezett helységek ujra felépültek, Abony maga pedig ritka gyorsasággal növekedett, úgy, hogy 1740 táján már a katholikus egyház is megalakult s 1748-ban január 8-án mezővárosi czimet és vásártartási privilégiumot nyert. Vásárait minden kereskedő, itt letelepülő avagy átutazó, szóval minden vásáros ember látogathatta.

Ilyen volt Pestmegye, ilyen Abonynak állapota, midőn e város területén először települtek meg zsidók. Ezek történetét szándékozom jelen munkában ismertetni fölosztva azt következő 3 korszakra: *a)* a zsidó község története a mult században, *b)* a jelen század elejétől a szabadságharczig, *c)* a szabadságharcztól napjainkig.

A ZSIDÓKÖZSÉG TÖRTÉNETE A MULT SZÁZADBAN.

Az Árpádházból és vegyes házakból származó királyok alatt azt látjuk, hogy a zsidók kiváltképen a városokban laktak. Budán, Pozsonyban, Székesfehérvárott, Nagy-Szombaton stb. alakultak meg a nagy zsidó egyházak. Ez azonban azonnal megváltozott, mihelyt I. Ferdinánd legyőzte ellenkirályát, Zápolya Jánost és a győzelem eredményeképen a Habsburgház lett uralkodó Magyarországon. Ez által az Ausztriában uralkodó zsidógyülölet és zsidó ellenes rendeletek hazánkra is kiterjesztettek s ezek szinte lehetetlenné tették a zsidóknak a városban való lakást. Ha tehát a zsidó nem akarta elhagyni a hazát, kénytelen volt olyan helyet keresni a letelepülésre, Letelepülések.

a hova e rendeletek hatása ki nem terjedt, illetve hol nem sokat törődtek a Bécsben alkotott rendeletekkel.

Bekopogtatott a szegény zsidó egy magyar főurhoz, ki valamely kisebb mezővárosban vagy faluban korlátlan hatalommal uralkodott és engedelmet kért, hogy az ő védelme alatt ott megtelepülhessen. Ha ezt megnyerte, akkor azután tőle csinálhatták tovább a zsidóellenes rendeleteket Bécsben, nem volt neki arra semmi gondja.

No igaz, hogy e helyett földesuraink jól ismert zsarnokoskodásait és szeszélyeit kellett szó nélkül eltűrnie, de hát vigasztalhatta magát azzal, hogy e tekintetben a keresztény jobbágynak sem volt különb dolga.

Ha azután egy uraság védelme alatt 10—15 zsidó család együtt volt, megalakult a zsidó község »Schutzjuden-Gemeinde«, melynek számára az uraság rendszerint védőlevelet adott ki. Ilyen védőlevelet kaptak többek között a paksiak 1781-ben, a kanizsaiak 1786-ban, a lovasberényiek 1775-ben, az ó-budaiak 1765-ben, a pápaiak 1748-ban.

A védőlevél oltalma alatt az a 10—15 család megalkotta mindama hitközségi intézményeket, melyek fönntartására napjainkban csak nagy népes hitközségek vállalkoznak. Templomot, fürdőházat épitett, temetőt vett, rabbit, kántort, metszőt, tanitókat foga-

dott, kissé megerősödve orvost, bábát szerződtetett és kórházat is tartott fenn.

Általánosságban beszéltem eddig, de egyben elmondtam szélesebb körvonalakban Abony zsidó hitközségének megalakulását is. Térjünk tehát most át a részletekre.

Ki volt az első zsidó, ki galanthai Balogh István védelme alatt itt Abonyban legelőször megtelepedett?

Teljes határozottsággal állithatjuk, hogy ez a *Pintér-család* őse, *Chaim* volt.

Más kérdés azonban az, mely időben jött ezen Chaim (Jakab) ide lakni. Márton Ferencz ur figyelmeztetett egy pintérlegényre, ki 1720 táján jött ide Here ispánnal Dunaszerdahelyről. Ennél azonban nincs kitüntetve, hogy zsidó, ami azt bizonyitja, hogy nem is volt zsidó, mert ezen elnevezést a mult században soha el nem hagyták a név mellől, még akkor se, ha egy Wertheimer Sámsonról vagy egy Mendelsohn Mozesról, volt is a szó. Másrészt a családi hagyomány azt tartja, hogy ezen Chaim Lengyelországból érkezett ide.

Tény az, hogy 1695-ben egész Pestmegyében nem lakott zsidó, 1720 táján pedig csupán csak a megye éjszaki járásaiban. Csak a század közepe táján, 1745 körül találjuk az első zsidókat, az u. n. kecskeméti járás községeiben Albertiben, Irsán, Kecske-

méten és bizonyára *ezen év táján érkezett Chaim is Abonyba.*

Határozott adatunk csak 1756-ról van. Az ezen évről szóló városi adókönyvben föl van jegyezve, hogy Viztövi Gergely behajtotta a zsidók adóját. Az abonyi zsidók első conscriptióját a megyei levéltárban találjuk meg az l. (publico politica) osztályban. Ez 1767-ből ered és a következő adatokat tartalmazza:

Az adófizető neve	Gyermekeinek száma	A türelmi adó összege
1. *Michael Jonas*	3	6 frt — kr.
2. *Moyses Jakab*	3	2 „ 50 „
3. *Ignácz József*	2	2 „ 50 „
4. *Salamon Izsák*	—	1 „ 50 „
5. *Abraham Kun*	4	1 „ 50 „
6. *Abraham Izsák*	4	4 „ — „
7. *Lebl Hirsch*	2	2 „ — „
8. *Jakob Sakter*	—	—

Mivel a városi pénztárba fizetett adó, (portio) mindig kevesebb volt mint a türelmi és az abonyi zsidók városi adója, mit emlitett Viztövi Gergely behajtott, már 1756-ban 15 frtot tett ki, ebből teljes határozottsággal következtethetjük, hogy a felsorolt zsidók már 1756 vagyis a mult század közepén csaknem mind itt voltak.

Michael Jonás, ki a legtöbb adót fizeti, a *Hay* családnak, leányágon az Altman, Markbreit, Politzer stb. családok őse héber nevén יחיאל יהודה בן יונה, Aszódról jött ide lakni és valószinüleg három fia Zelig, Mose és Mordechaj, vagy legalább a legidősebb Zelig még Aszódon született, mert ez mindig Zelig Aszódnak irja magát. A második Moyses Jakab a fönt emlitett Chaimnak a fia; Chaim már nincs az adófizetők között, mivel ugy látszik 1767-ben már nem volt az élők között. Két fiatalabb fia Zelig és Salamon (ez utóbbitól származik chevránk jelenlegi elnöke) szintén nincsenek fölvéve, mert még kiskoruak, helyesebben gyermekek voltak. Hanem az a „domus crematus“ azaz pálinkaégetés, mely után a fenti conscriptió jegyzete szerint a legidősebb testvér, Moyses az adót fizeti, ugy látszik még az öreg Chaim-é volt. A saját maga által égetett pálinkához maga gyártotta a hordókat is és — a családi hagyományok szerint is — innen ered a *Pintér* név. 3. Ignácz József az Abony vidékén élő *Frank* család őse. Héber neve נטע בן יוסף ליב. 4. Salamon Izsáknak, mint a conscriptió mutatja; nem maradt családja. 5. Abraham Kun egy szegény *kohen* család őse, mely még a jelen század elején is az egyedüli chezkasz hakchila-joggal biró család volt Abonyban. Fiai Manesz és Lebl később a *Weisz* nevet vették fel. 6. Abraham Izsák, héber néven אברהם בן יצחק a *Wechsler* családnak őse. (Jechiel

nevü fiától származik hitközségünk jelenlegi elnöke leányágon.) 7. Lebl Hirsch kilétét nem tudom megállapitani, mig *Jakab* ama ritka sakterek közé tartozik a történelemben, kiknek gyermekeik nincsenek.

A hitközségi élet e korban a legkezdetlegesebb lehetett, hiszen az imádkozáshoz szükséges minjan is csak alig-alig volt meg.

Mig a Balogok voltak ezen négy helység egyedüli urai, addig nem is igen jött ide más zsidó család. Csakhogy ez nem tartott soká. Részint beházasodás, részint birtokvásárlás utján csakhamar több részre oszlott a nagy uradalom és 1770-ben már Balog Józsefen kivül 20 tagja volt az uradalomnak, kik között a Schlosperg, Hartvich, Gaál, Vörös, Bogyai, Batta, Bencsik, Csuzy, Talján, Csák, Gömörey, Eördög és Török családok tagjait találjuk. De a birtokok már ezen időben gyorsan cseréltek gazdát. A század végén, mikor az uradalom 24 részre oszlott, e családok nagyobb részét már nem találjuk a birtokosok között. A kimaradottak helyébe Vigyázó, Ürményi, Horvát, Szakáll, Egressy, Talján, Molnár, Csornossy, Rábay családok jönnek.

Ennyi birtokos között mindig akadt egy, ki készségesen adott engedélyt a zsidónak, hogy urbéri telkén lakást épithessen magának. Tényleg azon időben, midőn az uradalom már több részre oszlott, vagyis 1770 táján kezdenek a zsidók nagyobb szám-

mal a letelepülésre jelentkezni. A *Weisz-Vajda* család őse Márkus (Meir), kinek a mult század közepén kivételesen meg volt engedve, hogy a kunság területén Kunszentmártonban lakhassék, 1770 körül beküldötte ide fiát *Simont* lakni. Az öreg Markus odakint halt meg Sztmártonban, ugy hozták be ide eltemetni. Ez azonban nem ment könnyen, mert a közbeeső helységek babonás félelemből nem engedték meg, hogy a halottat határaikon keresztül vigyék. A még ma is élő szájhagyomány szerint zeneszóval és föllobogózott fogatokkal mentek a halott elébe és a gyászmenet ugy érkezett be, mintha lakodalmas menet lett volna. Ugyancsak 1770 táján jött ide Jakab szabó, a *Züsz* család őse és itt varrogatott 1796-ig természetesen férfi- és női ruhákat egyaránt, mert olyan finom distinctiót, mint férfi- és női szabó még a jelen század elején se nagyon ösmertek. Ezen időben érkeztek meg Solem Leb, a *Pfeifer* család őse; Nagy-Károlyból jött Mose és Mordechaj két testvér, kik később a *Schwartz* nevet vették föl; David Leb a *Perl* család őse Nádudvarról, Sámuel Diktik, később *Blechner* Aszódról jött ide Abonyba, a szomszéd Kecskén pedig, mely a legszorosabban ide tartozott, a Hakker család őse, Lebl, Ábraham és Mandl apja telepedett le legelőször.

Midőn a családok száma 15—16-ot tett ki, már valóságos községet alakitottak, nemcsak saktert, hanem Községi élet kezdete

tanitót is fogadtak, sőt a *R. Mosét, Lichter Gottliebot.* a mint az összeirások nevezik, megválasztották *rabbijuknak*, a rabbi sirkövének tanusága szerint 1771-ben. R. Mose, mint sok kartársa ezen időből, Csehországból származott és teljes 60 esztendeig volt rabbija a folyton növekedő hitközségnek, hol őt, mint az egyháznak nemcsak legjámborabb és legtudósabb, hanem egyuttal legöregebb emberét is állandó szeretettel és tisztelettel vették körül.

Mihelyt a rabbi megérkezett, a hivek valamely alkalmas *imahelyiségről* kezdtek gondolkodni.

Ezen időben lépett az abonyi közbirtokosság tagjai közé Ürményi József, e kornak ép oly nagy tehetségü, mint fölvilágosodott gondolkodásu államférfia, ugyanaz, ki 1780-ban Pestmegye administratora, később királyi személynök, majd országbiró lett. Hozzáfordultak hát kérelmükkel a zsidók, ki is megengedte, hogy nem urbéri telken, hanem saját fundusán 1775-ben templomot és melléje rabbi-lakást épitsenek, melyekért 80 frt évi árendát fizettek.

Természetesen *temetőjének* is kellett lenni a hitközségnek, legalább 1770-ben, de valószinüleg már előbb is, azonban sem a hitközség, sem a chevra könyvei nem nyujtanak arról fölvilágositást, hogy az hol feküdt. Szájhagyomány alapján állithatom csupán, hogy az mai templomunk körül feküdt, hol akkor tényleg a város vége volt. 1780 táján az összes

halottakat onnan exhumálták, s az ugynevezett régi temetőbe vitték át, hol a legrégibb sirkövek tényleg csak az 1780-as évekből valók.

Más zsidó községek, mielőtt intézményeiket megalkották, előbb *védőlevelet* kértek uraságuktól, hogy háboritatlanul föntarthassák azokat. Ilyen védőlevelet az abonyiak sohasem kaptak, de nem is kértek soha, azonban nem fordult elő eset, hogy itt valaki kétségbe vonta volna ama jogokat, a melyeket másutt az ily védőlevél nyujtott a zsidó községnek.

Nem csoda, ha most már a zsidó község meglehetős gyorsan növekedett, úgy, hogy 1778-ban a rabbin, tanitón és sakteren kivül 22 családfő van a városi adókönyvbe bejegyezve. Családi neveik a zsidóknak ezen időben természetesen még nem voltak. Még mindig csupán az apa és fiu nevét irták egymás mellé. A következő 1778-ból eredő névsorban az első név rendesen az apának a második a fiunak a neve. A névsort a héber nevekkel és a későbben nyert családi névvel magam egészitettem ki kutatásaim alapján [1]) — További települések

1. *Moyzes Károly* משה בן ראובן קראלי *Schwartz*
2. *Jakab Mihály* זעליג בן יהיאל יהודה אסאר *Hay*
3. *Markus Károly* מרדכי בן ראובן קראלי *Schwarcz*
4. *Salamon Jakab* שלמה בן חיים *Pintér*

[1]) Az 1 és 3, továbbá 2, 18, 20, valamint a 4, 13, 15 és végre 5 és 17. szám alatt megnevezettek egymásnak testvérei.

5. *Fülöp Abrahám*	יחיאל בן אברהם	*Wechsler*
6. *Márkus Simon*	שמעון בן מאיר סעממארטאן	*Weisz*
7. *Jakab szabó*	חיים יהודה בן שמואל הייט	*Züsz*
8. *Simon Sámuel*	שמואל בן יהודה	*Blechner?*
9. *Izsák Ábrahám*	אייזק בן אברהם משקאלין	*Deutsch*
10. *Kun Márkus nadrágszabó*	מנחם בן אברהם כ״ץ	*Weisz v. Weiser*
11. *Simon Mózes*	משה שמעון	*Schmied*
12. *Ignácz József*	נטע בן יוסף ליב	*Frank*
13. *Moyzes Jakab*	משה בן חיים	*Pintér*
14. *Dávid Ábrahám*	דוד ליב בן אברהם	*Perl*
15. *Lörincz Jakab*	זעליג בן חיים	*Pintér*
16. *Lebl Ábrahám*	ליב בן אברהם	*Lorencz*
17. *Simon Ábrahám*	שמעון בן אברהם	*Wechsler*
18. *Markus Mihály*	מרדכי בן י״ל	*Hay*
19. *Ábrahám Pál*	אברהם בן ליב קעטשקע	*Hakker*
20. *Moyzes Mihály*	משה בן י״ל	*Hay*
21. *David Simon*	שלם ליב בן דוד	*Koch később Pfeifer*
22. *Simon üveges*	שמעון גלאזוערער	*Glaser*

1780-ban 25, 1785-ben 27 tagot számlál fel a városi adókönyv.

A község jelentékenyebb növekedését Pest vármegyének 1788. szeptember 15-iki határozata idézte elő, melyben

»Mindeneknek tudtokra adja, hogy a portéka házról-házra való hordozása és árulása, az oly zsidóknak, kiknek maguk boltjaik vannak s portékáikat szekéren hordozzák, megengedtetik, szinte ugy, valamint a szegényebb zsidóknak is.»

De ennél még sokkal jobban szaporitá az itteni zsidó hitközség tagjainak számát az 1791. trvcz. 38. §-a, mely kimondja, hogy minden adózó zsidónak a házról-házra való kereskedés *az ország minden helyén* megengedtetik.

Ezen törvény 1792. szeptember 14-ikén Pestmegye közzé teszi azon megjegyzéssel, hogy »sem az uraságok tisztjei, sem a helységek birái ebben őket ne akadályozzák.“ Házalással foglalkozóknak pedig Abony sokkal alkalmasabbnak mutatkozott, mint Aszód, a megye éjszaki határán.[1])

Hogy tehát az állapotok bentebb a megyében biztosabbak lettek, egész kis népvándorlás keletkezett onnan Abonyba. 1790 körül a *Haszler, Roth, Mandel, Krausz* családok jöttek onnan ide. De érkeztek ide más vidékről is ezen időtájt. *Pfeifer* Izsák Péczelről, *Czettel* Izsák, ki Tószegen telepedett meg, *Bleier* Izrael és mások.

Ugyancsak ezen időben három férfiu jött ide

---

[1]) Aszód a török pusztitásról és török háboruból majdnem sértetlenül került ki és a zsidók már 1700 táján behuzódtak oda, 1747-ben már ujjáalakitották chevra-kadisájukat, 1757-ben pedig már zsinagógát is épitettek maguknak, mely még ma is e szent czélra szolgál. 1745-ben *Jozsua* nevü, 1767-ben *Jakob Filip* nevü *rabbit* találunk ott. Ugyanakkor már külön *chyrurgusa* is volt az aszódi hitközségnek *Lebl Izsák* személyében. E kisebb község az alföld határán, tehát nemcsak azzal dicsekedhetik, hogy ott született *R. Juda Aszód,* talán az első alföldi születésü rabbi, kinek működésében nemcsak rengeteg tudományosság és buzgó vallásosság, hanem magyar szabadelvüség is nyilatkozik meg, de azzal is büszkélkedhetik, hogy Abony utján anyja számos alföldi zsidó hitközségnek.

lakni, kik későbben vezérszerepet vittek a község és chevra életében: *Schvarcz Fábián*, héber nevén שרגא בן מ״ה גומפרעכט, *Adler Eliás* מ״ה פנחס Hevesről és végre ama férfiu, ki később a hitközség egyik legtiszteltebb alakja, évtizedeken át annak vezetője volt: *Altmann Sámuel*. Ő Miskolcz környékéről való volt, s nőül vevén Hay Zélig legidősebb leányát Esztert, itt megtelepedett.

Családi nevek

Ezek, kiket éppen fölemlitettem, *családi neveiket* nem itt kapták, hanem ugy hozták magukkal előbbi lakhelyükről, mivel az 1785-ki esztendő, melyben II. József császár a német nevek fölvételét elrendelte, nem találta őket itt. E német családnevek fölvétele korántsem ment könnyen itt ezen a törzsgyökeres magyar vidéken. A városi adókönyvekben még 1790-ben is sok *magyar családnevet* találunk. Smied Mose Simont, Kis Simonnak, Perl Dávidot Nádudvari Dávidnak, Schvarcz Mártont Károlyi Mártonnak, Dick Jakabot Göndör Jakabnak találjuk beirva még 1790-ben is. A *Pintér* család összes tagjai már ezen magyar néven nevezik magukat. A legrégebben itt lakó zsidóknál, kiknek már apjukat is ösmerték itt helyben, egyáltalán nem használnak családnevet, hanem továbbra is csak az apa nevét teszik az egyéni név elé. Wechsler Jechiélt továbbra is Abrahám Fülöpnek, Frank Józsefet, Ignácz Józsefnek nevezik és Hay Zéliget Mihály Jakabnak. Ezen nevén találom

őt emlitve még 1790-ben is, tehát öt évvel József császár rendelete után és a legnagyobb valószinüséggel állitható, hogy a *Hay Jakab* név tulajdonkép nem egyéb, mint *Mihály Jakab*-nak röviditetése és germanizálása. A Weisz, Schvarcz és Roth neveket a haj, illetve az arczszinéről kapták az illetők valószinüleg és nem érdektelen megfigyelni, hogy ma az illetők dédunokái és ősunokái nem ritkán birják azon külső tulajdonságokat, melyek alapján őseik e neveket kapták.

A kántorok, metszők rendesen *Singer* vagy *Schulsinger* nevet, a samesz — harangozó, mint e vidéken nevezik őket — a *Leitner* nevet nyerte. A *Schlesinger* névnek az énekléshez semmi köze, mert az tulajdonképen Schlesiert (sziléziai) akar jelenteni.

Tekintsük most közelebbről *a zsidó községi életet*. Községi élet

Ez mint már láttuk 1770 körül kezdődik, mikor itt 15—16 lehetett a zsidó családok száma. Általánosan ismeretes, hogy ezen időben a zsidók szerte a hazában nem csupán hitközségeket, hanem az uradalom védnöksége alatt a helyi keresztény községtől csaknem egészen független községet az u. n. zsidó communitást képezték. Ha más vidékről jött zsidó települt itt meg, azáltal még nem vált a község tagjává. Először természetesen az uradalom védnökségét kellett megszerezni, de ezt rendesen azon utasitással nyerte

meg, hogy a hitközségi intézmények használatai illetőleg egyezzék meg a zsidó községgel, illetve szerezze meg a „*chezkaz hakehila*“ jogot. Mig ezt meg nem szerezte, addig a zsidó községen kivül állónak „*Chucz*“-nak neveztetett. Viszont e chezkasz hakehila jogra nézve nem volt okvetlen szükséges, hogy az illető a város területén lakjon. Az uradalom Tószeg, Kécske és Paládics is kiterjedvén, mindenki, ki ezen helyeken lakott, ide valónak tekintetett. De a közbirtokosság területén tulról is idetartoztak: Jánoshídáról Dávid Mihály (*Deutsch*), Törtelről *Brikler* Bernát, Tiszaföldvárról a *Bichler* család, nemkülönben a *Weisz* családnak Kunszentmártonban lakó tagjai.

A chezkasz hakehila-t nem volt könnyü megszerezni, de ha már megvolt, nem könnyen szabadulhatott tőle az ember, legalább addig nem, mig összes fizetési kötelezettségének a községgel szemben eleget nem tett. Igy, midőn Salamon Lőrincz, *Zalmon Kecskemét* 1787-ben innen *Szegedre* tette át lakását — ez időtájt keletkezett ott a zsidó község — csak ugy bocsájtották el, hogy előbb a városi jegyző előtt okmányt irt alá, amelyben magára vállalja, hogy összes restancziáit, — ha csak Ő felsége addig a hátralékos kameralis taksát az abonyi zsidóknak el nem fogja engedni, pontosan le fogja fizetni. A hitközség régi alapszabályai alig is vonatkoztak másra, mint annak meghatározására, mihez van a be nem

kebelezett tagnak, Chucznak, joga, mihez nincs; mikor szabad őt a torához fölhivni, mikor nem; mikor van chijuv joga, mikor nincs. Tagadhatatlan, hogy egy kis szükkeblüség nyilatkozik meg e szabályokban a tulajdon hitsorsossal szemben, de hát ezért nem a zsidó községet, hanem a korszellemet kell felelőssé tennünk. Ők is nehezen jutottak hozzá, drágán fizettek meg minden csepp jogot; nem akarták hát ők se másoknak ingyen megadni azokat.

Hanem az a különbség még is meg volt a chevratagság és a chezkasz hakehila jog között, hogy utóbbi nem csupán apáról fiura, hanem ipáról vőre is dijmentesen szállott át.

A község élén a *roshakohol, a zsidó biró* állott. Ő képviselte a zsidó községet ugy az uradalommal, mint a keresztény községgel, valamint az óbudai zsidó község Elöljáróságával szemben is, mert ez az Elöljáróság, mint az 1791. május 17-iki megyei currens mondja: „e megyebeli zsidóknak kormányzója az őket illető ügyekben.“

A zsidó biró szedte be ugy a türelmi adót, valamint a portiót; előbbit Ó-Budára juttatta, hova időnkint repartiálás végett maga is fölment, utóbbit a városi pénztárba fizette be. Ugyancsak ő fizeti be a koserbor mérés és a boltok árendáját az uraság kasszájába egy összegben, vagy pedig mind a 24 közbirtokosnak külön-külön. Ezen munkája fejében

ő portiót a városi pénztárba nem fizet, különben is meglehetős foku hatalommal, bebörtönzési és pálczázási joggal birt hitsorsosai körében; de még az uriszék előtt is volt némi tekintélye, sőt a városházánál, — kivált ha pénzt hozott, »zsidó főbiró uramnak« czimezték.

Nem csoda hát, ha nagy volt a versengés és törekvés ezen állás után. Ritkán is fordult elő, hogy valaki pár évig egymásután viselte volna e hivatalt s egy év letelte után rendesen másikat találunk helyette a birói székben. Mert hát a választás évenkint történt. Egy 1792-ből eredő jegyzőkönyvi határozat következőképpen állapitja meg a választás módját: Minden évben Tévész hó ujholdján történik a választás egy háromtagu bizottság jelölése alapján. Választanak pedig egy roshakoholt, két tuve hakoholt (albirót) két gabbai czedokot (templomi kuratort) egy gabbai ditalmudtorát (iskola kuratort) és egy memunát, ki az apróbb peres ügyeket intézte el a roshakohol ellenőrzése mellett. Az igy megválasztottak még két pénztárkezelőt (בעל תיבה, kasszapreczeptort) választottak, kik közül az egyik a türelmi adót, a másik a porcziót szedte be. A templomi pénztár egész önállóan kezeltetett a templomi kuratorok által s csak annyiban függött össze a zsidó communitás kasszájával, hogy a gabbaim évenkint kétszer, a két gevia-incasso alkalmával, 100—100 forintot tartoztak a

communitás kasszájába fizetni a templomi jövedelmekből.

Amint látjuk a zsidó község szervezete egészen olyan volt, mint egy politikai községé, és ennek az egyházi ügyek csupán egy külön ágát képezték. Maga a roshakohol eredetileg inkább világi hatáskörrel birt a zsidó kommunitás kebelében és a templomi ügyek nem is tartoztak ügykörébe.

Kik viselték a mult században a zsidó birói hivatalt itt Abonyban? Ezt régi feljegyzések hiányában csupán 1778-tól kezdve tudjuk pontosan.

A legelső zsidó biró, kinek nevét felemlitve találtam (a városi adókönyvben) Mihály Jakab vagyis Hay Zelig, 1780-ban már Károly Mózes (R. Mose Károli-Schwartz) 1781-ben Ábrahám Fülöp azaz Wechsler Jechiel a zsidó biró. 1786-ban Jakab Salamon azaz Pintér Salamon a roshakohol, (a mi már a zsidó községi jegyzőkönyvben is föl van jegyezve.) Az ő biráskodása idejéből egy érdekes okmányt őriz meg irattárunk. Az abonyi zsidók folyamodványa ez Ürményi Józsefhez, ki már akkor országbiró volt Budán.

Hangzik ez okmány következőképpen:

Nagyméltóságú
Kegyelmes Földesurunk Excellentiád!

Tiz esztendők folyása alat Feőméltoságú kegyelmes protectioja alat Abonyi fundusán Sinagógánk épitve vagyon, olly annyira megromlott, hogy tellyességel Istenni szol-

gálatot módunk szerint benne nem tehetünk és melly házak mellette vagynak, tellyességgel veszendők, úgy hogy pusztán kéntelenitettünk hadgyni, mi ugyan e folyó Esztendőig szokot Arendanak eleget tettünk, Nzetes Tszt Uram előtt folyamodtunk épétsen egy Sinagógát, mellyre feleletet adott, hogy Kegyelmes Excellentiád épéteni nem szándékozik. Mi mély alázatossággal kegyelmes Excellentiád szine előtt folyamodunk, vegye szivihez buzgó könyörgésünket s mindenkor hiven Arendánknak letételit és Kegyelmes akaratját kiadni Templomunk épétésére Fundust ki mutatni s kegyes determinatioját Arendának értelmünkre. Reménységünk vagyon Excellentiád kegyelmében, hogy buzgó könyörgésünk után vigasztalás nélkül, elbocsájtva nem leszünk, a mintis kegyelmes palástyához erőssen ragaszkodunk. Mely irgalmaságért a Hatalmas Ur Isten Nagy Méltóságú Uri nevinek fölmagasztalásával, hogy aldya meg ohajtunk.

Kegyelmes Excellentiádnak
Méltatlan és Alázatos Hivei

Abonyi városban lakozó Sidók.

Csakhamar meg is érkezett a kérvényre a felelet. Ürményi saját kezével irta.

Hogy az instánsok azon a helyen, a hol a mostani volt, magok saját költségivel egy újj Sinagógát épithessenek, megengedtetik — Egyébaránt Tisztemnél oly rendeléseket tettem, hogy romladozó lakó házai az Instánsoknak meg újjitassék és Jó Statusban tetettéssenek. Mely ebéli Beneficiumokért a követtkezendő 1787-iki esztendőtől folyvást esztendőnket 80 R-foréntokert fizettni és ennek egy felit ugyan első Januarisban, másik felit pedig Julius Holnapnak első napján az uraságnak Cassajaban letenni kötelesek lesznek.

Többnyire az Épületekre jó gondot fognak viselyni

mladizott
és Ő Sta-
o az Ő.
Kint 80. R
Januarius
lső napjai
lesznek.
elym. melyek.
ujjett az,
lbonyi Tisz-
n, ez illyetén
ha szükség
aságos fog
upáu az
8a Apr 736.

Nagy

Nagy Méltóságu Kegyelmes Földes Uraink Excellentiád

Tiz Esztendők folyása alat, Feö Méltóságu Kegyelmes protectiója alat
Abonyi fundusán Sinagogánk épétve vagyon, olly annyira meg romlot
hogy tellyességel Istenni szolgálatot módunk szerint benne nem tehe-
tünk, és melly házak mellete vagynak tellyességel veszendők, úgy
hogy pusztán kintelani tettünk hagyni, mi ugyan e folyó Esztendőig
szokot Arendának eleget tettünk, Ezékel Fiscál Uram előtt folyamodánk
épétsen egy Sinagogát, mellyre feleletet adot, hogy Kegyelmes
Excellentiád épétani nem szándékozik. Mi mély alázatossággal Ke-
gyelmes Excellentiád szine előtt folyamodunk, vagy eszünkbe
buzgo könyörgésünket, s mindenkor híven Arendánknak letéve
lit, és Kegyelmes akarattyát kiadni Templomunk épétésére Fun-
dust ki mutatni, s hogy és determinatióját Arendának értelmünkre
hogy Léggyen Contractualiter, ugy azon romlot házatt épétését; Re-
ménségünk vagyon Excellentiád kegyelmiben, hogy buzgo
könyörgésünk után vigasztalás nélkül el bocsájtva nem leszünk
aminthogy Kegyelmes palástjához erössen ragaszkodunk. Melly
irgalmasságért a Hatalmas Úr Isten Nagy Méltóságu Mél-
nevinek sok magasztalásával hogy adgyon meg óhajtunk

Kegyelmes Excellentiádnak

Méltatlan és Alázatos Hivei
Abonyi Városban Lakozo
Sidok

Hogy az Instánsok azon az helyen, a hol a mostani volt, magok saját költsé-
gével Ujj Synagogát építhessenek, meg engedtetik. — Egyeba-
ránt Tisztemnek oly rendeléseket tettem, hogy romladozott
Lakó házai az Instansoknak meg ujjíttassanak, és jó Sta-
tusban tétettessenek. Mely ebbéli Beneficiumokért az Kö-
vetkezendő 1787-ik esztendőtül fogvást esztendőnként 80. Rh.
forintokat fizetni, és ennek egy felét ugyan első Januarius-
ban, másik felét pedig Julius Holnapnak első napján
az Uraság Cassájában le tenni kötelessek lesznek.
Többnyire az Épületekre jó gondot fognak viselni, melyek-
ben is, hogy jövendőben, a ne talán szükséges ujjítás,
és reparatio ~~hogy~~ továbbra ne halladgyon. Abonyi Tisz-
tartóm minden esztendőben Sz. György Nap tájban, ez illyen
Épületeket meg fogja visgálni, a mely esetre, ha szükség
fészert, nádat, vagy más Materialékat, az Uraság fog
ugyan adni, de az készpénzbéli költségeket tsupán az
Instánsok tartoznak meg tenni. Budán die 8a Apr. 786.

Ürményi Jósef

…yen, a hol a mozgani volt, magok sajái kölcsé

melyekben is, hogy jövendőben a ne talán újjétás és reparátio továbbra ne halladgyon, Abonyi tiszttartóm minden esztendőben Szt György nap tájban az illyetén épületeket megfogja vizsgálni, a mely esetre, ha szükség leszen nádat vagy más materialekat az uraság fog ugyan adni, de a készpinzbeli költségeket tsupán az Instansok tartoznak megtenni. —

Budán die 8a Apr. 786

Ürmenyi Josef

Mint ezen okmány mutatja, már ezen templom privat funduson és nem urbéri telken lett fölépitve s igy a község, bár saját maga épiti föl a templomot, érte nem urbéri taksát, hanem árendát fizetett.

Még azon évben hozzá is kezdtek a templom ujjáépitéséhez. Hogy ez mennyibe került nem tudom, csak azt találom a hitközségi jegyzőkönyvbe feljegyezve Rabbi Móse keze által, hogy a toleranczia cassából (מִמְּעוֹת מם) 7 és ½ forintot adott e czélra Pintér Salamon biró. Ez a templom azután egészen 1825-ik évig szolgált elődeinknek istentiszteleti czélra.

A következő évben Weisz, vagy mint akkor rendszeresen irtak Vajsz Simon, a roshakohol, ki ezen állását, mi hallatlan ezen időben, de az abonyi zsidóság későbbi történetében is ritka, két évi megszakitással, 1787—1797-ig vagyis 9 évig viselte. Ilyen kivételt ugy látszik azért tettek vele hitsorsosai, mivel Vajsz Simonynak a hatóságnál sok jó

embere volt, mi abból is kitünik, hogy e családnak már akkor szabad volt a kúnság területén lakni s ő ezen összeköttetéseit nagyon szivesen használta föl hitsorsosai érdekében. Maradt is fönn az irattárunkban erre nézve egy érdekes okmány. Az esemény, melyre vonatkozik, jelentéktelen, mindössze az történt, hogy nemzetes Foris Pál uram megütött egy zsidót. Nagyon-e kicsit-e, ok nélkül vagy kellő okból, azt ma már el nem dönthetjük és igy kénytelenek vagyunk mi is, mint száz évvel ezelőtt Vajsz Simony megnyugodni Kostyán János főszolgabiró urnak azon itéletében, hogy Foris Pál uram, mindössze csak egyszer ütött a zsidóra és az azt motskos beszédével nagyon is kiérdemelte. Vajsz Simony kérvénye a főszolgabiróhoz a következőképen hangzik:

Tekéntetes Feo Szolga Biró Úr
Nekem kivált képpen kegyes Uram!

Kéntelenitettem a Patiensnek sok kérése után nagy alázatossággal Tettes Urhoz folyamodni a véget: Mint hogy tapasztalja az megveretett patiens naponként való belső Nyavalajának terhessebb mi voltát, azon okból is kivántam Tettes Nemes Vármegyének Hiteles Chyrulgussát annak bővebb megvizsgálására, mint pedig leendő nagyobb veszedelemnek eltávoztatássára kihozatni, amint is recurálvan várossunk Birajához, hogy e béli veszedelmes álapotban lévő patiens miatt egy Levelet iratna emlitett Nemes Vmgye Chyrulgussának, mint hogy Eőtet illetné az illyetén alapotban az visum repertumnak Autenthicatioja: de ezt megértvén Foris Ur, azonnal Paraicz Mihály Esküt Urhoz folyamodván, ki is az Város birajá

az levél kiadásától egy általában inhibeálta, mely dolgot a mint tapasztalom, valóságos Interessatiónak kölletik lenni.

Kihez képest, hogy tovább ne kintelenitessünk e beli panaszunkat terjeszteni, kivántam elsőben Tettes Urnak igazságos Itéléti megvizsgálása melet jelenteni, ne hogy még következendő képpen az patiens ide való Borbélynak tudatlansága végett s mint penig elégtelen cura nélkül lévén, veszedelmesebb álapotra juthasson. Szükséges, hogy ezek közt tartandó interessatiot méltoztassék amandáltatni és az patiens iránt bővebb rendelést tétettni alázatossan esedezem.

Tekintetes Feo Szolga Biró Urnak
érdemetlen alázatos fejhaito szolgája

Vajsz Simony
Abonyi zsidók Birája.

Vajsz Simont utoljára 1797-ben találjuk a zsidó birói tisztségben, 1794-ben majd ismét 1795 és 1799-ben Wechsler Jechiel és a mult század utolsó évében megint Hay Zelig az elnök. Hay Zelig azt a kimagasló állást, azt a föltétlen tiszteletét és szeretetet, melylyel őt hitsorsosai körülvették, inkább csak 1800 után érte el. Ugy látszik jótékonysága arányában nőtt vagyona és vagyonának növekedése mindinkább bőkezüvé tette őt. Jelen század kezdetétől fogva gondoskodó atyja ő nemcsak nagyszámú családjának, hanem az egész hitközségnek. A szegényeknek és ezekből állott a hitközség nagy része, ő valóságos gondviselője. A nyomorban levőknek alamizsnát ad, a munkaképeseknek segitséget, hogy élelmüket megszerezhessék. Ha a hitközség

megszorult és nem tudott pénzt szerezni, ott volt az öreg Zelig, ki vagy kölcsönbe, vagy ajándékba előadta e szükséges összeget. De ezek elbeszélése inkább a jelen század történetére tartozik és igy visszatérek annak elbeszéléséhez, hogyan szereztek elődeink élelmüket a mult században.

A zsidók foglalkozása.

Hát bizony nagy kinnal-bajjal éppen úgy, mint mi ma, csak azzal a különbséggel, hogy ők könnyebb lélekkel, vigabb kedélylyel hordozták az élet igáját. Nagyon kevés volt közöttük, ki itthon meg tudta szerezni kenyerét.

Volt a piaczon az uradalom boltosházában egy *nagy bolt*, azonkivül saját házába nyitott még három zsidó *kis boltot*. E boltok árendája fejében a zsidó község 400 frtot, a kóser bormérési jogért 150 frtot fizetett az uri széknek s ezen jogokat azután nyilvános árverésen adta bérbe a zsidó község saját tagjainak. A boltosoknak nem igen kellett tartani konkurrencziától, mert az egyetlen rácz boltos, kinek az uraság engedélyt adott a bolt nyitásra, hogy legyen valaki, ki szombaton és zsidóünnepen árul, ez a rácz boltos 1798-ban önkényt odébb állott; de hát ezekből nagyon kevés család élhetett, annál kevésbé, mivel a kóser borból szigoru büntetés mellett egy pintet sem szabadott kereszténynek eladni, sem sört vagy pálinkát számukra mérni. A bölcs vármegye 1788. julius 6-diki currensében még azt is eltiltja

— zsidónak ép ugy mint kereszténynek, — hogy — buzát — vásároljanak a köznéptől.

Voltak a zsidók közt *iparosok* is, még pedig meglehetős számmal. 1780-ban két szabót, egy susztert és egy üvegest találunk itt. Ezeknek sem igen kellett a konkurrencziától félni, mert Abonyban egyetlen czéh sem volt, de iparuk ugy látszik nagyon szüken táplálta őket, mert neveiket igen sürün ott találjuk azok sorában, kik a község vagy a chevra jótéteményét igénybe veszik.

A többi család azután *házaló kereskedéssel* kereste meg kenyerét szerte a vidéken.

Nehéz volt a munka, sovány a kereset, hanem azután adót annál többet kellett fizetni. A föntebb emlitett 550 frton kivül mit a zsidóközség fizetett az uri széknek, minden egyes zsidó saját földesurának urbarialis taksát fizetett. Kinek lova, kocsija volt, annak robotolni kellett. Házuk után a szegényebb zsidók 4—6 frtig, de a tehetségesebbek 8—12 frtig, Hay Zélig 16 frtot, Perl David pedig, kinek több melléképülete volt, 18 frtot fizetett, mi bizony nagyon jelentékeny összeg volt az akkori viszonyokhoz képest. De ez még csekélység volt a türelmi adó, helyesebben a kameralis taksához viszonyitva, mely czim alatt már a mult században a tehetségesebbek 15—20 frtot, Hay, Weiss, Wechsler 36 frtot fizettek évenként. Azután jött a portió, eredetileg katona-adó, Adók.

mely maga is 6, 8 sőt 10 forintra is emelkedett. E mellett még a marhahust is drágábban kellett fizetniök, mint a hogy a vármegye limitálta, mert Szekerkay András mészáros uram még azt is megfizettette magának, hogy a marhát kóserozni hagyja.

A sokféle adó terhe alatt elhatározták, hogy a gabbai uramiék ne legyenek nagyon bőkezüek az átutazó hitsorsosokkal szemben, de azért korántsem voltak szükkeblüek ezek iránt sem.

Ez az érdekes határozat, mely úgy látszik a mult század közepe tájáról való és mint első van bejegyezve a zsidóközség jegyzőkönyvébe, következőleg hangzik:

כתובה בעט ברזל, להיות לאות ולמשמרת, להיות מעמד
ומצב מאחר דש המלבות י״ה בליגט הט עם מעות מלבה,
האבין אלופי קהל יצ״ו איינגמאכט, דש הג״צ יהיה מי שיהיה
הט ביכולת ליתן לאורחים מקופת הצדקה לויט למעטה.
ראשון: וואן קומען מעבט א בעל דרשון אונד מעבט
דרשינן בבהכ״נ יש ביכולת לג״צ ליתן שני פעמים ה״י צ״ל.
לאורח הגון לא יותר כ״א ה״י צ״ל כמו כן לבעל דרשון וואש
ניכט דרשינן מעבט בבהכ״נ גם כן לא יותר כא ה״י צ״ל.

Hitközség hivatalnokai.

Ama rendkivüli, vagyonuk és keresményükhöz képest óriási, terhek daczára a hitközségi intézmények föntartásában olyan áldozatkézséget tanusitottak, melyről a mai nemzedéknek fogalma is alig van, s mely már nem csupán a legnagyobb dicséretre méltó, hanem egyenesen bámulatos. A mult század végén,

midőn az abonyi zsidó-házak száma 50 volt és a családok száma mintegy 55–60, a zsidóközség kebelében következő alkalmazottak éltek:

Lichter Gottlieb (Mose) rabbi,
Gabriel, az öreg kántor (utódai Bauernak nevezik magukat),
Singer Johann (Chaim) az uj kántor,
Bachmann Wolf, sakter és hitközségi jegyző
Fischer Lebl, dajján vagyis jurist, a mint a conscriptio nevezi.

Következik 3 tanitó u. m.:

Rafael Mihály,
Kasszovitz Mandl,
Stock Izsák (Eizig Baruch).

Két templomszolga u. m.:

Pick Lebl,
Ábrahám Lebl (az ugynevezett kis sammes)
végül pedig *Tobiás* „bassist“ és *Hilel* „sekondesinger.“

De hát mi volt az alkalmazottak fizetése? 1780 táján a rabbi havi dija 16 frt, a kántoré 10 frt, a metszőé, kit akkor Samuelnek hittak, 6 frt 50 kr. minden mellékjövedelmen és a chevra által fizetett illetékeken kivül.

A század végén azonban már igy emelkedtek a fizetések:

Rabbi havi dija 24 frt,
Gabriel kántoré 12 frt,
Az uj kántoré, Singer Chaimé 10 frt, később 16 frt.
Bachmann Wolf jegyzőé 10 frt.

E fizetések ma nevetségesen csekélyeknek tünnek fel, de bizonyára helyesebben fogjuk azokat megitélni, ha meggondoljuk, hogy ezen időben, gymnasiumi tanárok számára havi 30—35 frt igen jó dijazásnak tekintetett és egy font hús ára a megyei limitatió szerint 5—6 krt tett ki.

Iskola. A mi végre a tanitókat, helyesebben az *iskolaügyet* illeti, erre nézve tudjuk, hogy már 1770 táján volt itt zsidó-tanitó.

A magyarországi zsidó-tanitók ebben az időben kétfélék voltak, u. m.: lengyelek vagy cseh-morvák; magyar születésü egynehány volt csupán a dunántúli megyékben.

A lengyelek csak héberre tudtak tanitani, utóbbiak németre is valamicskét. A művelődés és fölvilágosodás előharczosai voltak ez utóbbiak a hazai zsidóság körében, másrészt azonban a zsidóság magyarosodását erősen hátráltatták. Hogy az a „zsidógyermekek tanitója," kit a városi adókönyv fölemlit

1770-ben — természetesen mint adót nem fizetőt — lengyel volt-e, vagy cseh-morva, nem tudom, de azt már tudjuk, hogy alig adta ki II. József császár a rendeletet arra nézve, hogy a zsidók u. n. nemzeti iskolákat (National-Schule) állitsanak, Abony azonnal sietett ennek eleget tenni. Az első helybeli zsidó tanitót, kinek neve ránk maradt, *Politzer Márkust* 1788-ban fogadta fel a helybeli zsidóközség. Fontos ezen évszám már azért is, mert ezen nemzeti iskolák a szigorú császári rendelet folytán csak 1789-ben kezdenek országszerte keletkezni és igy a mi iskolánk a legrégibb hazai zsidó iskolák közé tartozik. Mikor 1789-ben a főtanfelügyelő bekérte a kötelező okmányt a községtől arra nézve, hogy iskolát fog fentartani, akkor már itt működött a tanitó.

De Politzer Markus nem soká munkálkodhatott zavartalanul a közművelődés terjesztésében. Hogy miért, azt elmondja a következő okmány, mely élesen jellemzi az akkori közoktatási viszonyokat és tanuságot tesz azon latin közmondás igazságáról, hogy háboru idején hallgatnak a muzsák:

„Endesunterzeichneter bezeuget, daß er von die hiesige Gemeinde im Jahre 1788 als jüdischer Nationallehrer angenommen worden ist, auch war die Schule von dieselben so eingerichtet, daß bei Wiesitirung des Hr. Schulwiesitators die Schule für gut befunden worden ist. Da aber durch einquartierung des Militär in das Schulhaus und durch der hiesige Stadtgerichten das gemiethe Schulhaus gewaltäthig abgenommen und kein anderes Schulhaus hergeben worden ist, folglich dadurch ihre ganze Ein-

richtungen vernichtet und zu grunde gegangen. Obzwar Unterzeichneter sich viele Mühe und Unkosten gemacht hat, und gebeten um Assistenz, aber keine darauf gefolgt hat, hat mir die Gemeinde doch bis den ersten April d. J. richtig bezahlt. Da ich nun einsah, daß ihre Bänke oder Schuleinrichtungen nie bezahlt werden wird und von ihr Eignes sind dieselben außerstand wiederum andere zu stellen gehe ich also freywillig ohne Wiederrede von da weiter. Daß ich an dieselben keine Forderung mehr habe, bezeuge ich hiemit.

Aban den 25. März 790.

Markus Politzer.

A katonai parancsnokságok ugy látszik másutt is alkalmatosnak találtak az iskolákat, a bequartélyozásra és hasonló sorsra több zsidó iskola jutott ezen időben. Bizonyitja ezt a helytartótanácsnak 1791. május 12-ikéről kelt rendelete, melyben:

> azt kivánja, hogy minden nemzeti iskolák helyre állittatván, volt állapotokba tétessenek, ezenfelül pedig az 1789-ik esztendőtől fogva fölállott zsidó-oskolák is, melyek elromlottak volna, ujabban visszaállitassanak.

Igy hát az abonyi zsidó-oskola is uj életre kelt. Az uj tanitó neve Joseph Izsák, ki meg betegsége miatt volt kénytelen az iskolától megválni. A század végén, — mint a hivatalnokok névsorából láttuk, — három tanitó működött itt. Hogy mennyi volt ezeknek jövedelme, azt nem tudhatjuk, mivel ezek fixumot nem igen kaptak a hitközségtől. A község csak az oskolahelyiséget és a tanszereket adta; a tandijat a szegény tanitónak magának kellett a tanulók szüleitől beszedni, a mi bizony — mint a föntem-

litett Joseph Izsák az uriszék előtt elpanaszolja, — sok ügygyel bajjal és nehézséggel járt.

A franczia háboruk és az Abonyi zsidók

A katonák, kik 1790-ben az abonyi zsidó-iskolát lefoglalták, ugy látszik a török harcztérről jöttek haza. Két év mulva azután a *franczia háboruba* kellett az osztrák és magyar hadaknak vonulniok. Ama rendkivüli megrázkódtatás hullámai, melyet Nagy Napoleon föllépte egész Európában keltett, ide, a csendes kilebe, is eljutottak.

A fenyegető veszélylyel szemben, mely akkor a király és haza felett lebegett, oly áldozatkészséget tanusitottak az abonyi zsidók, melyet e korban alig teteleznénk fel róluk.

Mindjárt 1793-ban, midőn az osztrák csapatok először vonultak a franczia köztársaság ellen harczba, Abony zsidóközsége önkénytesen *kétszáz forintot* ajánlott fel a *háboru költségeire.* Kaptak is ezért magától a helytartótanácstól egy ékesen szóló latin nyelvü köszönő iratot, melyben a tanács biztositja őket a legfelsőbb elismerésről ezen önkényt felajánlott — spontaneo motu oblatum — adományért. Midőn 1797-ben Ausztria Orosz- és Angolországgal egyesülve másodszor indult háboruba, Abony zsidóközsége ujból *100 frtot fizetett* be a felszerelés költségeire és *mig csak a háboru tart, esztendőnkint kétszáz forintot ajánlott* fel. Most a vármegyétől kapták a következő köszönő iratot:

Abony Mezővárossa béli Zsidó kösségnek
illendő becsülettel
Abonyon.

Tekintetes, Nemes Pest, Pilis és Solt törvényessen egyben kapcsolt Vármegyék Rendei nevekben és parancsolattyokbúl Abony Mezővárossabéli Zsidó kösség bizonyossá tétetik ez által az emlitett Rendeknek a'beli különös tettszésekrűl és érzékeny szivességekről, hogy a Felséges Fejedelem és a Magyar Hazának választhatatlanul összvekapcsolt állandó boldogságok fenttartására s' védelmére az ellenség eleiben kelő Megyebeli Nemesség Fegyverkezésének czéllját s' előmenetelét száz Rh. forintokkal, esztendőnkint pedig 200 Rh. forintokkal, elősegélleni kivánta és fogadta. Valamint többnyire ezen példás cselekedetért és hűségért a többször emlitett Rendek általam alább irt által szives köszönetet tétetnek, úgy egyszersmind azt is igérik, hogy ily jeles buzgóságot adandó alkalmatossággal ő Felsége Kegyelmes kedvellésében ajánlani nem fogják elmulatni. Költ Pesten Május 11-ik napján 1797-ik esztendőben

Nagy Szigethy Szily Josef m. k.
föntirt Ttes N. Vármegyéknek V. Ispánya

Csak ha ismét emlékezetünkbe idézzük ama rengeteg adót és azt a nagy egyházi terhet, mely atyáink vállait nyomta, akkor méltányolhatjuk csupán kellőleg tettüket. Nyugodt lélekkel elmondhatjuk, hogy ama ragaszkodás a házához és ama áldozatkézség annak érdekében, mely ma hazánk zsidóságát jellemzi, csirájában megvolt apáink lelkében is.

Tek[illegible]

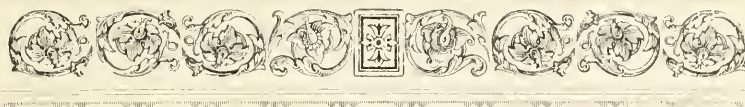
[T]iszteletes Nemes Pest, Pilis, és Solt törvényesen egy ben kapcsolt Vármegyék Rendei nevekben, és hatalommal kapcsolattyokbul Abony Mezö Városabeli Zsidó Község bizonyossá tétetik ezáltal az emlitett Rendeknek ebbéli különös tetszésekbül, és érzékeny Szivességekbül, hogy a Felséges Fejedelem, és a Magyar Hazának vá lasztthatatlanul öszve kapcsolt állandó boldogságok jeért tarttására, 's védelmére az ellenség ellen ben kelö Megyebeli Nemesség Fegyverkezésének czéllyát, 's elö me netelét Száz Rh. forintokkal, esztendönként pedig 200. Rh. forintokkal elö segitteni kivánta 's fogatta. Valamint többnyire ezen példás cselekedeteért, és hüség ért a többször emlitett Rendek általam alább irtt által Szives Köszönetet tétetnek, úgy egyszersmind azt is igirik, hogy ily jeles buzgóságát állandó áltál. matossággal ö Felsége Kegyelmes Kedvelltséibe ajánlani nem fogják elmulatni. Költ Pesten Majus 11.ik napján 1797.ik esztendöben.

Nagy Ligethy Lily Josef
fö nót Ittes N. vármegyeik V. Ispánya m. p.

Abony Mezö=Városabéli Zsidó Kö=
=ségnek illendö becsüllettel.

Abonyon.

Abony Mező=Váross[illegible]
=ségnek illendő becsüllettel.

A ZSIDÓKÖZSÉG TÖRTÉNETE A SZÁZAD ELEJÉTŐL A SZABADSÁGHARCZ BEFEJEZÉSÉIG.

Abony zsidóközsége jelen század első éveiben virágzó, fejlődő, sőt az akkori viszonyok között határozottan vagyonos község képét mutatja. Igaz, hogy a körülbelül 70 tagra fölszaporodott község tulnyomó része szegény, ki a házalás nehéz munkájával keresi meg mindennapi kenyerét és hetenkint egyszer — szombaton — a hust és bort is hozzá, de hát igy volt az akkor ország világszerte.

Másrészt Abonyban mégis szép számmal találunk olyanokat, kiket akkor vagyonos embereknek tartottak.

A türelmi adóhoz hárman járulnak 36 forinttal, kiknek neveit már fölemlitettük, de 20 forint körül sokan fizettek, u. m.: Pfeifer Izsák, Czettel Izsák, Hoffer József, Pintér Salamon, Pintér Lőrincz, Perl Dávid, Schwarcz Fábián, Adler Pinchász, és Adler Farkas, valamint Altmann Sámuel is, ki még akkor az ifjabb generátióhoz tartozott.

Talmud-tudomány.

De még sokkal inkább, mint vagyonossága által kiválott Abony a szent tudomány ápolása által. Tekintélyre és tudományosságra a rabbi után mindjárt *Adler Eliás*, R. Pinchász Heves emlitendő, utána pedig *Pintér* Salamon szókimondó fia *József*, ki magát Joecz Abonynak nevezi s ki a makai rabbinék Rabbi Lebnek leányát vette nőül. Nagy tekintélyben állott *Ruben, Schvarz* Mózes fia. Természetesen a kiválóbb tudósok közé tartozott *Fischer Lebl*, ki a rabbinak mint dajján segédkezett.

Jelentékeny nyereség volt az itteni tudományos körre, midőn a század legelső éveiben a nagykőrösi rabbi, *Kassovitz Wolf*, bizonyosan összeszólalkozván községével, idejött át lakni öreg napjaira, hol egy testvére Mandl tanitó volt; a két testvér egy kis házacskára is tett szert. Még nagyobb esemény volt a talmudtudósokra, midőn a bonyhádi rabbinak R. Lebnek kiváló tehetségü és nagytudományu fia *Löw Izrael* a kilebe házasodott. Ugyanis *Hoffer Mordechai*-

nak az első Györgyén megtelepedett zsidónak egyik fia József idejött be lakni a mult század végén.[1])

Ennek leányát vette el Löw Izrael, ki azután itt maradt és egyideig a község pénztárnoka is volt, mig a *boldogasszonyi* hitközség e kiváló férfiut rabbijának meg nem hivta, honnan később *Dárdára* ment *Baranya-vármegye* rabbijának.

De Löw Izrael korántsem volt az egyetlen, kit az abonyi tudósok közül rabbi állásra hivtak meg. Az ősz Mose rabbinak két fiát vitték innen Abonyból haza hitközségek a rabbiszékbe. *Joetz* nevü fia *Igar*-ban foglalt el rabbi állást, az ifjabbik *Jona Arje Czeczén* volt rabbi, utóbbinak két kötet halachikus munkáját kéziratban Büchler P. moóri rabbi őrzi. (V. ö.: Chaszom szofer II. 53. M. Zs. Szemle X. k. 497. l.)

A nagytudományu *Valentin Simon*, kit Weisz Simon választott vejének, a gabbai hivatalt viselte itt Abonyba és innen hivta meg őt *Jankovácz* községe rabbinak.

Igen nagy becsben állott itt a tóra, kivált ha gedulával azaz előkelőséggel járt együtt. Altmann Sámuelnek, Pintér Salamonnak és Schwarz Mózesnek nagy büszkesége volt, hogy fiaik a „Morenu“ czimet viselték. Leányaik számára nemcsak a Weisz

[1]) A másik fia Lebl, Semajónak apja Györgyén maradt. Györgyén 1767-ben nevezett Hoffer Mordechajon kivül, csupán még egy zsidó, Markus Lebl lakott.

és Hoffer családok, hanem a többi előkelők is ily tudós férfiakat kerestek.

Igy került ide *Scheiner D. H.*, ki Altmann Sámuelnek veje lett, majd *Markbreit Ignácz*, ki Hay Zelig legifjabb leányát vette nőül, az áldott emlékezetü „gute Peszl“-t, a mint őt széles e vidéken nevezték.

Az itt emlitetteken kivül szép számmal voltak szegényebb morénuk is a községben, kiknek a helyi jótékonyság módot nyujtott arra, hogy tisztán a szent tudománynak éljenek.

S ki tudná kellőleg méltatni azt az áldást, melyet a szent tan ápolása apáinkra és közvetve mi ránk is gyakorolt. Ennek köszönhető, hogy bár a keresztény társadalom megvetette, nem ritkán jogtalanul bántalmazta s az alacsonyabb foglalkozás módokra utalta a zsidót, ő sem erkölcsileg sem szellemileg nem sülyedt. Vallása és annak tudománya megvédte attól, hogy a társadalom páriájává legyen, mivé őt tenni óhajtották. Alacsony kereset módja mellett ez a legeszményibb foglalkozás erkölcsi magaslaton tartotta és a fajnak szellemi frisseségét sértetlenül megőrizte a késő nemzedékek számára.

De ugy látszik, hogy ezen korban a morenuk nem csupán a héber tudományban váltak ki, hanem a modern müveltségben is ők jártak elől és koránt-sem perhorreskálták azt, miként a század közepe

táján a talmuddal foglalkozók. Épen Pintér József, Scheiner D. H. és Markbreit Ignácz, sőt még az öreg Adler Eliás is, azok, kik e század legelején már magyar betűkkel irták alá neveiket a jegyzőkönyvekben.

A zsidóközség orvosa

A modern műveltséget különben az *orvos,* vagyis a chirurgus diplomatikus képviselte a kileben.

Láttuk, hogy már a mult században Weisz Simon erősen panaszkodik „az idevaló borbély tudatlanságáról“ és a zsidók nagyon is szükségét érezték annak, hogy egészségükről üdvösebben gondoskodjanak. Azért még 1800-ban fölirtak az uriszékhez, hogy beszéltek ők Pesten egy chirurgussal, ki hajlandó lenne ide lejönni, ha az urasság hozzájárulna valamivel fizetéséhez. Az uriszék azt válaszolta, hogy — ha akarják — a magok pénzéért megfogadhatják, ő fizetéséhez hozzá nem járul, „hanem ha valamely patiensnek szolgálni fog, illendő bérének jutalmát el fogja venni“. Látván a zsidók, hogy itt helyben segitségre nem számithatnak, a szomszéd Szele[1] és Györgye zsidóival léptek érintkezésbe, hogy ezekkel egyesülve zsidó-orvost fogadjanak.

1802-ben már szerződést is kötöttek *Taussig Józseffel,* ki chirurgusi diplomáját a prágai egyetemen

[1] *Szele* zsidóközsége egyidős az abonyival. 1767-ben ugyancsak hét zsidó család lakik ott is, kik azonban összevéve csak 16 frt türelmi adót fizetnek. Később azonban a növekedésben Abonynyal nem tudott lépést tartani.

nyerte. Fizettek neki mindenek előtt illő lakást s előbb 75, később 125 frt évi fixumot, ezenkivül templomi ülést számára és felesége számára és a község öszszes intézményeinek ingyen élvezetét. Továbbá minden látogatásért 7 krt, érvágásért 10 krt kapott; vidéki beteg utiköltségeit és mindenki a gyógyszerek árát azonnal készpénzben tartozott megfizetni. Végre pedig összes átköltözési költségeit megtéritette a község és gyógyszerek bevásárlására 80 frt előleget adott neki. A szerződést 1805-ben ujra megkötötték, de hogy meddig működött, nem tudom. A huszas években *Liebner Dávid* nevü orvos az utódja.

A község növekedése

Ezalatt a község folyton növekedett tagok számában. Az uradalom azon tagjai, kik e század elején léptek a közbirtokosságba, korántsem viseltetnek nagyobb előszeretettel a zsidók iránt, mint a régiek; meg arról is panaszkodik a zsidó kommunitás az uriszék előtt, hogy a birtokosok fölemelték a taksát, másrészt meg azt emlegetik, hogy az érdemes városi tanács zsidók és keresztények közti perekben nem valami tárgyilagosan méri ki az igazságot, — de mindez nem gátolta meg a község rohamos emelkedését.

Az uriszék nem nézte rossz szemmel a zsidóházak szaporodását, mert azok pontosabban és nagyobb összegben fizették a taksát, mint a keresztények. Nemcsak oly taksás telkeken hol még ház

nem állott, épithetett a zsidó minden nehézség nélkül házat magának, hanem még a keresztények házait is jogában állott megvenni. Igy 1808-ban Hacker Abraham fia, Ignácz egy urasági tiszttartó jelenlétében 800 frtért megvette Czere Imre házát az udvarban levő minden egyébb épületekkel együtt. Ezen viszonyok következtében 1815-ben már 115 bekebelezett tagja volt a községnek.

Messze terjedt a község hire és a környékben lakó zsidók mind ide grávitáltak. Ezen időben történt, hogy az ide jó messze eső *Tiszaigaron* meghalt *Salamon Mózes* nevü gazdag zsidó. Ez végrendeletében meghagyta, hogy örökösei az abonyi zsidóközségnek *egyezer váltó forintot* fizessenek ki. 1818-ban a hitközség átvette az összeget és elhatározta, hogy az összeg jövedelme évente a rabbi, iskola és vagyontalan morenuk között osztassék ki. Egy darabig — heter iszka mellett — kamatoztatta a község a pénzt, de pár év mulva legfontosabb szükségletére, — a templomépités czéljára — forditotta az elöljáróság.

A nemeslelkü adományozóért mai napig is külön „el mole rachamim“ mondatik és halálozásának évfordulóján a rabbi a szokásos imákat végzi.

A zsidóházak szaporodása ellen ezentul sem lett volna kifogása az uradalomnak, ha a városi tanács föl nem szólalt volna ellene.

Viszály a zsidó és keresztény község között

Tartozunk a történelmi igazságnak annak konstatálásával, hogy a mai mintaszerü viszony a zsidó egyház és a város között nem volt meg a multban. Az olyan eset minőről Weisz Simon panaszolkodott Kostyán János főszolgabiró előtt, 3—4-szer előfordult azóta is.

Csak anyiban állott jobban a dolog, hogy most már Tauszig orvos is beleszólt s nem engedte meg, hogy hamis visum repertumot vegyenek föl. Egyizben — midőn a szegény zsidó éjjeli őrt, Leitner Jakabot verte el egy keresztény polgártárs, — Dr. Eckstein Ferencz is, ki a pesti egyetemen „Kanzladjunkt und Supplent“ volt, beleavatkozott a dologba és a megyei chyrurgussal szemben Tauszignak adott igazat.

Láttuk azt is, hogy a városi elöljáróságnak része volt abban, midőn 1790-ben a katonaság erőszakkal elvette az iskolahelyiséget a zsidóktól. Most meg a katonatartás és kvártélyadás miatt tört ki a viszály a város és a zsidó communitás között. A zsidók nem akartak ehhez hozzájárulni, hivatkozva egyébb nagy terheikre, a folyton sulyosbodó türelmi adóra és ujoncz állitásra. — mely terhekről alább beszélünk részletesebben. Ebből azután „mindenféle izetlenség“ származott mig végre 1816 május 29-ikén megjelentek az uriszék előtt egyrészt *Dobozi András* és a városi előljároság, másrészt *öreg Adler Eliás* zsidó biró és a zsidó előljáróság és ott egymással

békés egyezségre léptek, mely békesség azóta talán soha sem lett megzavarva.

A megkötött szerződés következő két pontból állott:

1-ször A Tekintetes Uraságnak a most lefolyó, 1816-ik Esztendőben Május Honap 19-én tartatott Uraság Gyülése alkalmatosságával meghatározva lévén, hogy Zsidóknak Keresztényektül ezután Házakat vásárolni szabad nem lészen, a mely Urasági Végzés kihirdettetvén a zsidóságtul ellfogadtatott, következés képpen a Zsidó házak ezentul nem szaporodhatnak, hanem a mostan levő Zsidó házak egyedül ezen Contractus Sinor mértékül vétettvén, a városi Közönség a Zsidó Comunitástul sem katonai quártélyokat sem katonatartást ezentul nem fog kivánni, hanem egyébként őket is illető terheknek megváltása fejében minden Esztendőben 300 Frtkat fizetni tartoznak még pedig felét azaz 150 frtkat Sz. György napkor a másik felit pedig Sz. Mihály napján a város kasszájába minden fogyatkozás nélkül a most mult Szt. György naptol fogva bévinni tartoznak azzal a megegyezéssel, hogy az irtt forintok mindenkor Folyamotban lévő pénzel, ha az Arany vagy ezüst lenne is a 300 frtkat fizetni köteleztettnek; mely fizetés a most mult Sz. György napkor veszi kezdetét.

2-szor. Mi Zsidó Közönség a Tttes Uraság abbeli Végzését, hogy ezentul a Zsidó házak ne szaporitassanak, tartozó engedelmességgel fogadjuk s ezentul semmi szin alatt házainkat szaporitani nem is fogjuk, a quártély adás Katona tartás s ezekből származó terhek váltása fejében pedig a fenn irtt mód szerint minden kivétel nélkül a most legközelebb mult Sz. György napjától fogva mindenkor fizetni fogjuk. Mellyeknek tökéletes erejére adtuk ezen levelünket két egyenlő párban s a Város részéről ugyan a Város Petsétyével s az Előljárokk

nevek aláirásával ugy a Zsidóság részérül azon Comunitásbéli Biró Adler Eliás a vélle jelen volt több elöljárokkal edgyütt. Költt Abonyon mint föllyebb emlitve Május Hónapnak 19-én 1816-ik esztendő.

Nagy Abony Mező-város első Birája
Dobozi And. m. k.

első Jegyzője
p. h. p. h. *Kada István m. k.*

Eliás Adler m. k.
Zsidó Biró

In Concursa Dominali Anno die utsupra

Vizely Tallián István m. k.
Bogyai János m. k.
Galanthai Balogh Gáspár m. k.
Bogyai László m. k.
Tassy Ignácz Tiszttartó m. k.
Kocsis István Tiszttartó m. k.
Neppel Antal m. k.

De már egy hónap mulva ezen szerződés megkötése után a zsidó kommunitás az iránt intéz kérdést az uriszékhez, hogy bár megnyugszik azon pontban, mely szerint a zsidó házak szaporitása meg nem engedődik, de az iránt kér „kegyes irásbeli valóságot", hogy oly taksás funduson, mely még nincsen beépitve, épithetnek-e gyermekeik számára házat. Mire azon év julius 3-án megjött az uriszéktől a felelet, mely szerint:

ha hogy mégis valamely Abonyban régen lakózó zsidónak több fiai lévén, valamelyik számára házfundusra volna szüksége, a melyen uj házat kivánna épiteni és abbeli fundus nem az ország utjában volna, az olyan egyes esetekben folyamodhatik az abonyi közös urasághoz, ki is ha lehetséges, megfogja akkoron engedni.

Ezen szerződés még 1840-ben is érvényben állott. Midőn 1838-ban Roth Dávid leányát nem idevaló férfiuhoz akarta férjhez adni, a zsidó elől-járóság figyelmezteti, hogyha az uj pár a közuradalomtól lakásra szabadságot nem nyer, innen a városból távoznia kell.

Magától értetődik, hogy a zsidók ily körülmények között ezentul még jobban vigyáztak a cheszkasz-hakehila jogra mint eddig. E jogért még a 20-as években is 18 aranyat, sőt 200 frtot is kértek. A jog ellenőrzésére a község 1816-ban törzskönyvet készittetett magának akkori jegyzőjével, *Stern Dávid Beerrel*, a melyben éppen ugy, mint a Chevra-könyvekben szokásos, minden bekebelezett tagnak külön lapja volt. Pontosan följegyezték, ki mily összegért vagy mint melyik tagnak a veje jutott a cheszkasz-hakehila birtokába.

Ugyanakkor irták össze a hitközség alapszabályait, melyek leginkább a be nem kebelezett tagnak a községhez való viszonyára, a chijuv jogokra és az elöljárok pénzkezelésére vonatkoznak. Azokon kivül melyeket már eddig fölemlitettem, közlöm itt e szabályokból a következőket: Alapszabályok.

1. Szombat és ünnepnapon nem szabad a torához fölmenni kerek kalapban (Ered 1815-ből).

2. Nőtlen ember Roshasonó és Jomkipurkor maftir nem lehet, kivéve ha a jesivából érkezik haza. (Ered 1803-ból).

3. Ha egy cheszkasz-hakehila joggal biró tagnak fia vagy veje házassága után az apa vagy apóssal közös háztartásban marad, házassága első évében türelmi adót nem fizet, és idegenek megvendégelésére (Pletten-Billetten) nem köteles. (Ered 1803-ból).

4. Olyan férfiut, kinek a községben már előre is rokona van, nem szabad hitközségi alkalmazottnak (mesubod) választani. (Ered 1803-ból).

5 A hitközségi alkalmazottnak két első gyermeke a cheszkasz-hakehila joggal bir, a többi azt megszerezheti pénzért, ha akarja. (Ered 1800-ból).

6. Tiltva van a községben süteményt szétküldözgetni abból az alkalomból, ha valakinek neje a gyermekágyból fölkelt. (Aufstand). (Ered 1803-ból).

7. A koma ne adjon egyebet a szudenél mint süteményt és pálinkát. (Ered 1803-ból).

8 A gabbai köteles egy negyed mázsa gyertyát és egy negyed mázsa olajat készletben tartani a templom számára. (Ered 1800-ból).

9. Jomkipurkor a hivek által ajándékozott viaszgyertyákról égés közben lecsepegő viasz nem az ajándékozóknak, hanem a templomnak tulajdona. (Ered 1817-ből).

A templom épitése.

A községnek 1820. táján már 130 bekebelezett tagja van és igy a 35 évvel előbb 30—35 család által épitett templom nagyon is szűknek mutatkozott és a község nevéhez egyáltalán nem volt már méltó.

Már 1821-ben, *Adler Éliás* elnöklete alatt erősen tárgyalták e kérdést, de megoldásra csak akkor került a sor, midőn a következő évben *Altman Samuel* lett

a biró, ki is ezen hivatalt ki sem adta kezéből mindaddig, mig teljesen készen nem állott a templom.

Mindenek előtt helyről kellett gondoskodni, hová a templomot épitsék. Ugy látszik az uradalom átengedett volna e czélra urbéri telket is, de atyáink nem látták előre, hogy az urbéri taksa meg fog szünni, de az árenda soha és ezen templomot is, mint a régit, Ürményi privátfundusára épittették, daczára annak, hogy az úriszék csak azon feltétellel egyezett bele abba, hogy magántelekre épitsék, ha az uraság közös kasszájába is évi 25 frtot fizetnek. Lehet azonban, hogy alkalmas urbéri telek nem állott rendelkezésükre és igy történt, hogy a templom telkét csak 1862-ben vásárolták meg az utódok. Annyi bizonyos, hogy tőlünk a legnagyobb hálát érdemelték ki atyáink, hogy ily hatalmas és diszes templomot hagytak ránk, mely ma is büszkeségünk tárgyát képezi.

Az épités alkalmával egy kis vallástörvényi nézeteltérés támadt a kileben. *Altman Sámuel* a biró ugy szerette volna, ha a külső főbejárat a homlokzat alatt lett volna, mert ez igy diszesebb. Az ellenpárt vezére *Adler Éliás* azonban azt állitotta, hogy ez vallástörvényileg tilos, mert a főbejáratnak oldalról kell lennie. A rabbi, ki hivatva lett volna dönteni, második gyermekkorát élte, mert már akkor tuljárt a századik életévén; morenu talmudtudós pedig 18 is volt a községben, kik közül minden egyes hatalmasan

tudta saját állitásának igazát védeni. Igy nem maradt más hátra, minthogy az ellenzék vezére, a nagytudományu Adler Éliás leült és klasszikus héberségben megfogalmazva levelét, kérdést intézett e kor egyik legnagyobb, hazánknak pedig legelső rabbijához *Szofer Mózes* pozsonyi rabbihoz. A bölcs rabbi, — áldott legyen emlékezete — hosszan és részletesen felel a kérdésre, mely felelet Chaszom Szofer I. k. 27. sz. alatt van kinyomatva. Nagyjában igazat ad Adlernek, hogy jobb ha a főbejárat nem elől a homlokzat alatt, hanem oldalt van.

Levelének vége szószerinti magyar forditásban igy hangzik:

> Ime kissé hosszasan tárgyaltam ezen épitési kérdést csekély tehetségemhez képest, hogy békesség legyen, békesség mindenütt, hogy megnyiljanak a kapuk s bevonuljon rajta az igazhivő nép. Ám Isten mentsen, hogy e miatt czivódás támadjon s igy Isten házának kapuja olyan legyen mint a megszakadt gát, melyhez bölcseink a czivódást hasonlitják. Ez ne történjék Izraelben, hanem inkább csinálják oda a reménység kapuját a hova akarják, de Isten mentsen, hogy e miatt czivódjanak, mert ennél sokkal fontosabb a béke. Különben remélem, hogy megfogtok engem hallgatni, szavamra figyelni és nem fogtok egyenetlenkedni. Templomotokat pedig nevezzétek tág térnek (Mózes I. k. 26. f. 22) mert Isten tágabbá és jobbá tette sorsunkat ezen a földön és még jobbá is fogja tenni.
>
> Pozsonyban 5583 (823) kiszlev 20-ikán szerda hajnalban
>
> *Mose, a kicsiny, majnai Frankfurtból.*

Jegyezzük fel dicsőségére Altman Sámuelnek, hogy ő engedett a béke kedveért, bár erre egyáltalán

nem volt kényszeritve és a főbejáratot oldalról épitették. 1825. őszén 5626. roshasonoján avatták fel az uj templomot. Altman Sámuel benyujtá az összes számadásokat, melyeket egy öt morénuból, u. m.: Adler Élias, Pintér József, Véli Lebes, Schwartz Rubén és Weisz Mendl-ból álló bizottság vizsgált fölül. Altman Sámuel pedig, miután befejezve látta a czélt, mely felé törekedett, visszavonult és kivéve még az 1838-ik évet, midőn az urasság odarendelte, már nem találjuk a birói székben, hanem inkább vejét Scheiner D. H.-t és ifjabb sógorát Hay Jakabot, ki ez időben jött vissza Irsáról lakni.[1])

A templomépités bevételeiről és kiadásairól pontos jegyzékünk van. Nem csoda, hiszen akkor már a derék Weiszberger Lipót volt a hitközség jegyzője, ki az összes számadásokat magyar nyelven jegyezte föl. A templomépités összes kiadásai 12,352 forintba kerültek váltóban. Bevételei a jegyzőkönyv följegyzései szerint a következők voltak:

---

[1]) *Irsa, Albertivel* együtt, Pestmegye déli részének legrégibb zsidó hitközsége. Az első zsidók itt is csak 1745 táján telepedtek le, de már 1767-ben, midőn Abonyban összesen 7 zsidó család tartózkodott, Irsán és Albertin együttvéve *harminczegy* család lakik, köztük 14 kereskedő, 3 szabó és egy könyvkötő. Ekkor már jelentékeny község számba ment, de további növekedése lassu volt. A franczia háboru költségeire, melyhez Abony, mint láttuk, az egyszersmindenkorra adott adományon kivül évi 200 frttal járult, Irsa csak évi 96 frtot volt képes fölajánlani. Jelen század elején Hay Zelig negyedik fia, Jakab oda költözködött át és egyik leányát, Goldet, itt vette nőül *Politzer Abrahám*.

A jó akaratból adott Adományok készpénzben specificatio szerint --- ---	1325	frt	25 xr.
Örökös pénz készpénzben bejött ---	183	„	— „
A szövetségi köz Tárból ör. Haj Jakab által[2])	400	»	— „
A felvebben esett Üléseknek eladásából specific. szerint --- --- --- --- ---	3070	„	— „
A 27 el adott Üléseknek árából bé incassiroztatott --- --- --- -- ---	3825	„	59 „
Proha Urtól kölcsön fölvett pénz ---	3000	„	— „
Summa	11804	frt	24 xr.

Magyarosodás.

Bizonyára nagy jelentőségü történelmi adat az, hogy templomunk számadásait mintegy 75 évvel ezelőtt már magyar nyelven jegyezték föl. *Stern Dávid Ber* az eddigi jegyző héber nyelven mintaszerüen vezette a község jegyzőkönyveit, számadásai, táblázatos kimutatásai valóban a legmesszebb menő kivánalmaknak megfeleltek, de a korszellem hatása alatt a község szükségét érezte egy oly jegyzőnek, ki magyar nyelven képes a jegyzőkönyveket vezetni és a hatóságokkal levelezni. Igy került ide *Weiszberger Lipót,* ki több mint 35 éven keresztül metszője, tórafelolvasója és jegyzője volt a községnek, és szerény állásában rendkivüli érdemeket szerzett magának a község magyarosodása körül. A hatóságokhoz magyar beadványokat szerkesztett, a jegyzőkönyveket eleinte fölváltva, hol magyarul, hol héberül, de már 1837-től kezdve egész rendszeresen magyarul vezette, a templomban magyar nyelven hirdetett s a héber

---

[2]) Értsd a „Chevra kadisa pénztárából."

vallásos fogalmakat törzsgyökeres magyar kifejezésekkel adta mindig vissza: tisztelendő úrnak czimezi a rabbit, kántornak nevezi a chazont, kiskántornak a metszőt, harangozónak a sameszt, kuratornak a gabbait, a drosot szent beszédnek, a chevra kadisát szent szövetségnek.

Önkénytelenül emelkedésre késztet bennünket e jelenség, melyhez a régibb alföldi községekben könynyen találunk párhuzamos tényeket. De meg mindnyájan ismertünk már 10—20 évvel ezelőtt oly 70—80 éves alföldi zsidókat, férfiakat, épenugy mit nőket, kik a magyar nyelvet a legtisztábban, igaz alföldi zamattal beszélték, jeléül annak, hogy e századnak már huszas—harminczas éveiben a magyar zsidóság kebelében erős magyarosodási törekvés uralkodott és a teljes magyarosodás rég bekövetkezett volna, ha az ötvenes évek absolutismusa annak oly erős lökést nem adott volna hátrafelé.

No az igaz, hogy a szószék akkor még nem igen állott a magyarosodás szolgálatában. A rabbiszék különben is csak névleg volt betöltve. Az öreg Mose rabbi, — áldott legyen emlékezete — kit Isten ritka magas korral ajándékozott meg, már teljesen tehetetlen volt önmagával és 5 évre a templom fölavatása után 5590 (1830) sebath hó 5-ikén meg is halt — a szájhagyomány szerint — 113 éves korában. Halála után *Kurländer Ábraham* működött *itt* mint Rabbiszék.

rabbihelyettes. A nagytudományu férfiut, ki itt helyben nagy jesivát tartott, három évi itt működés után *Szt.-András* községe hivta meg rabbijának, és ő, mivel itt a rabbi czimet nem tudta megnyerni, el is fogadta a meghivást. Távozása után az Előljáróság komolyan hozzálátott, hogy rabbit válasszon. Rosenthal Salamon ezen kor egyik legtekintélyesebb zsidója hazánkban, az óbudai rabbi fiát, akkori keszthelyi rabbit Münz Józsefet ajánlotta az állásra; a község azonban egyhangulag és nagy lelkesedéssel a miavai születésü *Füchsl Wolf Leb* vágujhelyi dajant választá rabbijának 1833. nyarán. Heti fizetését 10 frtban állapitá meg. Ily magas fizetéssel akkor csak a legnagyobb hitközségek dijazzák rabbijaikat. A vagyonos Nagykanizsa is ennyit fizet Eizignak, a pásztói rabbi fiának, kit ugyanezen évben választott rabbijának.

Nagy reményekkel várta rabbiját a község, mert az kiváló magid hirében állott ; ő is nagy reményekkel érkezett a községbe, mely diszes templomával és 160 családjával a magyar Izrael egyik legelőkelőbb községe volt, de a reményeket nemsokára csalódás váltotta föl és a nagy lelkesedéssel megválasztott rabbi pár hónap mulva kénytelen volt megválni állásától. Távozásának okát következőképpen beszéli el jegyzőkönyvünk:

A rabbi, engedve a község kivánságának, még

az őszi ünnepek előtt megérkezett, roshasonó előnapján a hajnali istentiszteletnél jelent meg először a templomban. Itt ima közben borzasztó epileptikus roham fogta el, mi rémületbe ejtette az összes jelenlevőket. Ima után a rabbi a község előkelőinek azt mondotta, hogy ő semmi ilyenféle betegségbe nem szenved és rosszulléte csak az átköltözés alkalmával szenvedett meghülésből ered. Egyszersmind kijelentette, hogy ha még egyszer utoléri e betegség, önkényt meg fog válni hivatalától. S ime Szukot félünnepeinek negyedik napján, midőn a rabbi lulovval és eszroggal kezében a halel imánál állott, ujra ily roham fogta el, még pedig oly borzasztó alakban, hogy számosan rémülve futottak ki a templomból. Az Előljáróság erre 500 frt végkielégitést ajánlott föl Füchslnek, ha a három évre szóló szerződést visszaadja, mibe az bele is egyezett.

A föntemlitett Rosenthal Salamon azt irja Pestről a moóri rabbinak, hogy Füchsl W. L.-nek azért kellett Abonyból távoznia, mivel a szószékről oly dolgokat mondott, mi hallgatóinak arczába a szégyenpirt kergette.[1]) Nem tudom honnan ered tévedése, de ez a valóságnak egyáltalán nem felel meg. Ellenkezőleg, Füchslt korában igen jó szónoknak tartották, mit eléggé bizonyit az, hogy, bár innen távoznia kellett, a szomszéd *Mezőtur* azonnal megválasztá rabbijának.

[1]) Lásd Magyar zsidó Szemle VII. k. 533. lap.

Hanem abban talán mégis egy kicsit igaza volt Rosenthalnak, hogy Abony sem maradt egészen ment ama egyenetlenkedéstől és czivodástól, mely ezen időben egész Magyarországon a zsidó községek kebelében és ebből folyólag a rabbik és községei között uralkodott.

Tudjuk, hogy a 30 és 40-es években a zsidók bevándorlása oly nagy mértéket öltött, hogy még a liberális Pestmegye is óvást akart tenni ez ellen az országgyülésen. E bevándorlások folytán egyes községekben oly elemek kerültek össze, kik nagyon is eltérő szokás és életmód között nevelkedtek és igy egymással bajosan tudtak megférni. Természetesen a kenyér irigység is nagy szerepet játszott, mert hát az ujonnan jöttek a régiek keresetforrásait csökkentették és igy a községekben állandó viszálykodás és egyenetlenkedés uralkodott. Ennek levét persze a hitközség alkalmazottai itták meg. Növelte a bajt, hogy az uriszék mindig több jogot követelt magának a zsidó községek ügyeinek intézésében. Önkényes gyámkodása egész odáig terjedt, hogy még a zsidóbiró választását sem engedte meg a hiveknek, hanem ő maga nevezett ki valakit tetszése szerint ezen hivatalra a zsidó község tagjai közül. A zsidó Előljáróság tekintélyét magában a zsidó község kebelében szándékosan csorbitotta. Az ellenpárt vagy az árulkodó számithatott arra, hogy ott készséges meghallgatásra

talál és sikerül neki az Előljáróság intézkedéseit megdönteni. Ismeretes dolog, hogy sok helyt a szolgabiró vagy uraság szorosan zsidó vallásos ügyekben is intézkedett, sőt még itt Abonyban is előfordul — igaz csak administrativ ügyben, — hogy egy jegyzőkönyvi határozatot az uriszék egyszerüen kitörültetett a jegyzőkönyből.

Nem csoda hát, ha ily viszonyok között még itt Abonyban is, hol ugyan a dolgok korántsem fajultak el annyira mint másutt, a régi béke megbomlott, főleg az Előljárók és hivek között. Az uriszék jónak látta ama sok panasz megvizsgálására, melyeket a hivek az Előljárók ellen tettek, és a rend helyreállitására egy bizottságot kiküldeni. A zsidó község örömmel fogadta ez intézkedést, mert remélte, hogy ez uton eljut a régi békéhez ismét. Szóról-szóra adom itt Weiszberger följegyzését, mely nagyon hiven tolmácsolja az akkori hangulatot:

1837-dik Januárius holnap 3-ik Napján telljes örömünkre esvén; A Msgos Gróf Szapáry Ferencz Urat, Nagyságos Vigyázó Antal Ur társaságába Tettes Talián Károly Urral s Tettes Török János fiscális Urral együtt, mint az Abonyi Uradalom által kinevezett Kiköldöttség fényes jelenlétekkel Gyülést tartottak a Községünk Házánál. A panaszolkodó népet kihallgatás után rendes következése volt az, hogy a nép Lelkipásztor nélkül itt Abony városában ne lakjanak, szoros értelemben az a parancs, hogy Rabinust elkerülhetetlen fogadni kötelesek.
A többi Rendszabások között az a parantsolatt,

hogy minden második péntek Napján az Biróság itt a Községházába jelennjenek és minden előfordulandó pereket végezni a Község dolgai eránt is gondolkodni és mindent a Közjóra czélozni.

A gyermekekk nevelésére és pallérozodására Normális Oskolát felállitani, melly Director fölvigyázata és intézete alatt folytassék:

Melly hozzánk való mutatott Kegyelmes hajlandóságért, a legfőbb Valóság jutalmazza meg fényesen a Méltóságos s Tekintetes Urainkat, hogy örömünkre a leghosszabb s egészséges életett érjenek.

Az előljáróság *Scheiner D. H.* elnöklete alatt komolyan hozzá is látott, hogy a rabbiszéket betöltse. Mielőtt azonban a rabbiválasztásra térnénk, szükséges lesz megnéznünk, miből fizette ez időben a község hivatalnokait és az uri széket illető járandóságokat.

A község jövedelme:. A fő jövedelmi forrást képezte a község jussainak elárverezése. Ezek pedig voltak: *a)* A kóser bor mérési jog, mely évenként 1000—1500 frtot jövedelmezett. *b)* A vágatási jog bérlete mi évenként legalább 1000 néha 1200 sőt 1400 frtot is jövedelmezett. *c)* A fürdő bérletéért 40—70 frtot fizettek. *d)* A kóser vendéglői jog körülbelül ugyanennyit hozott. *e)* A templom padlásán tenyésző galambok is 30—40 frtot jövedelmeztek. A rendkivüli kiadásokat rendesen egy templomi ülés eladásából befolyó összegből fedezték.

A boltok árendája, melyet régebben szintén a zsidó község árverezett el tagjai között, a 30-as években meg-

szünt ; ezentul minden egyes boltbérlő egyenesen az uradalomtól árendálta boltját. A község tagjai csak porczió, katonatartási és türelmi adót fizettek, de egyenes egyházi adót nem. Csak most, hogy rabbit szándékoztak fogadni, határozták el egyhangulag, hogy a vagyonosabbak egyenes rabbi adót is fizessenek és pedig 11-en 30 frtot, 18-an 20 frtot és a kerületben lakó 7 tehetősebb zsidó 10 frtot. Ebbe a megadóztattak mind belenyugodtak.

A rabbiállásra most még nagyobb számmal jelentkeztek mint a legutóbbi választásnál. Ennek okát bizonyára abban kell keresnünk, hogy Abony zsidó községe a tekintélyesebbekhez tartozott az országban; de részben abban is, hogy ez időben — mint éppen emlitettem — számos kiváló rabbi élt viszályban községével, honnan szabadulni igyekezett. A pályázók sorában ott találtam az igari, tállyai, zsámbokréti rabbikat, ott vannak Silberer Mordechai ujvidéki, Spitzer Izsák keszthelyi, söt a hirneves Margolit Seftel szécsényi rabbi, kit Rosenthal Salamon ajánlott. De az elöljáróságot, melynek élén a nagyműveltségü és éles eszü Scheiner D. H. állott, nem tévesztette meg a sok név s meg tudta találni egy kis komárommegyei faluban azt a férfiut, ki az állásra a legméltóbb volt. Egyhangulag választották meg *Herczog Jakabot* (Jakob Helestab) ki akkor Ó-Gyalán rabbiskodott, de kinek egy hatalmas ajánló levele volt, műve a „*Pri Jakob*“ mely nevét Rabbiszék.

messze vidékekre elvitte. Herczog Jakob Ó-Buda hires rabbijának *Münz Mózesnek* volt egyik legkedveltebb tanitványa és művét, mely 1830-ban Pesten jelent meg, Münz Mozes ajánlata előzi meg — a pozsonyi rabbiéval együtt, — habár ő (Münz) — mint irja — ilyen ajánlatot soha sem ír könyvek elé, s csupán kedvelt tanitványa kedveért tesz kivételt.

A mű maga a talmud 30 legnevezetesebb szugjajához tartalmaz chidusim-t (novellákat) és valamennyi rendkivül mély tudományosságról éles észről, a mű előszava pedig a legmesszebb menő önzetlenséggel párosult benső vallásosságról tesz tanuságot. 1837. decz. 27-én (Chanuka 4-ik napján) lett nagy lelkesedéssel megválasztva, a következő tavaszon foglalta el állását és itt működött 1857-ik évben bekövetkezett haláláig, közel husz esztendeig, ha talán nem is háboritatlan békében, de állandó tisztelettől és becsüléstől körülvéve. Hirneve messze tulterjedt községe határán, az egész környéken mint elsőrangu szaktekintély szerepelt, vallásos kérdésekben mindenfelől hozzáfordultak s midőn a török-sz.-miklósi hitközség Stein Pinkászt rabbijául felfogadni készült, legelső sorban ide küldötte, hogy tőle nyerjen autorizácziót.

A rabbi fix fizetése továbbra is 40 váltó frt maradt, mint a hogy azt 1833-ban megállapitották. Csakhogy most már mindig sűrűbben kezdtek pengőben számitani és igy a pénz értéke nagyon is csökkent de ezt a

páratlanul önzetlen, jámbor férfiu ugy látszik elfelejtette az előljáróság eszébe juttatni.

Ezenkivül kapta a rabbi a megállapitott stola-illetményeket és szabad lakást. Ámde mikor a rabbi ide érkezett alkalmas lakást nem találtak számára. „1839. febr. 3-án — igy jegyzi föl Weiszberger — összehivatván az előljáróságot, s több nevezetes lakósokat, a község birája Altman Sámuel ur előadta, hogy rabbinus urunk számára egy alkalmatos házról gondoskodni igen szükséges. Ezen komolyos gondolkodás azt szüli, hogy még azon órában öreg Adler Elias háza vevődött meg 1400 frtért, mely annál is még több tekintetet méltó, hogy az öreg Hay Jakab ur fele árát 700 v. frtot letett ajándékba a közönségnek. Boldog legyen a jószivű öreg Hay Jakab ur ezen a világon és a másik világon is, amen.“

Oda, a „másik világra“ költözött nemsokára a községnek és tagjainak ezen igaz jótevője; még ezen év végén jobb létre szenderült. „Deczember 7-én — igy szól a jegyzőkönyv — szomorú esetünkre elhunyt közöttünk a drága jószivű öreg Hay Jakab urunk éppen századik esztendejében. Isten nyugoszsza meg őt, kit is az egész város megsiratja.“ Végrendeletében az aszódi, domonyi, irsai, kecskeméti, tiszabeöi és szelei zsidó községeknek összesen 1000 v. frtot, a rabbi két lányának kiházasitására 200 v. frtot hagyott. Ezenkivül ama 20,000 v. frt felét, melylyel neki Szolnok városa

kölcsön fejében adósa volt, azaz 4000 pengő frtot alapitványképen tett le a szegények segélyezésére. Ezt ma a vármegye kezeli és kamatait részben a család, részben a hitközség rendelkezésére bocsájtja. Legidősebb veje *Altman Sámuel*. ki 1852-ben halt el 95 éves korában, végrendeletében ugyancsak megemlékezett az itteni zsidó községről, azonkivül egy 5000 frtos családi hagyományt tett, melyet mai napig is ivadékai kezelnek.

Száz évet élt a nemeslelkü öreg, de a községre nézve még mindig nagyon korán halt el, mert mindeddig az ő személye képes volt nagyon kiterjedt családjában és igy közvetve a községben is a békét lehetőleg megőrizni. Erre pedig nagy szükség volt, mert a teljes béke még mindig nem tudott helyre állani. Oka ennek az volt, hogy a zsidó község még mindig rohamosan növekedett kivülről letelepülőkkel. Bár az 1840-iki 20-ik törvényczikk a bányavárosok kivételével mindenütt szabad lakást engedett a zsidóknak és igy nem voltak már egyes uradalmak vagy városok kegyelmére utalva, — az ujonnan településük még sem keresték föl ama helységeket, hol zsidók még nem laktak, hanem továbbra is odahuzodtak, hol kilet találtak. A negyvenes években még ugyancsak megbámulták hitsorsosai azt a zsidót, ki Szolnokon vagy a Kunság területén mert letelepülni.

Igy tehát Abony a szabadköltözködési törvény

daczára nem hogy fogyott volna, hanem ellenkezőleg folyton, sőt rohamosan növekedett. 1816-ban csak 119 bekebelezett család volt, 1846-ban már 240 család járul a türelmi adóhoz.

E számban ugyan benne vannak a kécskeiek mintegy 15-en, valamint a többi idetartozó helységekben lakó zsidók is, de azért a városban magában lakó zsidó családok száma is 180—200 tett ki. Nagyobb viszályokat, élesebb pártoskodásokat, melyek a zsidó hitközségek gyors szaporodásával rendesen együtt szoktak járni, itt Abonyban nem találunk; egyenetlenkedés leginkább csak a nehéz adóterhek reparcziálásánál fordult elő, melyek közül legsulyosabbak voltak az ujonczállitás és még inkább a türelmi adó. Eme két terhet, melyek akkor a zsidó községekre nehezedtek, akarom itt közelebbről ismertetni. Tekintsük mindenek előtt *a zsidók katonáskodását*:

A zsidók katonáskodását már II. József elrendelte 1783-ban, de ennek nem sok hatása volt és József halálával vissza is lett vonva e rendelet. 1794-ben a franczia háboruk alkalmával ujra elrendelte a helytartótanács, hogy a hadseregbe zsidók is befogadhatók mint ujonczok; sőt ha egyszer a toborzásnál beállottak, semmi módon, még helyettes állitásával sem válthatják ki magukat. De az abonyi zsidó községhez csak 1800-ban érkezett legelőször a hatóságtól

A zsidó község katonai.

rendelet, hogy két zsidó legényt állitson katonának. Alig tudjuk ma elképzelni azt a rémületet, mely e hirre elfogta a zsidóságot. Mose rabbival az élén gyülést is tartottak, de másban nem tudtak megállapodni, minthogy egy öttagu bizottságra bizták az ügy elintézését. A hatóság azzal nem törődött, hogy honnan keritik elő a zsidó katonákat, csak beszolgáltassa őket a község. Igy hát az ilyen bizottságok bejárták az egész környéket, mig az alkalmas legényeket meg nem szerezték. Bizonyitja azt a következő érdekes meghatalmazás, melyet a zsidó község megbizottjainak adott és a melyet — mint az irásból látom — maga a biró, *Adler Pinchasz* irt és fogalmazott.

Máj napon ógy mint 23ik Juli Ujonnan Gyögy parancsolat megend egy Zsidó Legén Recrutát 1. Augustusba Pestre szállitani. Varosukba vagy Helsigekbeli elő járója legyen Embereink melléket, mind emlitet fő Szolga Biró urunk irása szerint. Instálya az egesz Abonyi zsidó Comonitárs és nagyob bizonysákoknak meg vagyon Pecsitjeikkel erősitve. p. h.

Ha azután a zsidó katona meg volt, a zsidó község 400—500 frtban megalkudott vele, foglalót adott és az egész összeget, vagy mihelyt bevált, vagy kiszabadulásakor kifizették neki. 1831-ben három katonát, 1841-ben öt katonát kértek. Még ekkor is a község állitja őket és ez az ujonczállitás, bár már akkor

nagyobbára abonyi fiuk állottak be, 2100 frtba került. mit a hivek raktak össze.

Az ujonczállitási teher tehát az egész község vállain feküdt. Ezt azonban, valamint a porcziót, a katona-quártélyozás költségeit, ha nehezen is, de mégis lefizették. Azonban a türelmi adó követeléseknek igazán nem tudtak eleget tenni. Az udvari kanczellária oly szeszélyesen, oly önkényesen vetette ki azt a zsidókra, mintha csakugyan az lett volna a czélja, hogy a kivetés alkalmával hajba kapjanak az egyes községek zsidói. 1816. évig Abonyra 335 váltóforint volt kivetve s ezt fizette is a község a legpontosabban. Ámde ezen évben, — melyben a város, mint láttuk uj 300 frt adóterhet vetett a zsidókra, — a kanczellária elrendelte, hogy a 335 forint ne váltóban, hanem pengőben fizettessék. Még ezt is megfizették, alig maradt fönn valami hátralék. Ámde 1828-ban a követelést egyszerüen megduplázták, azaz 670 frtot vetettek ki, de nemcsak a jövőre, hanem ugy, hogy e megkettőzött fizetés már 12 évvel előbbről, azaz 1816-tól vegye kezdetét. Majd az évi adót 1044 frtra, 1830-ban pedig 1400 o. é. frtra emelték. Itt helyben egy kilencztagu bizottság reparcziálta ezen összeget a hivekre. E bizottságot nem ritkán föleskették a templomban, hogy lelkiismeretesen fogja végezni feladatát, de bizony ritkán mult el a kivetés kisebb-nagyobb viszály nélkül. 1838-ban Batta Sámuel Türelmi adó.

főszolgabirót kérték föl, majd két deputátust biztak meg azzal, hogy a kanczelláriánál némi adóleengedést eszközöljenek ki, de hasztalan.

A türelmi adó valtság.

Megszabadulás gyanánt üdvözölte a magyar zsidóság a korona ama ajánlatát, hogy a zsidóság, habár rendkivüli nagy összeg árán, de egyszersmindenkorra váltsa meg magát a türelmi adótól. Az 1846. márcz. 1. Óbudán megtartott országos zsidógyülésre, mely ez ügyben határozott, innen *Hay Józsefet* és *ifj. Adler Éliást öreg Adler Éliás* fiát küldötték fel, kik visszajöttek azzal a hirrel, hogy Abony zsidóinak mintegy 10.000 frttal, pontosan 9840 frttal kell a türelmi váltsághoz járulnia. Ezen összeg repartiálását itt helyben a következő biró, *Stern Adolf* vitte keresztül. Egy 12-tagu bizottság dolgozta ki, mennyivel kell az Abonyban és környékén lakó 240 zsidónak 8 félévi részletben ezen összeghez járulnia.

Fizettek pedig négy év tartama alatt évenkint:

13-an	50—100 frtig
121-en	5 frton felül
56-an	2 frton felül
50-en	2 frton alól.

Ami eléggé bizonyitja, hogy még a gazdag-hirben álló Abonyban is túlnyomó részben szegény zsidók laktak, a község legnagyobb virágzása idejében is. A gazdagabbak nem csupán beleegyeztek

abba, hogy a rájok kivetett nagy összeget kifizetik, de még azt is magukra vállalták, hogy a félévi részletek be nem fizetése esetén, ők Hay Jakab, Hay Salamon, Hay Dávid, Altman Sámuel, Altman Benjamin, Altman József, Wechsler Lőrincz és az akkor épen uj házas, Hay Mihály, nemkülönben özv. Markbreit Eszter sajátjukból előlegezik a még akkorra be nem folyó összegeket, hogy az pontosan beküldhető legyen és a végrehajtás költségei uj terhet ne rójjanak a községre. A rendkivül nagy felelősséggel járó pénztárnoki állást *Hay Jakab* vállalta magára, ki elhunyt atyjának, *öreg Hay Jakabnak* volt méltó helyettesitője a községben. Minden félévben jelentékeny összeget előlegezett a magáéból, hogy a hiveket megmentse a végrehajtástól.

Tekintsük most a többi Elöljárók ügykörét és a község ügykezelését ezen időszakban:

A zsidóközség belső ügyei.

A század elején az a szabályzat volt irányadó, melyet még 1792-ben alkottak, de később, hogy az uraság mindjobban beavatkozott a hitközség administratiojába, az lassankint a politikai község mintájára alakult át. 1825-ben már az uriszék a birói hivatalra való kandidálás jogát magának vindikálta és négy férfiut jelölt az állásra, kik közül *Markbreit Ignácz* lett megválasztva. A zsidó birói állás még mindig meglehetős hatalommal járt; meg volt neki a vasraveretési és bebörtönzési — kunitzba záratási — joga, bár az uraság — mint láttuk —

igyekezett hatalmát ellensulyozni és többször előfordult, hogy intézkedéseit megsemmisitette. Másutt a zsidó birósággal együtt járt az árvagyámi hivatal is. Itt Abonyban ez különálló tisztség volt. Eleinte csak esetről-esetre választottak árvagyámot az egyes árvák vagyonának kezelésére. 1840-ben az uriszék „a zsidó árvák tutorát illető utasitást“ adott ki és e hivatalra *Altman Józsefet* nevezte ki, ki is a legnagyobb odaadással vitte e tisztséget egész 1855-ig, mikor is az összes idevonatkozó iratokat a legnagyobb rendben a városnak szolgáltatta be. A biró mellett volt két pénztárnok, egyik „a házi pénztár perceptora“, ki a portió és katonatartás költségeit szedte be, a másik „a toleranczia pénztár perceptora“, mely utóbbi igen terhes hivatal volt és rendesen az öreg Hay Jakab egyik fia viselte. Ezen kivül választottak évenkint két templomkuratort és két, néha három memunát, hadnagyot, kisebb peres ügyek elintézésére.

Polgári peres ügyekben ezen időben elsősorban a rabbi döntött, ha ahhoz a zsidó törvények ismerete volt szükséges, másodsorban a zsidó biró, kisebb ügyekben az emlitett hadnagyok. Ezeknek itéletét azután a biró aláirásával erősitette meg. A hadnagyi hivatalt hosszu ideig *Stern Jónás* és *Eisler Izsák* töltötték be. A derék *Stern Jónás* egész a szabadságharcz kitöréséig viselte e tisztséget s igazságos, talpra esett itéleteivel nagy közkedveltséget szerzett magának.

A polgári hatóság nagyon szivesen vette, hogy igy a zsidó ügyebajos emberek háborgatásától ment volt és örömest beleegyezett abba, hogy az ily perek a zsidó község előljárói által intéztessenek el; hanem azután az egész község kormányzásában mindig több és több jogot követelt magának. Mint tudjuk, 1837—40-ig a birót egyszerüen az uriszék nevezte ki, 1840-ben ismét csak kandidálja, 1841-ben pedig egyenesen egy igazgatóbiztost küld a zsidó község nyakára Gál Gáspár személyében.

Ezáltal igaz, hogy a zsidó előljáróság tekintélyét csorbitotta és az önkormányzat kifejlődését akadályozta, de tagadhatatlan, hogy néha üdvös befolyást is gyakorolt; igy 1837-ben, midőn előmozditotta azt, hogy a rabbiszék betöltessék. Ugyanakkor az uriszék küldöttségének elnöke, *Gr. Szapáry Ferencz*, arra is fölszólitotta a zsidó községet, hogy az iskolaügyet rendezze, de nem tudok felőle, hogy a fölszólitás következtében tettek-e valami változást e téren. Egyáltalán nagyon kevés adatunk van e korból az iskoláról és pedig ezért, mivel a tanitás ezen korban egészen magánjellegü volt és tisztán a szülők gondját képezte. A tanitó minden választás vagy meghivás nélkül telepedett le a községben és utánna nézett, hogy nehány növendéket kapjon, kik után megélhetett. S habár ily módon az oktatás nagyon is rendszertelen volt, a tanitás eredménye mégis elég kielégi- Iskolaügy.

tőnek látszik. Jegyzőkönyvünkben a 30—40-es években nem csak az u. n. zsidó esküdtek, hanem a hivek tulnyomó része is magyar betükkel irja alá nevét; ez eléggé bizonyitja, hogy a szülők e század legelején is gondoskodtak gyermekeik oktatásáról.

Az akkor itt működő tanitók közül névszerint csak kettőt ismerek: *Véli Lebest,* ki a század legelső éveiben jött ide Prágából, majd nőül vevén Schwartz Fábian leányát, a 20-as években már tekintélyes községi tag és Rosenfeld Jakabot, ki a tábori állami tanitóképzőben nyerte képesitését.

A hatóság daczára az 1832/36 és 1840-iki ide vonatkozó törvényeknek nem igen avatkozott a dologba és a zsidó Előljáróság továbbra is csak az érdekelt szülőkre hagyta, hogy gyermekeik oktatásáról ugy gondoskodjanak, a hogy legjobban tudnak.

Azonban 1846-ban meg is rendezni óhajtja iskoláját és akkor a gyermekek szüleivel a következő kötelezvényt iratta alá:

Minthogy az érdemes község Előljáróság belátván Ifjuságunk elhanyagolt nevelésének rosz következményeit, — rá szánta magát nekünk egy rendesen elintézett Iskolát fölállitani, mely érdemes és dologhoz értő tanitókkal ellátva lesz, kik nem külömben a neveléshez, mint a tudományhoz értsenek: tehát alólirottak ezennel lekötelezzük magunkat utolirt és számmal kitett fi- és leánygyermekeinket három egymásra következő esztendőre folyó évi május elsőtől fogva ezen Iskolába küldeni.

A tanitási dij figyermekért 10 és leányért 5 ezüst forintra esztendőnkint szabva lévén, hónaponkint fizetni kötelesek vagyunk. — Az iskola és ennek intézkedése fölött elrendezni, az érdemes község Előljáróságot ezennel fölhatalmazzuk. Ezen kötelezvényből csak menthetnek föl 1-ször előre nem látott esetek u. m. halálozás vagy elköltözés; 2-szor, ha az elvett gyermek helyébe másik állittatik; 3-szor, ha a figyermek tizenhárom a leánygyermek pedig tizenkét évü lesz. Ellenben ha a fenntnevezett dijt pontosan nem fizetnénk, vagy fizetni nem akarnánk; az érdemes község Előljáróságnak teljes hatalmat adunk az 1832/36-iki 20-ik törvényczikkely és az 1840-iki 11-ik Törvényczikkely értelmében a rövid szóbeli per utján akár mely Biróság által maguknak elégtételt szerezhetni.

Ezen kötelezvény alapján *Braun B. Arnold* nyitott itt rendszeres iskolát, mely igen látogatott volt és virágzott, daczára annak, hogy a költséges iskoláztatásnak egy igen nagy akadálya volt épen ezen évben. 1846/7-ik évben rendkivüli drágaság és inség uralkodott az egész országban, mintha csak a gondviselés előakarta volna késziteni a nemzetet a következő nehéz napokra. A község jövedelme annyira megcsappant, hogy régi tisztviselőit alig tudta fizetni. A mellett még a szegénység is a biróhoz fordult, hogy segitsen rajtuk a község pénztárából, mert nincs enni valójuk. Az előljáróság igyekezett is kölcsön utján rajtuk segiteni. A türelmi váltság esedékes összegeit csak ugy lehetett befizetni, hogy a pénztárnok Hay Jakab magáéból előlegezte azt.

Szabadság-harcz.

De volt még valami a szabadságharcz kitörése előtt, mi a hazai zsidóságot még sokkal nagyobb próbára tette, mint az éhinség és ez: ama zsidó-gyülölet, mely 1847—48-ban a szokottnál sokkal nagyobb mértékben uralkodott az egész országban.

Legnagyobb dicsőségünk ma és minden időben, hogy ezt a próbát kiállottuk. A polgártársak szükkeblüsége, a jogtalan elnyomatás egy pillanatra sem tántoritott meg bennünket a haza iránti hűségben. A szegedi országgyülés nyiltan tanuságot tett a mellett, hogy a haza zsidó hitü fiai azzal fizettek vissza ama gyülöletet és üldözést, melyben közvetlen a harcz előtt részük volt „hogy többet tettek és szenvedtek, működtek és áldoztak a haza ügyéért, mint bármely más néptörzs". Itt Abonyban az uriszék azzal ünnepelte meg a szabadság, egyenlőség és testvériség hajnalát, hogy urbéri rendbeszedéskor a közlegelőből minden házbirtokosnak kiadta a maga részét, csak a zsidóknak nem, kik pedig akkor már közel száz év óta voltak házaik birtokában. Mikor azután a megyei küldöttség a nemzetőrséget egybeirta a városban, a zsidóságot szépen mellőzte. Akadtak talán a zsidók között egyesek, kik nem igen bánták, de számosat közülük mélyen keseritett a dolog.

Még csak a parádé tartott és a nemzetőrség egész működése abban állott, hogy a piacztéren gyakorlatozott, addig nem is fogadtak be a nemzetőrök zsidót

maguk közzé itt Abonyban sem. De ez csakhamar megváltozott, mihelyt közelgett a veszély. „1848. szeptember 1-én — irja Weiszberger — ismét gyülést tartván, akkor sem lett végzés, hazánkba benyomult ellenség hire miatt, mely által a lakosság igen szomoru volt: ily kedvetlenségből nem hozhattunk semmi tökéletes végzést."

Hát bizony nem is volt akkor előljárósági gyülésekre való idő, mert akkorára elterjedt a hir Abonyban, hogy a horvátok Székesfehérvár alatt a Dunáig nyomultak előre. A vészhir hallatára 400 ember indult innen Abonyból különböző fegyverekkel, kaszákkal, kapákkal, ki hogy tudott, fölfegyverkezve és e fölkelő népnek legalább egy tizedrésze zsidó volt. A Roshasono napjaiból kevés idő jutott az imádkozásra. Az ősz rabbi engedelmével a férfiak készülődéssel töltötték azt, a nők pedig elemózsiát készitettek azok számára, kik hiven akarták megőrizni vallásuk törvényeit még akkor is, mikor hazájukat szolgálták.

Ozoránál találkoztak a horvátokkal, kik ott kifáradva, kiéhezve megadták magukat épen Jomkipur napján. A béketárgyalásoknál *Fispán Ignácz* bátyánk volt a parlamentair. Ő különben már áprilisban, mikor Jeszenszky Miklós itt Abonyban a lovas nemzetőrséget alkotta, ott volt a 28 jelentkező között, saját költségén fölszerelve magát. Ott volt Sz.-Tamásnál, Ver-

básznál és hiven követte kapitányát számtalan veszély között.

De nemcsak mint felkelő nép és nemzetőrök szolgálták az abonyi zsidók e nagy napokban hazájukat. Jelentékeny számmal állottak be a honvédek közé; mindenesetre nagyobb számmal mint azt akkori társadalmi helyzetük alapján várni lehetett. De lehettek és voltak is ott bizonyára többen, mint kiket én itt fölemlithetek: A honvédek közé állott be *Böhm Károly*, testvérbátya *Moritz* pedig mint honvédhuszár-hadnagy küzdötte végig e szabadságharczot. Ugyancsak a honvédhuszárok sorában küzdött *Hay Izrael* is. *Steiner Ferencz* azok közül való volt, kik életük veszélyeztetésével szöktek át a császáriaktól a magyar hadakhoz. A szabadságharcz egyik legdicsőbb ütközeténél a szolnoki véres csatánál, midőn az osztrákok felgyujtották a Tisza hidját, *Rotics Mihály* főhadnagy a legelsők között rohant keresztül a lángoló hidon. *Lauter Abrahám* mint közhonvéd szerzett érdemeket magának, melyekért később kegydijban is részesittete az állam.

Tisch Manó ama névtelen hősöknek egyike volt, kik a szabadságért *életüket adták oda. Scheiner* Dávidnak, a zsidó község birájának nagyratörekvő fia *Miksa* mindjárt a nagy napok kezdetén abba hagyta tanulmányait és mint alig husz éves ifju beállott a honvédek közé; végig küzdötte az egész nagy harczot és a temes-

vári csatánál, hol elveszett a szabadság szent ügye, ő is ott hagyta nagyreményű ifjú életét.

Azok mellett, kik a harcz mezéjén szolgálták hazájukat, számos zsidó szerzett magának nagy érdemet, mint a hadsereg szállitója és tudositója. Mialatt a magyar kormány a Tiszán túl táborozott, *Weisz Jakab* vállalta magára azt a veszélyes hivatalt, hogy azt innen pontosan értesitse a császári hadak állásáról. Ezen szolgálatait Eisachsen osztrák kapitány 25 bottal akarta megjutalmazni, de tévedésből helyette öcsesének Weisz Simonnak utalványozta ki. Még a jámbor életű, már akkor 75 éves *Hay Jakab* is jó pár hetet töltött a czeglédi fogházban a magyarok leveretése után. De meg is érdemelte. Mikor Kossuth Lajos itt járt Abonyban, Hay Jakab összeszedte az összes rezet és czinket mi birtokában volt, melléje rakta összes ezüstneműit, még azokat is, melyeket vallási czélokra szokott használni és mindezeket átadta Kossuthnak, midőn az a bőkezűség hirében álló öreg urat látogatásával megtisztelte.

Igy tett tanuságot a jámbor ősz férfiu arról, hogy ki vallása ügyéért áldozni szokott, az hazájáért is minden időben áldozatra kész.

A HITKÖZSÉG TÖRTÉNETE A SZABADSÁG-HARCZ UTÁN EGÉSZ NAPJAINKIG.

A SZABADSÁGHARCZ leverését követő germanizálás talán egyetlen felekezetre sem volt oly káros hatású, mint a zsidóságra; a magyarosodás folyamatát sehol sem akasztotta annyira meg, mint a mi körünkben. Ennek oka mindenekelőtt abban keresendő, hogy a zsidóság zöme minden időben a fönnálló jogrendhez szeret hiven alkalmazkodni. Az a magyarosodási törekvés, melynek már a század elején szép jeleit láttuk, nem csak a zsidók polgári életében, hanem már vallási életük terén is, most nem csupán megakadt, hanem határozottan visszafelé zökkent. Még a legmagyarabb vidéken is az a nemzedék, mely ez időtájt fölnevelkedett, határozottan mögötte áll magyar-

ság tekintetében az előbbinek. Hanem a főbaj mégsem ebben rejlett, mert hát a valóban magyar zsidót a még oly erőszakos germanizáczió sem tudta elnémetesiteni. Ha Weisz Jakab rá is adta magát, hogy nevét — Jakob Weisz Fohrsteher-nek irja alá, ő azért magyar maradt; a hivatalos germanizáczió hatása azoknál érvényesült leginkább, a kik még nem voltak magyarok. Ezen időben az idegenből jövő zsidó koránt sem tekintette kötelességének megmagyarosodni, sőt azt hitte, hogy helyesen jár el, ha a magyarosodási processust megakasztja. Igy történt, hogy itt Abonyban, hol 1825-ben már magyar nyelvű jegyzőkönyveket találunk, a derék Weiszberger nyugalmazása után egész 1864-ig németül vezették a jegyzőkönyveket.

De az 1850-ik esztendő sok egyéb tekintetben s forduló pontot képez a hazai zsidóság és igy Abony zsidó községének történetében is. Az 1840-ben megadott szabad költözködési joggal csak most kezdenek élni a zsidók és az itteni zsidó község, mely eddig folyton betelepülőket fogadott, most kifelé kezd rajokat bocsájtani. A hitközség tehát 1850-óta lélekszámban nem szaporodott, de nem is igen fogyott. Ezen évben 140 zsidó házat és 170 zsidó családot számláltak meg Abonyban, mintegy 10-el kevesebbet, mint 1847-ben; és ez a szám félszázad alatt alig változott valamit. Oly nagy mértékü volt

a kivándorlás, hogy a születések többlete és a beköltözés csak éppen hogy ellensulyozta azt. A kivándorlók első alapjait vetették meg *Szolnok, Turkeve, Tisza-Földvár, Békés* zsidó hitközségeinek, hozzájárultak *Kun-Szt.-Márton, Kisujszállás, Szarvas* hitközségeinek megalakulásához, jelentékenyen növelték Pest, N.-Várad, Czegléd zsidóinak számát is.

Ezen helyeken a megváltozott viszonyok folytán nem zsidó községek, hanem hitközségek alakultak, melyeknek hatásköre csakis vallási dolgokra terjedt ki és ezek nem birtak már a politikai község szinezetével. Hol azonban a zsidó községek már régtől fogva léteztek, ott az átalakulás nem ment olyan gyorsan. Abonyban még mindig zsidó comunitásról van szó és csak 1856-ban lesz a zsidó biróból hitközségi elnök, helyesebben Vorsteher der Cultusgemeinde. Egyelőre azonban még zsidó biró se igen volt, mivel az ostromállapott idején semmiféle közgyülést nem volt szabad tartani. 1850. augusztus 3-ikán a következő rendeletet hirdették ki a zsinagógában.

HIRDETMÉNY.

Miszerint a helybeli lakó Izraelitáknak közzé tétetni rendelte Tettes Varga Soma Járásbeli fő Szolga Biró Ur azt: hogy mivel semmiféle községnek közgyülést tartani nem szabad, ugy az a Zsidóktól is tilalmaztatik, erre nézve azonban t. fő szolga Biró Ur azt rendelte, hogy nehány bizalmi férfiakat állapitott meg, kik kisebb ügy és elkerülhetlen bajaikat intézzék és végezzék, nehogy ezek

hiánya miatt valami nagyobb kellemetlenség következhessen be. Ezen bizalmi férfiak tehát:

Altmann Beniámin eddigi zsidó Biró
Markbreiter Ignácz
Hay József
Stern Adolf
Pintér Jakab
Wechsler József és
Schwarcz Jakob

Mindezeknek szoros kötelességül teszi pedig f. sz. biró Ur, hogy a legnagyobb lélekismereti szerint intézkedjenek.

Kelt Nagy Abonyban aug. 3-án 1850

A városi hatóság által.

Ez az elöljáróság teljes hat éven át működött, mivel ujat választani nem is szabadott. *Altmann Benjáminnak* a szabadságharcz lezajlása után az volt az első dolga, hogy orvoslást keressen ama sérelem ellen, melyet még 1847-ben a helybeli uradalom a zsidók ellen elkövetett, midőn a közlegelő föloszlásakor a zsidóházak után eső részt visszatartotta. Az ügy, melyet Egressy ügyvéd vezetett csakhamar kedvező elintézést nyert. A megyei hatóság a zsidóknak 140 drb. u. n. kisföldet itélt oda. Erre a zsidó község Altmann Benjámin vezetése alatt Czettel Mózes, Pfeifer Mózes, Bachman Bernát, Beöm Éliás és Rotics Józsefből álló bizottságot küldött ki, kik a városi hatósággal abban jutottak megállapo-

dásra, hogy a zsidó földek a közlegelőből az u. n. muszajerdő irányában szakittassanak ki.

Mindenesetre ez adta meg az impulsust az abonyi zsidóknak arra, hogy az igy nyert területekhez tulajdon földeket igyekezzenek szerezni. Már a mult században egy 1783. máj. 13-ikáról kelt helytartósági rendelet megengedi a zsidóknak, a földek bérbe vevését, ha azt maguk kezeivel munkálják. Jelen század 20—30 éveiben már találunk olyanokat, kik mint bérlők gazdálkodással foglalkoznak. *Czettel Mózes* az uradalomtól bérelt mészárszékekhez tartozó mintegy 150 holdnyi terütetén rendszeres gazdálkodást üzött. *Altmann Benjamin* és *Weisz Jakab* is gazdálkodott nagyobb bérleteken még 1848 előtt. De csak most ezen kisföldek kiosztása után kezdenek ők, valamint Hay Salamon, Hay Mihály, Markbreit Jónás és mások tulajdon földeket vásárolni, tehát jóval 1860 előtt, mikor felséges királyunk a zsidóknak a föltétlen jogot megadta ingatlanok szerzésére. E rendelet itt már érvényben levő jogokat erősitett meg.

A legelő kérdésen kivül voltak még más ügyek is, melyek megoldásra vártak, csakhogy ezek már kevésbé kellemes jellegüek voltak. Itt volt még a türelmi-adóváltság ügye, mert az abonyiaktól bekivánt 10000 frt váltságnak csak egy része lett a szabadságharcz előtt letörlesztve. *Hay Jakab* nevéhez

füződik községünkben ezen kérdés elintézése, ki 1847-től egész 1851-ig maga vezette ezen ügyet nagy ügybuzgósággal és még nagyobb áldozatkészséggel.

Ez a türelmi váltság, korántsem volt még lefizetve, midőn az óbudai hitközség azt a szomoru hirt adja az itteni zsidók értésére, hogy a katonai parancsnokság a 2.300,000 váltóforint hadisarczot vetett ki — Temesvár és Pozsony zsidóinak kivételével — az összes hazai zsidóságra, büntetésül rebellis viselkedésükért. Kéri hát az óbudai hitközség, hogy ezen összeg aránylagos fölosztásának eszközlése végett innét Abonyból is küldjenek 2 követet. A hitközség oda *Hay Salamont* és *Altmann Józsefet* küldte föl. Az egész összeget előbb megyék szerint osztattak föl és igy Pestmegyére — Budát és Pestet ide nem számitva — 73,000 frt esett. 1850. deczember 21-ikén tartottak ezután a megyei zsidóság küldöttei gyülést, hogy ezen összeget arányosan fölosszák az egyes községek között.

Bizony nehezen ment itt is, mint mindenütt ez összeg behajtása. Az utolsó részlet, csak 1854. deczember 20-ikán folyt be, végrehajtás utján. A község pénzügye gyenge lábon állott ezen időben. Egyik jelentékeny jövedelmi forrása a hitközségnek, a koserbor árenda magától megszünt és a szabadságharcz után említve sem találjuk. Már 1837-ben is

a biró csak az uriszék beavatkozása utján tudta keresztül vinni, hogy

> „minden zsidó vallása törvényei szerint szorosan köteleztessen, koserbort inni az arra rendelt korcsmából. Ki a zsidó lakósok közül e tárgyban engedetlen lészen, a biró által, mint ki Rabinus nem létében a vallásbeli dolgokban is felvigyázni köteles, büntetés alá fog vétetni, szükség esetén a köz Földes Uraságtól kérvén assistentiát".

Ez a kényszer most megszünt és a község ezen jogát, — mely másrészt a közbirtokossággal szemben kötelezettséggel járt, — önként föladta.

Annál inkább igyekeztek kihasználni a vágatási jogot. Ennek bérlete rendszerint 1500 frtot hozott váltóban. Majd a község megpróbálkozott azzal, hogy házilag kezelje e jogot. 1855-ben elhatározták, hogy ezentúl ugyanannyi vágatási illetéket fizessenek pengőben, mint eddig váltóban. De mindez nem volt elegendő és igy az — eddig még ismeretlen — *egyenes hitközségi adónak* behozatala már elkerülhetetlenné vált. Szükségessé tette pedig ezt az *iskola.*

Iskolaügy. Vétenénk az igazság ellen, ha emlitetlenül hagynók, hogy a zsidó iskolaügy első rendezése ugy Abonyban, mint másutt, az *absolut kormány* intézkedéseinek köszönhető. Itt Abonyban kész örömest áldoztak a zsidók az iskoláért akkor is, midőn erre semmiféle külső kényszer alatt nem állottak; most

pedig fölismervén a hatóság intézkedéseinek üdvös voltát, készséggel siettek azoknak eleget tenni. 1852. elején *Czilczer*, a kormány által kinevezett iskolai főigazgató, itt járt Abonyban és meghagyta az izr. Előljáróságnak, hogy egy rendszeres elemi iskola fölállitásáról gondoskodjanak. A Braun-féle iskola föloszlása után Eisler, Schwarcz, Haas, Winterstern, Wachsman, Hübscher és Oestreicher működtek mint magántanitók.

Ezeket 1853. októberében a község fölszólitotta, hogy az arra kinevezett forum előtt vizsgálatot tegyenek és igy az elemi tanitói képesitést elnyerjék. De mivel ezek a fölhivásnak, — ugy látszik — nem igen tudtak eleget tenni, Altmann Benjamin elnöklete alatt megtartott közgyülésen a község pályázatot irt ki három, egyenkint 400 frttal dijazott elemi tanitói állásra. 1855. szeptemberében meg is lettek választva: *Krausz Ignácz* volt aszódi tanitó, *Kohn Sámuel* és *Herczog Benedek*. Melléjük, hogy az iskola négyosztályu legyen, *Winter Salamont* fogadták föl segédtanitónak, ki vándorkosztot és havi 8 frt fizetést kapott. A tandijat következőképpen állapitották meg:

1-ső	classus	fizet	hónaponkint	pengőben	48 krt
2-ik	„	„	„	„	1 frt 12 kr.
3-ik	„	„	„	„	1 „ 36 „

Az iskolai taneszközök beszerzésére 160 frtot szavaztak meg; mivel azonban a régi iskolai épülete az egészségügy követelményeinek sehogy sem felelt meg, de különben is roskadozó állapotban volt már, Halasi Kázmér házát vették meg iskolai helyiségnek 1500 frtért.

A közgyülés a tanügy szempontjából igen nemesen és nagy áldozatkészséggel járt el, de a teher kissé tulnagy volt a községre. Ebből azután többféle bonyodalom származott, melyet Altman Benjámin biró és *Dr. Hertzka Ignácz, Stern Adolf, Rosovitz Salamon* iskola felügyelők nem tudván legyőzni, az egész elöljáróság leköszönt és helyeikbe a hatóság jóváhagyásával 1856-ik deczember 8-ikán Weisz Jakabot választottak meg, most már nem *zsidó birónak*, hanem a *kultuszközség előljárójának, Hay Mihályt* pénztárnoknak és iskolafelügyelőknek *Dr. Ágai Józsefet* és *Mühlrad Dávidot.* Ugyanezen közgyülés, melyen *Dankó Endre* városi főbiró és *Kecskeméthy István* abonyi általános vallásfelekezeti iskolafelügyelő is részt vett, kiküldött egy 8 tagu bizottságot *Dr. Ágai* vezetése alatt az iskolaügy rendezésére és az iskolai terhek aránylagos felosztására.

E bizottság az iskolai költségvetést következőképpen állitotta össze:

Iskolaépület ára	1500	frt
3 tanitó fizetése à 400 . . .	1200	„
Tanitósegéd fizetése	200	„
Iskolaszolga „	120	„
Fütés	80	„
Előre nem látható kiadások.	80	„
	3280	frt

Ezen kiadások fedezésére az összes helyben lakó zsidókat, — tekinteten kivül hagyva azt, hogy vannak-e gyermekeik avagy sem — megterhelte egyenes adóval a következő módon:

11 tagot	35	frttal
11 „	30	„
16 „	22	„
16 „	15	„
13 „	12	„
36 „	8	„
53 „	5	„
Ó és uj Kecskét.	150	„
Rékas és Ujszászt.	60	„

Látjuk tehát, *hogy az első egyenes hitközségi adó iskola-adó volt,* mert a község egyébb kiadásai továbbra is indirekt adókból fedeztettek.

Ne kövessük most a hitközségi pénzkezelés fejlődését, hanem maradjunk az iskolánál.

Dr. Ágait az iskola felügyeletben nemsokára *Dr. Hertzka* váltotta föl, majd a hatvanas években — az itt működő rabbik illetve rabbi helyetteseken kivül, — *Altman Gyula, Pintér Samu, Richter Jakab, Kopeczky Mór, Dr. Grün* és *Rényi Dávid* neveit találjuk azok között, kik különös buzgalmat fejtettek ki az iskola fejlődése körül. Változnak az iskolafelügyelők, de bizony a tanitók is, még pedig meglehetős gyors egymásutánban. Az uj intézménynek még nálunk Abonyban is, mely a békés hitközségekhez tartozott, keresztül kellett menni a kezdet nehézségein. Hiszen zsidóiskolánk eredete, — mint láttuk — mélyen vissza megy a mult századba, de az mindeddig — állami rendezés hijján — inkább magánjellegü volt. A tanitóval minden szülő ugy egyezett meg, a hogy tudott. Ne csodáljuk hát, ha e rendezetlen állapotból nehéz volt az átmenet a nyilvános normál iskolába. Két év mulva az első négy tanitó közül, kikkel iskolánk megnyilt, csak *Kohn Sámuel* maradt itt és itt is működött mintegy tiz évig. *Hirschbein Jakab*. kit az iskola megnyilta után két év mulva választottak, egész 1886-ban bekövetkezett haláláig, vagyis 28 évig volt iskolánk tanitója. Hosszabb ideig működtek még *Hirsch Józs., Schwartz Mór, Fischer Simon,* rövidebb ideig *Schiller Fülöp, Goldmann Henrik, Katzburg Lázár, Kaczéry Simon, Keleti Samu, Mestitz Ede, Baumhorn Ede.* Részint

a hitközség mondott fel nekik, részint pedig ők hagyták itt az iskolát.

E gyakori változások daczára elmondhatjuk, hogy iskolánk ebben az időben is megfelelt az akkori követelményeknek. Tanuskodik erről az a nagyszámu kiváló férfiú, kik iskolánkból kikerülve ma kiváló helyet foglalnak el a főváros és a vidék társadalmi életében; de bizonyitja azt ama körülmény, hogy az egész széles vidék zsidói ideküldtek iskoláztatni gyermekeiket a magas tanitási dij daczára. Az iskolában mindig magyar szellem uralkodott — a magyar nyelvet még az 1856-ban alkalmazott segédtanitó is elég jól birta, — hanem hát e szellemnek bizony alkalmazkodni kellett a felsőbbség parancsaihoz. Mert természetesen mi hozzánk is leküldtek Bécsből 1859-iki „provisorische Instruction“, még sok egyéb bölcs rendeletet egymásután, melyek a magyarosodás lenyügözését tartalmazták és egyuttal megjelölték ama hatóságilag engedélyezett tankönyveket, melyek békés és lojális polgárok fölnevelésére a legalkalmasabbak. A hitközség pedig — mit tehetett okosabbat — engedelmeskedett és a „Borsszem Jankó“ szerkesztőjének édes apja, — ki pedig, mint már akkor megmagyarositott neve mutatja, teljesen magyar érzelmü ember volt, — azt a czélt tüzi ki iskolánk számára: „Die hiesige israelitische Jugend als Gott und der hohen Regierung gefällige loyale, nützliche

und treue Unterthanen zu bilden und zu erziehen:“ Nem akarjuk hát eltagadni azt se, hogy 1859-ben Abony zsidó községe — a helytartóság felszólitására ,,Als thätlichen Beweis der unerschütterlichen Anhänglichkeit zur allerhöchsten Dynastie“, a háboru költségeihez való önkénytes hozzájárulásképen egy huszárló árát tette le a ,,közös haza“ oltárára.

Hanem annál nagyobb örömmel üdvözölte a hitközség az ugynevezett kis alkotmányt 1861-ben. Bár a hitközségi elöljáróság akkor már megvolt választva,

> az eddig működött elöljáró testület az egész egyházközség nevében Pestpilis-Solt törvényesen egyesült vármegyék szolgabirájához Tekintetes Török Dénes úrhoz kérvényt intézett aziránt, hogy a mindenütt életbe léptetett alkotmányos rendszert az Abony városában lakó mózes vallásu magyarok saját egyházi elöljáróságukra is kiterjeszteni óhajtják:“

Mindeddig ugyanis a hitközségi választások, ha már megadták rá az engedélyt, az absolut kormány atyai felügyelete alatt történt. A Czegléden székelő cs. k. főszolgabiró erősitett meg minden választást és ezen megerősités nélkül semmiféle elöljárósági tag nem foglalta el helyét, de nem is távozhatott onnan az ő engedelme nélkül. Ha a hitközség-

nél elfoglalt tiszteletbeli hivataláról le is mondott valaki, addig köteles volt megmaradni abban, mig a cs. k. főszolgabiró föl nem mentette. *A három évenkint való választás* is ekkor jött divatba, mi azután állandóan meg is maradt. A főszolgabirónál kellett bemutatni a hitközség költségvetését számadásait, neki kellett azt jóváhagyni; ő ellenőrizte továbbá a hitközség viszonyát a rabbival, tanitókkal s egyéb alkalmazottakkal szemben. S itt ismét meg kell vallanunk, hogy tekintve a hazai zsidó községek akkori állapotát, ez a felügyelet üdvös és áldásos volt sok tekintetben és nagyban elősegitette a rendezett viszonyok létrejöttét. A tanitókról már föntebb szóltunk, forditsuk hát most figyelmünket az abonyi rabbiság felé.

E hivatalt az ősz *czadik*, községének büszkesége *Herczog Jakab* tölté be még ekkor is, de hivatalos teendőit már nem igen végezhette, nem annyira aggkora, mint betegsége miatt. Ezért az előljáróság 1855. augusztus havában *Fleischmann Joachimot* választá meg a dájjan-nak és megbizta őt, hogy a nehéz beteg rabbit *minden hivatalos teendőiben* helyettesítse, továbbá az elemi iskolában a vallás oktatás fölötti felügyeletet is gyakorolja. 1857. szeptember 19-ikén roshasono első napján Isten magához szólitá hű szolgáját, a Pri Jakob szerzője 77 éves korában elhunyt. A vidék összes rabbijai eljöttek Rabbiszék.

a temetésre és egyenkint bucsuztak el gyászbeszédben tőle, kit tanitójuknak mesterüknek tekintettek valamennyien. Tetemei fölé a chevra állitott sirkövet és ezen alkalommal az elhunyt veje az ürményi rabbi, *Wiener* tartott gyászbeszédet. A rabbi halála után az alrabbi Fleischman szerette volna a főrabbi állást elnyerni, de az ily avancement Abonyban nehezen ment mindig és most is, daczára nevezett alrabbi tudományosságának és műveltségének; sőt a hitközség kényszeritve látta magát őt arra fölszólitani, hogy jesivát ne tartson, mivel a bachurim az elemi iskolát rossz hirbe hozni és a tanulókat onnan távoltartani igyekeznek. Fleischman belátván, hogy a rabbi állást itt el nem érheti, a *zsámbéki* rabbiságra pályázott, mely állást megkapta és 1860 januárjában oda is költözött. Fleischman különben itt működése alatt köztiszteletben, szeretetben állott és működéséről az elöljáróság mindig elismeréssel nyilatkozott.

Az időtájt, hogy az ősz rabbi meghalt és *Weisz Jakab* lett a hitközség elnöke, kezd Abonyban az *uj idők szelleme* mindinkább hóditani és növekszik a kivánság modern intézmények után. 1860. márcz. 2-ikán az Előljáróság, abból az alkalomból, hogy Ő felsége a zsidóknak a föltétlen birtokszerzési jogot megadta, egészen modern hálaistentiszteletet rendezett, melyre a cs. k. főszolgabirót is meghivta és

melyen *Fischer Sámuel nagykőrösi* rabbi tartott ünnepi beszédet. A elöljáróságnak határozottan az volt az óhajtása, hogy a rabbiszéket „egy teljesen művelt, korszerü és a tanügyben tökéletesen jártas rabbival töltse be“ és a képviselet ezen év márczius 4-ikén három jelölt közül csak nem egyhangulag (18 szavazattal 3 ellenében) *Dr. Austerlitz Mayert*, jelenlegi eperjesi rabbit, akkor miskolczi rabbijelöltet jelölte ez állásra. Mielőtt azonban választás alá bocsájtotta volna az ügyet, meggyőződött arról, hogy különböző halaszthatatlan épitkezések folytán a község pénzügyei a rabbitartást meg nem engedik és ezért április 12-ikén a képviselet egyhangulag nagy lelkesedéssel 400 frt évi fizetéssel négy évi tartamra *Kohn Salamont* választá rabbihelyettesül, ki akkor magániskola tulajdonos volt Pesten. A megválasztottnak kötelességévé tették, hogy mielőtt állását elfoglalja, még egy kiválóbb rabbitekintélytől szerezzen *határát. „Az istentiszteletben reformokat azonban csak az Elöljáróság beleegyezésével hozhat be:“* Fölvételi levelét aláirták: Weisz Jakab, Adler Éliás, Dr. Hertzka Ignácz, Stark Ferencz, Richter Jakab és Bergl Izsák.

Kohn Salamon állását, az elöljáróság kifejezett kivánságára, még sevuot ünnep előtt, május 24-ikén elfoglalta. Junius 16-ikán azonban a czeglédi szolgabiró arról értesiti a hitközséget, hogy a cs. k. hely-

tartóság nem hagyja abban a választást, mivel a választás nem a hitközség összes szavazóképes tagjainak behivásával és nem egy fejedelmi biztos (landesfürstlicher Commissär) jelenlétében ejtetett meg. Az Elöljáróság hasztalan hivatkozott arra, hogy ő nem rabbit, hanem csak rabbihelyettest választott és pedig egészen olyan módon, mint a hogy volt rabbihelyettesét 1855-ben megválasztotta; a helytartóság úgylátszik a hatóság kijátszását szimatolta a dologban és ujolagos választást rendelt el az összes 169 hitközségi tag meghivásával. Ez pedig baj volt, mert a község conservativabb tagjai között, kiknek élén Hay Jakab állott, nem sok barátja volt Kohnnak.

Ezeknek nem tetszett, hogy neki csak *Dr. Meisel*-től volt rabbiképesitése. Mindamellett, — egy két czivódó ember áskálódása daczára, — a szeptember 9-ikén megtartott nagygyülésen, Hay Jakab is beleegyezett abba, hogy Kohn Salamon rabbihelyettesnek megválasztassék két évre, csak azt kivánta, hogy a makai vagy pozsonyi, avagy a b.-gyarmati rabbitól hozzon hatarát. Ezen határozat hozatala után Weisz Jakab és az egész elöljáróság leköszönt hivataláról, és uj elnöknek *Hay* Jakab fiát *Fülöpöt* választották, ki alatt még jobban elmérgesedett a dolog. Végre Kohn Salamon beleegyezett abba, hogy 500 frt végkielégités fölvétele mellett állásáról

lemondjon. Innen *Keszthelyre* ment, hol békében működött egészen 1892-ben bekövetkezett haláláig.

Ilyenek voltak ez időtájt a viszonyok még itt Abonyban is, pedig nyugodt lélekkel elmondhatjuk, hogy Abony ebben az időben is a békésebb hitközségekhez tartozott. Tanú rá az is, hogy ez időtájt, — mi akkor még nagy ritkaság volt — többen élveztek nyugdijat a hitközségtől, u. m. Herczog rabbi özvegye, Weiszberger Leopold, valamint Áron samesz (Miselbach), ki ekkor a chevrához ment át szolgának, de a hitközségtől is kapott kegydijat. A mit a békeszerető rendezett hitközségek ismertető jeleképpen szoktak tekinteni, azt Abonyról teljes mértékben elmondhatjuk: Temetőiben nemcsak rabbik, hanem tanitók, kántorok, metszők, sameszek feküsznek, kik éltük végéig a hitközség szolgálatában maradtak. Az ötvenes és hatvanas években ugyan ezek is meglehetős sürün változtak. Rosenthal Herman (Hersl Rusz) és Singer Tódor (Todrosz Chazon), hosszu évtizedek óta szolgálták a községet. Előbbi nemsokára szintén nyugdijba ment, de ez utóbbival akkor tájt sok baja volt még a jólelkü öreg rabbinak, s végre kénytelen volt őt a vágatástól eltiltani. Helyébe Stössel Mórt választották Galanthároł de ez sem viselte jól magát. Itt működtek azután Horovitz Salamon kántor, Schuchter, Haas Jakab, Feigelstock, később Engelberg. Mint jegyzők, kik egyuttal metszők is voltak:

Löwith Áron, az egyedüli ki németül vezette a jegyzőkönyveket, *Márkus Albert, Jámbor Sámuel* és *Schwartz Lázár.* 1873—1881 *Rényi Dávid,* azóta pedig *Schrank Vilmos* vezeti hitközségünk jegyzőkönyveit. Kohn Salamon rabbihelyettes távozása után az elnök is, ki a végkielégitéshez szükséges összeget a községnek kölcsönözte, leköszönt és a *Politzer Rudolf* elnöklete alatt működő uj választmány egyhangulag hozott határozattal az akkor Bécsben lakó *Kunstadt Ignáczot* választá meg rabbihelyettesül 400 frt évi fizetéssel, de ezt nemsokára 500-ra, 1870-ben 600-ra, 1879-ben 720 frtra emelte föl az elöljáróság, amely mindig előzékenységet tanusitott Kunstadt kéréseivel szemben. 1862. augusztusában, — sabbosz nachmukor — foglalta el az uj rabbihelyettes állását és mindjárt ideérkezte után a hitközség ama különös szerencsének volt osztályosa, hogy a hazai konservativ zsidóság legnagyobb rabbijait vendégei gyanánt üdvözölhette. *Schreiber A. S.* pozsonyi, *Löw Jeremias* ujhelyi, *Eisenstadt Menachem* ungvári és *Friedmann Sabszai* neudorfi rabbik gyültek itt egybe, hogy elintézzék ama vitás kérdéseket, melyek a szentföldön lakó osztrák és orosz alattvalók között fönforogtak és egyuttal a neudorfi rabbi leányának lakodalmát megüljék, kit a pozsonyi rabbi unokaöcscse vett itt feleségül. Kiváló fénynyel és ünnepélyességgel rendezte *Pintér Jakab* alelnök e nagy férfiak fogadását, melyre

idegyültek a vidék összes rabbijai és előkelői. A *pozsonyi* és *neudorfi* rabbi a következő szombaton *szent beszédet* tartottak templomunkban.

Kunstadt Ignácz, a „Luach Erez“ tudós szerzője és kiváló német hitszónok, egész 1882-ig azaz teljes húsz évig működött hitközségünkben. A rabbi czimet ugyan csak 1873. áprilisában adta meg neki a hitközség, de azért kezdettől fogva az összes rabbiteendőket végezte és ugy az előljáróság, mint a hivek iránta állandó tisztelettel viseltettek. Békés és áldásos működésében főleg ez szolgált neki nagy akadályul, kivált itteni működése utolsó éveiben, hogy a magyar nyelvnek nem volt birtokában, pedig ennek szükségét már nagyon érezték a hivek. Távozása után az itt működő metszők *Weisz Lipót, Lustig* és *Lamm* Bernát teljesitették a rabbihelyettes kötelességeit, mindaddig, mig az orsz. rabbiképzőből az első rabbik kikerültek. Abony a legelsők között volt, ki ez intézet növendékei közül rabbit választott magának.

Térjünk most vissza a hitközség pénzügyi vezetésének fejlődésére. Azt már láttuk, hogy 1856-ban hozták be először az egyenes hitközségi adót, mint iskola adót. Ez a művelet, melyet *Hay Mihály* akkori pénztárnok vitt keresztül, meglehetősen sikerült és ez arra bátoritotta föl a hitközséget, hogy az indirekt adót, a gabellát teljesen törülje és a község többi kiadásait is egyenes adóba vesse ki. Az Előljáróság A hitközség pénzügye.

e határozatot 1858 ápril 4-ikén fölterjesztette a megyéhez. A megyei hatóság, oly rendkivülinek találta e határozatot, a gabella eltörlését, hogy azt a helytartóság elé terjesztette. A helytartóság örömmel értesült a határozatról és nemsokára külön rendeletben ajánlotta e módozatot a többi izr. hitközségek figyelmébe. Egyelőre azonban szükségesnek találta Berényi főszolgabirót utasitani, hogy mint országfejedelmi biztos hivja gyülésre a község tagjait és igy győződjék meg, vajon csakugyan a hivek többsége óhajtja-e a gabella eltörlését. A jun. 26-ikán megtartott közgyülés teljes számmal tényleg e mellett nyilatkozott és kivetettek egyenes adót:

14	tagra	egyenkint	46	frt
16	„	„	36	„
13	„	„	28	„
26	„	„	20	„
68	„	„	12	„
49	„	„	6	„

Ezen rendszer teljes három évig maradt érvényben, de tovább már nem lehetett föntartani, mivel nagyon sok baj volt az egyenes adók behajtásával. Ez okból 1861-ben a hitközség az egyenes adók eltörlését mondotta ki, minek folytán a gabellát kellett fölemelni még pedig tulmagasra, mi az akkori

pénzviszonyok mellett tarthatatlan volt. Végre 1862-ben a képviselet három benyujtott tervezet közül a Hay Mihályét fogadta el, melyszerint a hitközség kiadásai *egyenes adóból* és *gabellából*, az iskolai kiadások pedig, *hitközségi subventióból* és *tandijakból* fedeztessenek. Ez a rendszer azóta mind máig fönáll és a helyi visszonyoknak — ugy látszik — leginkább megfelel. Egyelőre csak 80 tagot terheltek meg egyenes adóval, következő évben azonban már az összes hiveket és 1864-től kezdve az idetartozó fiókhitközségeket is u. m. *Tószeget, Paládicst, Ujszászt* és *Rékast.**)

A hitközségi pénzkezelésben az egyensuly még sem állott helyre. Ennek egyik főoka az volt, hogy igen alacsony volt az egyenes adó. A legmagasabb osztály 25 frtot fizetett, holott a hitközség évi szükséglete — az iskolának nyujtott évi 800 frtnyi subventióval — a háromezer forintot már akkor meghaladta rendesen. Oka volt továbbá többféle nagyobb rendkivüli kiadás, vagyis helyesebben régi időből föntmaradt adósságok, melyeket most kellett lefizetni. Harkányi Frigyes az Ürményi család jogutóda követelte a telek árát, melyen a templom állott, és a mely mint tudjuk Ürményi privát birtoka volt. A hosszas pernek egyes-

---

*) *Jászkarajenő* és *Kocsér* helységek, melyek zsidói ma az abonyi rabbisághoz tartoznak, ezen időben kezdtek csak alakulni. *Ó* és *uj Kécske* még 1860-ban Neu Márkust választá meg rabbijának és ezáltal a hatóság engedelmével önállóvá tette magát.

ség vetett ugyan végett, de a telek igy is 1500 frtjába került a hitközségnek a perköltségekkel együtt. Ugyancsak 1500 frtot kellett fizetni az iskolaépületért, melyet 1856-ban megvett még a hitközség, de csak most fizetett ki. Hozzájárult végre, hogy a hivek áldozatkészségét a rituális fürdő épitése vette nagyon igénybe. A fürdő kérdése még az ősz rabbi életében sok gondot adott; most végre elhatározta a hitközség, hogy ezt a kérdést véglegesen megoldja. Közel 7000 frtba került ez épitkezés, melyhez a Chevra kadisa 2000 frttal járult. Ezenkivül 100 frton felül adományoztak e ezélra Pintér testvérek, Hay Fülöp, Altman Benjámin, Hay Mihály, Markbreit Adolf, 50 frton felül Markbreit Ignácz, Altmann Gyula, Weinberger Mózes. Utóbbi Szt.-Iványon lakott, de az itteni hitközség minden nemes czélját anyagilag előmozditani igyekezett, miért is neki az 1862. szeptember 27-ikén az elöljáróság és rabbinatusa חבר czimet és a חזקת הקהילה jogot adományozta. Az emlitetteken kivül a hitközségnek csaknem minden egyes tagja kisebb nagyobb adománynyal hozzájárult a fürdő épitéséhez. Azonban e nagy áldozatkészséggel megalkotott intézmény tul nagy arányokban épült és épen ezért nem is sokáig felelt meg czéljának. Már tiz év mulva olyan állapotba került, hogy bérlője nem is igen akadt. Az épület 1888 óta leányiskola czéljára szolgál, fürdőt pedig a hitközség másikat épitett, alig negyed-

résznyi költséggel, de a czélnak sokkal inkább megfelelően.

Az 1860—62-ik években fölépitett fürdő mindenesetre fényesen tanuskodik a hitközség akkori hiveinek áldozatkészségéről. Ugyanezen időben indult meg itt a *szegényügy* rendezése.

Régente Abonyban épenugy mint másutt, a szegény gyámolitás inkább közvetlenül történt; az adományozó maga nyujtá azt a szükölködőnek. Ugyan a chevra és czedaka azelőtt is gyakorolt jótékonyságot, de a szegények segélyzése mégis inkább magánuton és igy titokban történt, amint azt az öreg *Zelig*, leánya *Peszl* és még a község számos más férfia és asszonya tette. 1859. november 20-ikán hozta a képviselet azt a határozatot, hogy a szegények számára hetenkint gyüjtést rendez és ezen összeget *Hay Jakabnak* adják át, ki a szegényeknek legfőbb pártfogója és segitője volt, hogy azt péntekenkint a szűkölködők közt kioszsza. Nagyobb mértéket öltött e segélyezés az 1863-iki inség alkalmával. Szegényügy.

A gyüjtés akkor mintegy 400 frtot eredményezett, — már akkor *Markbreit Adolf* volt az, ki a legtöbbet adott hozzá — és ez az összeg a négy téli hónap alatt osztatott ki a szegények között. Azóta a téli hónapok alatti kiosztás rendszeresen gyakoroltatott és ma is ez a nyilvános jótékonyság egyik legjelentékenyebb tényezője.

Ugyanezen inséges idők hivták életbe az itteni *jótékony izr. nőegyesületet. Stern Vilmosné Hay Eszter* és *Czettel Pálné Pintér Klára*, velük együtt Czettel Ignáczné és Czettel Éliásné voltak annak megalapitói. Több mint harmincz éve működik tehát ezen nemes egyesület a hitközség kebelében, mindig növekedő mértékben gyakorolva a jótékonyságot *1881-ig Stern Vilmosné*, 1882-ben *Kopeczky Mórné*, azóta pedig *Altmann Gyuláné Hay Regina* elnöklete, fáradhatatlan és buzgó vezetése mellett. Az egyesület összes vagyona ma 3500 frt. Helybeli szegények gyámolitására évenkint 700—800 frtot fordit. Az egyesület 1895-ben 2000 frtos alapitványt tett, melynek kamatai szegény leányok kiházasitására fordittatnak.

Legujabb kor. *A legujabb kor* — amelyet csak a legrövidebb kivonatban óhajtok összefoglalni — minálunk is, mint az egész hazában az egyenjogositással és az ezt követő zsidó-kongresszussal veszi kezdetét, melyen hitközségünket *Tafler Adolf* képviselte. Abony minden időben őszinte barátja volt a hazai zsidóság szervezkedésének. Valahányszor ennek érdekében országos gyülés tartatott, Abony mindig elküldte teljhatalmu képviselőit. Már 1862. április 22-ikén megtartott országos izr. tanügyi gyülésen képviseltette magát *Hay Fülöp* által. A kongresszus által megalkotott VI-dik községkerületbe 1869. októberében elnökét, *Pintér Jakabot* és *Politzer Rudolfot* küldte

kerületi képviselőnek. Itthon a községben is észlelhető egy uj korszaknak kezdete. A régi idők tanui az egyenjogositást hozó évben egymásután távoznak a földi élet teréről, mintha csak az uj korszakot akarták volna még megélni. Ez időben halt el Gansler Sámuel 96, Schlesinger D. L. 108, Pfeifer Dávidné 105 éves korában. — Ugyancsak ezen időben hunyt el *Markbreit Ignácz* 82 éves korában, kinek nevét annyi nemes alapitvány örökiti meg körünkben; *Schwarcz Jakab* 88 éves korában valamint *Hay Jakab*, ki 95 évet élt. E nemeslelkü férfiu még életében 400 frtos kaddisalapitványokat tett le az itteni, továbbá a *jeruzsálemi*, *kecskeméti*, *irsai*, *törökszentmiklósi*, *tiszabeöi*, *bicskei*, *leipniki* és még más hitközségeknél. Végrendeletében nagyobb *családi alapitványt* hagyott kiházasitási és egyéb jótékony czélokra, továbbá megemlékezett a pesti izr. nőegyletről, a vakok intézetéről, a helybeli izraelita, róm. katholikus és református népiskolákról. Ez utóbbi iskola jóltevői között találjuk *Altman Benjámint* is, jeléül ama benső viszonynak, mely az abonyi különböző felekezetü egyházakat egymáshoz füzi.

Az ifjabb nemzedék a korszellem hatása alatt megalkotja a *„társalgási egyletet“*, hogy ott a magyar kulturában tökéletesitse magát. Ezen egyesületnek *Stern Vilmos*, *Weinberger Miksa*, *Altman Gyula* voltak elnökei, jelenleg pedig *Weisz Adolf*

áll az élén. A hitközség vezetésében is uj rendszer kezd meghonosodni, miben a törzsgyökeres családok ivadékain kivül nagy része van *Kopeczky Mórnak*, *Goldschmied Ábrahámnak* és *Busztin Adolfnak*. Iskolánknak ez uj korszakban *Weinberger Miksa*, *Eisler Vilmos*, *Busztin Adolf* és *dr. Halmi Adolf* voltak elnökei. A hitközség megalkotja uj alapszabályait, melyet *Hay Mihály* elnöklete alatt működő 7-tagu bizottság szerkeszt meg a kongresszus határozatainak megfelelőleg. A hitközség pénzügye szilárd alapra lesz fektetve, az egyensuly helyreállitva. 1873. febr. 16-án mondja ki a hitközség, hogy templomát ujjáalakitani, azt jókarba hozni és az almemort az oltárhoz felvinni óhajtja. Ezen átalakitás keresztülvitelében az akkori elnök, *Goldschmied Ábrahám* szerzett örök érdemeket magának, ki daczára időközben beállott betegségének, rajongó lelkesedéssel munkálkodott azon. A terv megvalósitásában, mely daczára, hogy 10000 frtot meghaladó költséggel járt, a hitközség nagyobb megterheltetése nélkül vitetett keresztül, Altman Gyula, Czettel Éliás, Weisz Jakab, Weinberger Lipót, Busztin Adolf és Richter Arnold voltak hű munkatársai.

1875-ben lett az ujjáalakitott templom ünnepélyesen fölavatva. Ezen idő óta hitközségünk *Altman Gyula*, *Busztin Adolf* és *Weisz Adolf* elnöklete alatt állandóan egy békeszerető rendszerezett és vi-

rágzó egyház képét mutatja. *Nem tagjainak száma, hanem azoknak áldozatkészsége az, mi folyton emelkedőben van.* És e tekintetben mint vezető és magasztos példakép *Markbreit Adolf* hitközségünk disztagja jár előttünk. Határt nem ismerő bőkezüsége kiterjed ugy a hitközségre, mint a helyi jótékonyság minden ágára. Azt a házat, melyben bold. édes atyja Markbreit Ignácz bevégezte az istenfélelemnek és a toratudománynak szentelt életét, ő 1893-ban a hitközségnek adományozta. Adományokkal, alapitványokkal segiti a chevra kadisát, az izr. nőegyletet, az *izr. szegénygyermekek pénztárát* és a *betegsegitő egyletet.* Utóbbi 1889-ben alakult meg Dr. Vajda Béla elnöklete alatt. Évi kiadása ma 500—600 frt, vagyona 2100 frt. Az *izr. szegény iskolás gyermekek pénztára* az iskolaszék vezetése alatt 1888 telén lett rendszeresitve szegény elemi iskolás tanulónak felruházására, 1894-től kezdve pedig a középiskolába járó szegény tanulókat is segélyzi. Évi kiadása 180–200 frt vagyona 300 frt.

Markbreit Adolfon kivül nemeslelkü alapitványokat tettek még 1883-ban *özv. Kopeczky Mórné* 1000 frtot férje nevére szegény betegek segélyzésére, 1894-ben *Ilay Mihály* 1000 frtot középiskolai tanulók ösztöndijára és *özv. Politzer Rudolfné* 1895-ben 1000 forintot szegény gyermekek fölruházására. De hiveink áldozatkészsége nem csupán helyi érdekekre

terjed ki; hitközségünk sohasem zárta el magát a hazai általános felekezeti intézmények pártfogásától. Az *orsz. izr. tanitóegyesületnek* még 1867-ben alapitói közé lépett és mai napig is segélyzi azt és árva-alapját. A *rabbiképző-intézet* megalakulásakor gyüjtést rendezett annak czéljaira és többen léptek be itt ezen intézet segélyegyletének tagjai sorába. Az *orsz. izr. siketnéma* intézetnek megalakulásakor három egymásutáni évben 50—50 forinttal szavazott meg, az *országos izr. kézmű* egyletnek Abonyból évenkint 68 frtot küldünk és az *izr. magyar irodalmi társaságnak* 9 tagja van hitközségünkben.

Az izraelita közalaphoz a hitközség 250 frttal, a chevra kadisa 500 frttal, hitközségünk tagja Hay Mihály 1000 frttal, hitközségünk disztagja Markbreit Adolf 2000 frttal járult.

A ZSIDÓ KÖZSÉG BIRÓI ILLETVE A HITKÖZSÉG ELNÖKEI:

Hay Zélig 1778—79, 1800, 02, 11.
Schwartz Mózes 1780, 84—85.
Wechsler Jechiel 1781—83, 94, 98, 1804.
Pintér Salamon 1786.
Weisz Simon 1787—93, 95—97.
Perl Dávid 1801.
Altman Sámuel 1803, 10, 13—16, 20, 22—25, 38.
Hoffer József 1805—07.
Adler Pinchász 1808—09, 12, 18, 21, 27—28.
Pintér József 1817.
Hay Mose 1819.

Markbreit Ignácz 1826.
Czettel Mose Leb 1829—30.
Hay Jakab 1831—35, 39.
Scheiner D. H. 1836—37.
Wechsler Lőrincz 1840.
Adler Éliás 1841—42, 44.
Altman Benjamin 1843, 49—56.
Hay József 1845.
Stern Adolf 1846.
Hay Ábrahám 1847—48, 63—64.
Weisz Jakab 1857—60.
Hay Fülöp 1861.
Politzer Rudolf 1862, 1872.
Weisz Simon 1865—67.
Kopeczky Mór 1868.
Pintér Jakab 1869.
Altman Gyula 1870—71, 75—89.
Goldschmied Ábrahám 1873—74.
Busztin Adolf 1884—88.
Weisz Adolf 1889—

Alelnökei 1867-től kezdve:

Hay József
Adler Éliás
Pintér Jakab
Czettel Ignácz
Altman Gyula
Weisz Adolf
Busztin Adolf
Stern Jakab

Goldschmied Ábrahám *Richter Arnold*
Politzer Rudolf *Goldschmied Lipót.*

Pénztárnokok és gabbaim a mult században:

Pintér Lőrincz 1786.
Pintér Salamon 1785.
Weisz (Kohen) Iczig 1787.
Adler Pinchász
Wechsler Fülöp
Kátai Herschl
Kőrösi Herschl
Altman Sámuel
Czettel Izsák
Deutsch Izsák
Adler Farkas
Perl Dávid
Czettel Izrael
Schwartz Fábián.

Pénztárnokok a jelen században:

Pfeifer Izsák
Lőw Izrael
Pintér József
Scheiner D. H.
Hay Dávid
Hay Salamon
Hay Mose
Altman József
Altman Benjamin
Hay Jakab
Czettel Pál
Weisz Jakab
Wechsler József
Adler Farkas
Stern Adolf
Czettel Ignácz
Herczka Ignácz
Bergl Ignácz
Weisz Simon
Hay Mihály
Pintér Sámuel
Kopeczky Mór
Busztin Adolf
Deutsch Adolf

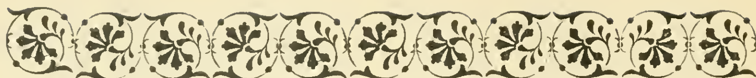
Schlesinger József	*Becher Sámuel*
Bőhm Éliás	*Rényi Dávid*
Dr. Kohn Salamon	*Deutsch József*
Hay József	*Csillag Adolf*
Markbreit Ignátz	*Kohn Miksa*
Pintér Jakab	*Lederer Lajos*
Ungár Jakab	

Gabbaim:

Schwartz Fábián	*Bachman Akiba*
Weisz (Kohen) Iczig	*Czettel Pál*
Weisz Lipman	*Adler Éliás*
Czettel Izsák	*Ungár Jakab*
Schwarcz Ruben	*Deutsch Ábrahám*
Wechsler Simon	*Hacker Benjámin*
Tisch Zalmon	*Czettel Ignácz*
Czettel Mose Leb	*Schwarcz Jakab*
Meiszter Natan Dávid	*Lázár Izsák*
Valentin Simon	*Wechsler József*
Markbreit Ignácz	*Klein Jakab*
Roth Chaim	*Stark Ferencz*
Bauer Mordechaj	*Czettel Éliás*
Weisz Márton	*Richter Jakab*
Hacker Sámuel	*Fispan Ignácz*
Adler Mózes	*Meiszter Judás*

Ifj. Weisz Simon
Lázár Móritz
Schwarcz Simon
Schwarcz József
Schwarcz Lipót
Rosovitz Salamon
Miselbach Gábor
Miselbach Ignácz
Kohn Áron.

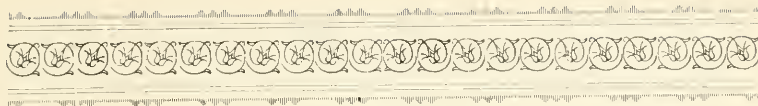

A HITKÖZSÉG JELENLEGI TISZTVISELŐI ÉS ALKALMAZOTTAI:

Dr. Vajda Béla, rabbi és iskolaszéki elnök 1888 óta
Schrank Vilmos, tanitó 1872, igazgató 1887 óta
Knöpfler Ignácz tanitó 1874 óta
Wiener Ida tanitónő 1885 óta
Rosenzweig Lipót kántor 1883 óta
Breier Miksa másodkántor 1894 óta
Rosenzweig Jakab metsző és hitk. szolga 1884 óta
Pick Éliás isk. szolga 1870 óta

A HITKÖZSÉG JELENLEGI ELŐLJÁRÓSÁGA ÉS KÉPVISELETE.

Weisz Adolf hitk. elnök.
Goldschmied Lipót alelnök, kultuszbizottsági előljáró.
Lederer Lajos pénzügyi előljáró.
Pintér Gyula számvizsgáló bizottsági előljáró.
Hay Móritz épitkezési bizottsági előljáró.
Miselbach Ignácz templomgondnok.
Kohn Áron templomgondnok.
Hay Károly iskolaszéki pénztárnok.
Richter Béla iskolaszéki előadó.
Szőllősi Gusztáv iskolaszéki gondnok.

Busztin Adolf, Czettel Ignácz, Fispán Ignácz, Havas Gyula, Neuman Ignácz, Pick Ignácz, Richter Arnold, Roth Jakab, Schwartz József, Ungár József, Weinstein Márton.

A hitközséget a VI-ik községkerületben ez időszerint a hitközség *rabbija* és *elnöke* képviseli.

A kitközség jegyzője: *Schrank Vilmos* ig. tanitó.

AZ ABONYI CHEVRA KADISA

TÖRTÉNETE.

A CHEVRA KADISA minden zsidó hitközségnek hű kisérője és szövetségese, mely leveszi annak válláról a teher egy részét és kebelében a gemiluth cheszed szent parancsát gyakorolja.

Mióta van ez igy szokásban Izraelben, mely időben keletkezett a chevra kadisa intézmény? *Löw Immánuel* szegedi rabbi azon alkalomból, hogy a szegedi chevra kadisa százéves történetét megirta azt az állitást koczkáztatta, hogy a legelső chevra kadisák csak mintegy 300 évvel ezelőtt keletkeztek a német Bruderschaftok mintájára és tényleg kimutatja, hogy sok hasonlóság volt a két intézmény között. Ezen alapon pár száz év mulva bátran azt állithatja majd valaki, hogy a chevra intézménye csak napjainkban keletkezett a mai jótékony egyletek mintájára, mert ennek is elnöke, pénztárnoka, ellen-

őre és választmánya van, mint a többi egyleteknek. Más szóval: Tény az, hogy a chevra kadisa külső kormányzatában egyes dolgokat átvett a német Bruderschaftoktól, amint hogy ma is sok üdvöst tanulunk a rendszeresen vezetett más nemesczélú egyletektől és alapszabályaink azokkal sok hasonlóságot mutatnak, de azért a chevra kadisa nem csupán szorosan egybe van forrva a zsidósággal, hanem maga is ős-zsidó eredetü. Hogy ezen eredet mennyi időre megy vissza, azt bajosan lehet pontosan megállapitani, de annyit, azt hiszem, bátran állithatunk, hogy 1500 évnél idősebb.

Csak röviden akartam e kérdéssel foglalkozni, mert — az igazat megvallva — határozott feleletet még arra a kérdésre sem tudok adni: hát a mi chevra kadisánk mely évben keletkezett? Nincs erre semmi határozott adatunk, amin különben nem csodálkozhatunk, ha meggondoljuk, hogy a hitközségnek hasonlithatatlanul teljesebb levéltárában is 1785-ből való a legrégibb okmány; ennél régibb időből csak a városi és megyei levéltárban találunk följegyzéseket.

A reánk maradt legrégibb chevra-jegyzőkönyv, (de ez már „uj jegyzőkönyvnek“ nevezi magát) 1789-ik évből származik. A következő évben halt meg *Koch Solem Leb* ben David (Simon Dávid) — utódai Pfeifernek nevezik magát ennek fia után,

ki pipákat készitett — és ezen Solem Leb — miként sirköve elbeszéli — életében nagy érdemeket szerzett magának a chevra körül. Mindezen adatok arra utalnak minket, hogy chevránk keletkezését 1789 előtt 15—20 évvel keressük. Most ha még meggondoljuk, hogy 1771-ben már rabbi is volt a községben, egész biztonsággal állithatjuk, hogy chevránk 125 évvel ezelőtt, azaz 1771-ben már fönnállott.

Hány taggal alakult meg? Ki volt az első gabbaj? nem tudhatjuk. Csak arról van tudomásunk, hogy 1789-ben, midőn az emlitett Solem Leb volt a gabbaj, már 24 rendes tagja volt az egyletnek. Névszerint: *Perl Dávid, Chaim b. Izrael, Frank Note, Lorentz Lebl, Pintér Mose* és fia *Jákob. Schwarcz Mose* és öcsese, *Schwarcz Mordechaj* (Károlyból), *Züsz Chajim Leb* (Jakab szabó) és öcsese *Salamon, Hacker Ábrahám* és öcsese *Mandl, Pintér Salamon* és öcsese *Pintér Zelig, Wechsler Jechiel, Weisz Simon, Jakob ben Abraham* (Göndör Jakab), *Hay Zelig* és öcsese *Hay Mozes, Deutsch Abraham* és fia *Deutsch Eisak. Feiszer József* ben Izrael, *Blechner Sámuel*, és Samuel ben Mose.

Ügykezelése az egyletnek kezdetben úgy látszik a legegyszerűbb volt, az alapszabályok összesen két pontból állanak, melyek a maguk megható egyszerűségében igy hangzanak szószerinti magyar forditásban:

1. Ha népünk kebelében valaki nehéz beteg lesz, akár szegény, akár gazdag, menjenek hozzá néhányan a Chevra tagjai közül, hogy meglátogassák betegségében és beszéljenek lelkére, hogy mondja a vidujt — a bünvallomást — irjon végrendeletet, és intézkedjék adósságairól és követeléseiről, mert hiszen nem hal meg azért az ember, ha ezeket elvégzi, hanem lelkének nagy hasznára válik. A temetkezési szerek szekrényében legyen mindig készen a „Maavar Jabok“ czimü könyv és abban legyen mindig megjegyezve a viduj és a haldoklásnál elmondandó imák A „jecziat nesomo“-nál, ha csak lehet 10 férfi legyen jelen, hogy a tiszta lélek ne szálljon ki elhagyatva. Viaszgyertya pedig legyen mindig készletben a gabbaimnál.

2. Ha a betegség sulyosodik a chevra rendeletére sorshuzás alapján mindig más két férfiu virasszon mellette.

De ugy látszik, hogy csak az alapszabály paragrafusai voltak kevesek, hanem a kiadások már akkor igen jelentékenyek lehettek. A temetőt akkoriban nem csak meg kellett vásárolni, hanem utána még urbéri taksát is tartoztak fizetni. Ezenkivül a Chevra már 1790-ben minden egyes hitközségi alkalmazottnak nem csak a szokásos természetben nyujtott adományokat, (gyógyszert, kávét, czukrot,) hanem ezenkivül még évi fizetést is adott, 8 frtot a rabbinak és 8-at a többi alkalmazottaknak. De sőt már akkor kórházat — hekdes — is tartott föl a chevra, mialatt ugyan nem szabad valami nagyszabású intézetet képzelnünk, mert leginkább csak zsidó szolgák és szolganők számára volt az berendezve,

de mind ez eléggé bizonyitja, hogy az a bámulatos áldozatkészség, melyet a hitközségnél láttunk a mult században, a chevra kebelében sem uralkodott kisebb mértékben. Mindjárt 1790 után több tekintélyesebb férfiu lépett be a chevra kebelébe, kik akkor tájt települtek itt le és később vezérszerepet vittek a chevrában, u. m. *Adler Pinchász, Schwarcz Fábián, Pfeifer Izsák* (Iczik Peczel) és Czettel Izsák. Igy megszaporodván a tagok száma, nagyon is szükségesnek mutatkozott, hogy a régi kezdetleges alapszabályok mellé ujakat alkossanak és főleg a szent egyletnek a nem chevra taghoz való viszonyát meghatározzák, miről a régi pontok emlitést sem tesznek. 1795—5556 adar 8-án chevránk ujjá alakuló gyülést tartott és két pontból álló alapszabályát 8-ra bővitette. Elhatározták ez alkalommal:

1. Hogy chevratag zsidó szolgáját vagy szolgálóját betegségének két első hetében ingyen ápolják, a hekdesben, azután már a gazda terhére megy az ápolás. Nem chevratag cselédjét szintén befogadják az ápolási költségek megtéritése mellett.

2. Nem chevratagnak szintén állitanak „semira"-t fizetésért, chevratagnak természetesen ingyen.

3. Ha halott van a községben, temetés utánig chevratagnak a városból távozni nem szabad a gabbai engedelme nélkül.

4. A sírkő állitásért 50 kr. fizetendő.

5. Z'adarkor csak akkor kötelesek a chevratagok délig böjtölni, ha a chevra ebédet ád.

6. Mely ebédhez minden résztvevő chevratag 18 krral járul. Ezt később odamódositották, hogy a chevra e czélra évenkint 100 frtot ád, a többit a chevratagok fizetik.

Ugyancsak a mult században ment még határozatba, hogy chevraszudo minden harmadik évben tartatik, továbbá, hogy azon hétben, melyben Z'adar esik, chevratagnak nem szabad a városból távoznia és végre, hogy a chevraszuden ehet és ihat mindenki amennyit akar, de hazavinni semmit sem szabad 18 frt birság lefizetése mellett.

Egyebet a mult századból nem igen találunk följegyezve. Ugy látszik rendben folyt minden. Egyszer, másszor előfordult bizony, hogy valamely chevratag vagy hevesvérü melatse engedetlenséget tanusitott a gabbaj-jal szemben. Ezt azután följegyezték a chevra-könyvbe, még pedig az esetleges sértő szavakat szóról-szóra. De ilyesmi nagyon ritkán fordult elő, ugy hogy nem is tartották szükségesnek ez ellen szigorubb rendszabályokat hozni.

Fájdalom a mult századból sem a pénztári könyvek, sem a gabboim nevei nem maradtak reánk.

Jelen század elején 34 tagja volt a chevrának, élén *Schwartz Fábián* főgabbaj és *Blechner Sámuel*

második gabbaj állott. A főgabbaj állás nemcsak sokkal nyugalmasabb volt mint a község elnökéé, de hasonlíthatatlanul állandóbb is volt annál. Mig amott csaknem minden évben mást találunk a tisztségben és egész ritka eset, hogy 4—5 évig egymásután ugyanaz üljön a zsidó birói székben, addig a főgabbaj tisztséget *Hay Zelig* 1808-tól 1831-ig, tehát majdnem egy negyedszázadon át vezette.

A tagok száma akkor kezd jelentékenyen emelkedni, mikor ő vette át a főgabbajságot. 1815-ben már 45 tag volt együtt. Ez az esztendő különben is korszakalkotó a chevra életében. Azzá tette azt mindenekelőtt egy hatalmas chevraszude, melyhez hasonló addig még nem volt Abonyban. Volt ugyan 1800-ban egy nagyobbszerű ünnepély, melynek kiadásai 106 frt 32 krt tettek ki; itt is elfogyott 278 itcze bor, de ez semmi sem volt ahhoz képest, melyet a már akkor is 75 éves Zelig rendezett, mert ennek költségei 445 frt 43 krt tettek ki. Igaz, hogy a bevétel még ezt is felülmulta 34 frttal. Ugyanezen napon tartott nagygyülésen az öszes eddigi tekonoszt átnézték, ezek érvényességét megujitották és ott, hol a gyakorlat megkövetelte, üdvös módositásokat eszközöltek.

Igy a semira kisorsolás módját pontosan megállapitották és elrendelték, hogy a téli hónapokban

két pár férfiu sorsoltassék ki minden éjjelre, és igy egy-egy pár csak fél éjszakát virrasszon. A gabbaimt fölhatalmazták, hogy szegény nem chevratagnak a virrasztásért járó dijakat elengedhessék. Azok ellen, kik a gabbaim rendeletének ellenszegülnek, szigorú határozatokat hoztak. Első izben 18-szor 18 krt büntetéspénzt fizet, ismételt engedetlenség esetére bizonyos ideig melatsevá degretálták.

A melatsek ellen még szigorúbb határozatokat hoztak. Ha akár a haldokló mellett, akár a temetés és sirásásnál pontosan nem teljesitették a gabbaj rendeletét, elsőizben 6 frt büntetéspénzt kellett fizetnie, másodizben minden jogát elveszité a chevrával szemben. Sőt még az is határozatba ment, hogy ha nem chevratag megsért egy chevragabbajt, azt zárják ki mindazon vallásos cselekedetekben való közreműködéstől, melyek a chevra jogkörébe tartoztak. A gabbajnak, ki a temetésen jelen van, kötelességévé tétetett, hogy a gyászolót lakására kisérje, igyekezzék őt vigasztalni és egy melatseval a szudasz havroot küldje el számára. Végre határozatba ment, hogy chevratag fia esküvője után egy évre válik rendes taggá és 3 év mulva beválasztható is az előljáróságba. Egy ujonnan bevett tag, ha házas is, a három első évben melatse-szolgálatot tartozik tenni és csak 6 év mulva választható.

Valóban ugy látszik, hogy ezen időtől, azaz

1815-től kezdve nagyobb rend uralkodik a chevránál. A halálesetek pontosan föl vannak jegyezve és az incasso-könyv mintaszerüen vezettetik, sőt a chevra vagyona is szépecskén emelkedik az évi fölöslegekből. 1817-ben 315 frt, 1818-ban 413 frt, 1819-ben 550 forint, de 1820-ban csak 161 forint van a chevra kasszájában.

Tény az, hogy elődeink a chevrában nem tüzték ki czél gyanánt azt, hogy vagyont gyűjtsenek a szentegyletnek és azért, mihelyt egy kis összeg együtt volt, igyekeztek azzal valami üdvöset teremteni. Nézetük helyes vagy helytelen voltát lehet vitatni, de csak a legnagyobb dicsérettel emlékezhetünk meg arról a készségről, melylyel a hitközségnek segitségére siettek, midőn az anyagilag megszorult vagy midőn az valamely nemes instituczió megteremtésen fáradozott. Ez azután megmagyarázza, hova lett a chevra időnként felszaporott pénze. Mikor a hitközség a mai templomot épitette — Hay Zélig és Pintér József állott akkor a Chevra élén — 400 frttal járultak ehhez a Chevra pénztárából, „a szövetségi köztártól“ amint Weiszberger irja. Ezenkivül volt a Chevra birtokában egy értékes teljes talmudpéldány (ש"ס). A század elején R. Wolf Kassovitz volt nagykőrösi rabbi öreg napjaira ide jött Abonyba lakni. Ezen talmudpéldányt ő adományozta a Chevrának, mivel neki fiu gyermeke nem volt, azon feltétellel, hogy halála

után neki sirkövet állitsanak és halálozásának évfordulóján érte kaddist mondjanak. E talmudpéldány egyes köteteit a Chevra tagjainak kölcsönözte ki, de nem sokára az a veszély állott be, hogy a sok kölcsönözgetés folytán az egészen tönkre megy. Azért a gabbaim 1825-ben eladták azt 105 forintért egy Note Hirsch nevü pozsonyi zsidónak, ki a debreczeni vásárról Abonyon keresztül tért haza, a pénzt pedig a templom építés czéljaira adományozták. R. Wolf lelke üdvéért mind e mai napig külön el mole rachamim mondatik.

A chevra ily áldozatkészsége mellett nem csoda, ha 1825-ik év végével 5 frt 32 kr. volt a chevra készpénz vagyona. A pénz hát szerencsésen elfogyott, hanem a helyett nem sokára egy rettenetes vendég közelgett kelet felől. Szolnokon, mely úgy látszik az epidémiák iránt mindég fogékony volt, fölütötte fejét az eddig ismeretlen, de annál borzadalmasabb ázsiai kolera. Remegés fogott el mindenkit a vész hirek hallatára, melyek onnan Abonyba érkeztek és egybegyült a Chevra Előljárósága is. Akkor már Hay Mózes állott az élén, mert a már több mint 90 éves Zélig 1830 végén visszavonult. Kórházat kellene épiteni a rettentő vész terjedésének meggátlására, de pénz nincs a kasszában. A Chevra Előljárósága nem gondolkozott sokat, hanem vette a Chevra ingó vagyonát, tóráját, nagyértékü perocheszét, azokat zá-

logba tette és a kölcsönvett pénzből fölépité a kolera kórházat.

De mit ért a védekezés az öldöklő vészszel szemben. Betört az a városba és borzasztóan pusztitott a zsidó községben is. Alig három heti uralma alatt *negyvenkilenczen* haltak el a vészben, köztük maga a Chevra buzgó gabbája Pintér József továbbá Schwartz József, Frank József, mindannyian férfikoruk kezdetén és a hitközség több tekintélyes tagja és aszonya. Az elhunytak számára külön temető helyet vásároltak az uriszék engedelmével 10 aranyért Zsidó Józseftől és ez a temetőhely képezi alapját mai sirkertünknek, mert a vész elmultával, mivel a régi temetőben ugy sem volt már hely, e mellett vett a chevra telket temetőnek.

Mint a szétvert nyáj a vihar elvonultával, ugy gyült egybe a vész elmultával ujra a chevra fontos határozatok hozatalára, mely gyülés jegyzőkönyvét már *Rosovitz Mose,* a rabbi veje vezette. Hay Zelig hivataloskodása alatt az ellenőrzés nagyon csekély volt, mert azt fölöslegesnek tartották. Most, hogy ő visszalépett, szigorú határozatokat hoztak erre nézve is.

A főgabbajnak egy fillért sem szabad kiadni a másodgabbaj ellenjegyzése nélkül, viszont temetés után a perzselybe gyült pénz rögtön összeszámlálandó a főgabbaj jelenlétében. A chevratagok kötelességeit azzal súlyosbitották, hogy a semirat föltét-

lenül személyesen kellett teljesiteni és a kisorsoltaknak kötelességük volt a halottat kikisérni, viszont azonban a melatsekre vonatkozó föntemlitett szigorú határozatot annyiban enyhitették, hogy csak a harmadszori ellenszegülés büntetetett kizárással. De ezek a szabályok is, ugy látszik, csak theoriában léteztek; mig másutt a chevra könyvei tele vannak fenyitő eljárásokkal, addig nálunk a bocsánatkérés a legnagyobb büntetés. Az összes chevrakönyvekben egyetlen egy kivágott lapot találtam, mi az illető kizárását jelöli. *Békeszeretet és engedékenység jellemzi chevránk 125 éves történetét.*

Maga az öreg Hay Jakab még utolsó éveiben is megható jelét adta a chevrához való ragaszkodásának. Az uj temetőt kellett volna keritéssel körülvenni, de megint üres volt a pénztár. Erre a jólelkü öreg még életében lefizetett 250 v. forintot a chevrának a halála után mondandó El Mole Rachamimért. Ez volt az első ilynemü alapitvány chevra kadisánknál 1835-ben. A következő évben Wieländer Joetz végrendeletileg egy ezer forintos alapitványt tett le a Chevránál. A szentegylet főgabbaja volt ezen időben Hay David 2 évig, Czettel Mose Leb 3 évig, majd ismét Hay Dávid 2 évig, Czettel Mose Leb ujra három évig.

A község nagyobbodásával természetesen a chevra is növekedett. 1825-ben 90 tagja, 1835-ben

már 111 tagja van. De legnagyobb virágzását a multban ugy a chevra, mint a hitközség a negyvenes évek elején érte el.

Nagyon is pezsgő, folyton fejlődő községi élet uralkodott itt akkor és ezen időben, 54 évvel ezelőtt, tartotta meg a chevra a legutóbbi chevra-szudot Czettel Mose Leb és Erber Jochanan gondnoksága idején. Öregeink — Isten tartsa meg őket — még jól emlékezhetnek e chevra-szudera és a részletekről többet beszélhetnek, mint én, ki csak annyit tudok a Chevrakönyv följegyzése alapján, hogy két teljes napig tartott a nagy mulatság, melyre bejöttek a vidék zsidói, a közeli-távoli városok lakói.

De nagy jelentősége volt ezen chevra-szudonak főleg azért, mert ezen napon 15 uj tag iratkozott be a szentegyletbe és ezáltal a tagok száma 139-re emelkedett, kik között első helyen emlittetik Blechner Sámuel = Samuel Diktik, ki akkor 107 esztendős volt. Ez volt a legnagyobb tagszám, melyet a chevra jegyzőkönyvei mutatnak és ez megmaradt a forradalomig *Hay Salamon, Altman Benjamin, Markbreit Ignácz* főgabbajsága alatt.

Ami a chevra évi kiadásait illeti, az nagyon változó és különböző volt. Ha semmi rendkivüli kiadás nem volt úgy 250 frttal váltóban évenkint kijöttek, és a hatvanas években, midőn már pengő-

ben kezdtek számitani 150 frttal. De a rendkivüli kiadásoktól vajmi ritkán voltak megkimélve.

Az 1825-iki templomépitésről már szólottunk, 1831-ben a kolera évében 1829 frt volt az évi szükséglet, 1840-ben 108 forintot adott a chevra a megszorult Czedakának, 1860 és 61-ben pedig kétezer forintot pengőben a fürdőépitésre. Ugyanazon időben saját költségén sirkövet állitott a dicső emlékezetü Herczog Jakab sirja fölé, mely alkalommal az elhunyt vejével az ürményi rabbival mondatott gyászbeszédet. 1870-ben 206 frtot adott a templom javitáshoz. Ezenkivül a chevra nagyon sürün kölcsönzött vagy adományozott — ami végeredményében egyre ment — szegény chevra tagoknak és hitközségi alkalmazottaknak. 1869-ben 170 forintot adott az uj kántor lakásának bebutorozására.

De hát már mindinkább közeledünk ama korhoz, mely már nem a történeté. Az uj idők szele kezdett fujdogálni, behatolt a mi chevránk kebelébe és uj életet hozott a már bizony kissé tespedni kezdő testületbe.

Már 1880-ban erősen kezdték érezni a korszellemnek megfelelő szervezet hiányát és bizottságot küldtek ki, mely a régi kegyelettel őrzött tekonoszból alapszabályjavaslatot szerkesszen, de csak 1886-ban léptek az uj alapszabályok életbe, mikor a tagok

száma 107, a vagyon, csekély értékü ingatlanon kivül 302 forintot tett ki.

1885-ben halt el Schwarcz Simon, ki mint kurátor, majd 1890-ben Altman Benjamin, ki mint főgondnok, 1872 óta vezette a chevra ügyeit. Ekkor lett a jelenlegi főgondnok megválasztva, 1890-ben az egész jelenlegi tisztikar. Ez uj korszakban szentegyletünk egy folyton erősbödő testületnek képét mutatja s nem csupán a tagok számára nézve érte utol az 1845-iki évét, hanem a virágzás oly fokára emelkedett, mint ötnegyedszázados multjában soha. A tagok áldozatkézsége ugyszólván rohamosan emelkedett és ez által természetszerüen az egylet áldásos működése is.

Az utóbbi években a chevra csaknem minden szükségletét ujonnan szerezte be. Uj temetőt vett, ezt a régivel együtt bekeritette, abban uj épitkezéseket eszközölt és a temetkezéshez szükséges összes szereket ujonnan rendezte be. 1895—5655-ben uj szefer torát iratott, melyet ezen év hosanna rabba napján ünnepélyesen fölavattunk. De a jótékonyság terén is egészen uj korszakot jelent a jelen évtized. A helyi szegényeknek készpénzzel és tüzifával való segélyezése most lett rendszeresitve. Minden helyi nemes czélnak legbuzgóbb pártfogója a chevra és az országos zsidó ügyek iránti meleg érdeklődését mutatja az, hogy a szent egyesület is tagja az or-

szágos izr. kézmű egyletnek és az izraeliták közalapjára 500 frtot szavazott meg. A chevra legutóbbi 1895-ik évről szóló kimutatása szerint a szent szövetkezet vagyona 8.110 frt 32 kr., évi kiadása a kétezer forintot meghaladja. A chevra orvosi állást, mint tiszteletbeli hivatalt *Dr. Halmi Adolf* tölti be, az elmult időkben kiválólag *Dr. Kohn S., Dr. Ágai* és *Dr. Hertzka* szereztek e téren nagy érdemeket. 1896—5656. adar hó 9-ikén ülte meg a chevra ötnegyedszázados fennállásának ünnepélyét, a melyről szóló jegyzőkönyvét itt adom főbb részeiben :

Örök emlékül maradjon számunkra és ivadékaink számára ezen époly jelentőséggel teljes, mint magasztos ünnepély, melyet a fönt irt napon, mint szt. egyletünk fennállásának 125 éves, első ujjáalakulásának éppen 100-ik év évfordulóján megtartottunk. Ennek okáért részletesen és kimeritően leirjuk annak lefolyását.

Részt vettek az ünnepségen, nem csupán szt. egyletünk összes helybeli tagjai, hanem más városokban lakó tagtársaink is idesereglettek.

Chevránk egyik legidősebb és legelőkelőbb tagja Hay Mihály ur, ki Budapesten tartozkodott s gyengélkedése folytán nem vehetett részt az ünnepségen, a chevra elöljáróságához intézett levélben küldte üdvözletét az ünnepélyhez és egyuttal 100 frttal ajándékozta meg az egyletet.

Tagtársainkon kivül megjelentek még : Czegléd hitközségének tudós rabbija Dr. Feldmann József úr, továbbá Czettel Gyula és Dániel testvér urak Budapestről, Dr. Hirn Márton úr stb.

Az ünnepélyre szóló ritka fénynyel kiállitott meghivókat Czettel Gyula, Czettel és Deutsch bpesti műintézeti cég

főnöke ingyen készitette el, a melyek egy példányát örök emlékezetül letettük chevránk archivumába.

Az ünnepély délután 4 órakor hálaadó istentisztelettel vette kezdetét, a melyet Rosenzweig Lipót főkántor úr saját szerzeményü remek „Ma tovu“ énekével nyitott meg, azután következett az ünnepi szent beszéd. Főtisztelendő rabbi urunk Micha próféta 6. fejezet 8. verse alapján beszélt az igazságszeretet, emberszeretet és békeszeretetről, kimutatván, hogy a jog nem lehet a világrend egyetlen alapja, hanem annak az emberszeretettel és békeszeretettel kell egyesülve lennie, hogy igy az egész emberiség valamint minden egyes intézménynek üdvét és javát megteremteni képes legyen; s hivatkozva arra, hogy a mi chevránk 125 éves működésében állandóan emberszeretet és békeszeretet nyilatkozik meg, lelkes szavakban buzditá a jelen nemzedéket, hogy ebben elődeik példáját kövessék. A beszéd végével megható imában hálát adott istennek, hogy e napot megérnünk engedé és imádkozott egyletünk jobblétre költözött vezetőinek lelki üdvéért. Erre a főkántor úr elénekelt egy a rabbi úr által e czélra szerkeztett „El mole rachamim“ imát, melyben chevránk egykori főgondnokainak neveit egyenkint felemlité, valamint a többi elhunyt tisztviselők és tagok lelki üdvéért is könyörgött. Az intentiszteletet „Mincha“ imával fejeztük be.

Mindjárt ezután diszgyülésre jelentünk meg a „Társalgási Egylet“ nagytermében, mely zsufolásig megtelt ez alkalomra férfi és női közönséggel.

Pintér Gyula főgondnok megnyitván az emlékezetes gyülést, üdvözölte az époly díszes, mint nagyszámu közönséget; a gyülés jegyzőkönyvének hitelesitésére dr. Halmi Adolf és Havas Ignácz urakat kérte föl.

Majd a főgondnok üdvözölte jelen ünnepély alkalmával fölvett tagtársainkat és ezután felkérte a rabbi urat, hogy tartsa meg a gyülés napirendjére kitüzött felolvasását a hitközség és chevra történetéről. Több

mint egy óráig olvasott fel a főtisztelendő úr munkájából egyes részleteket, melyeket feszült és lankadatlan figyelemmel kisért az egybegyült közönség. Szerző az általános kérelemnek engedve nyomtatásban fogja művét megjelentetni és igy számunkra és ivadékaink számára megörökiteni. Majd a főgondnok meleg szavakban, köszönetet mond a felolvasónak és azután ugy maga, mint tisztviselő társai nevében fogadalmat tett rabbi urunk előtt, hogy miként dicsőült elődeink, ugy a chevra jelenlegi elöljárói is követni fogják ama szent elveket: gyakorolni igazságot és jótékonyságot az élők és kegyeletet a halottak iránt. Ezután a diszgyülést bezárta.

Közvetlen ezután Staub Ede helyiségébe gyültünk egybe a tulajdonképeni chevra lakomára. Ezen lakoma a választmánynak 1896. január hó 19-ik határozatához képest házilag rendeztetett ezen gyülésen kiküldött 5 tagu férfi-bizottság által; a gazdasszonyi teendőket Pintér Gyuláné elnöklete alatt, dr. Vajda Béláné, Busztin Adolfné, Normann Dávidné és Rosenzweig Lipótné úrhölgyekből álló hölgybizottság végezte.

Este 7 órakor gyültünk egybe egyszázhuszan a pazar fénynyel diszitett és világitott étterembe. Mindenek előtt a „Maariv" imát végeztük el, majd mindannyian vallásunk szent parancsa szerint megmosván kezeinket, a pompás lakomához fogtunk. A pohár köszöntők sorát főtisztelendő rabbi úr kezdé meg; éltetvén felséges királyunkat, mint Európa legbölcsebb, legalkotmányosabb és legszabadelvűbb uralkodóját. A felköszöntők hosszu sora következett ezután, melyeket időnként főkántorunk énekrészletek remek előadásával váltott fel. A beszédek között különösen ki kell emelnünk a czeglédi főtisztelendő rabbi urnak tartalmas szónoklatait; nem különben Dr. Halmi Adolf, Dr. Hirn Márton, Czettel Gyula és Véli Miksa urak szellemes pohárköszöntőit.

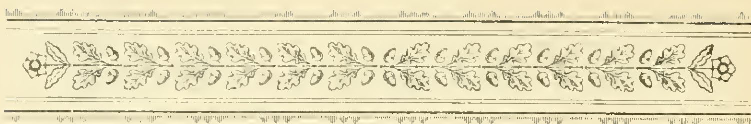
Azok sorából, kik a távolból siettek hozzánk velünk ünnepelni, különösen ki kell emelnünk a nagylelkü ember-

barátot, hitközségünk disztagját, szeretett tagtársunkat Markbreit Adolf urat, mivel az ő jelenléte nem csupán az ünnepély fényét emelte, hanem nagy mértékben hozzá járult ahhoz, hogy azon mindvégig a legemelkedettebb hangulat uralkodjék. Markbreit Adolf szeretve tisztelt személye volt központja nem csupán számos pohárköszöntőnek, hanem főleg a helyi jótékonyság, szegény betegek és aggok ápolásáról folytatott épületes eszmecserének, mely az estély egyik legmagasztosabb mozzanata gyanánt emelendő ki. Az ő jóságos szive és hozzánk való igaz ragaszkodása ezen estén is a nagylelkü adományok egész sorában nyilatkozott meg, melyek önmagokban is örökké emlékezetessé teszik az ünnepély napját szt. egyletünk történetében.

Mindenek előtt ötszáz forintot bocsátott a chevra kadisa kezelése alá oly czélból, hogy annak kamatait a chevra évenként a hitközségi elnökségnek szolgáltassa át iskolánk szegény tanulóinak felruházására. Ezenkivül adakozott a szudász hachevra költségének fedezésére 100 frtot és a helybeli izr. nőegyletnek 100 frtot.

Ezen összegeken és a föntemlitett száz forinton kivül az estély alkalmával készpénzben befolyt 507 frt. Ezenkivül egy tagtársunk a szükséges bort, a másik a szódavizet, a harmadik a szükséges lisztet, a negyedik a főzéshez szükséges uj edényeket teljesen ingyen adta a lakoma czéljára.

Jókedvben, víg hangulatban, örvendve, vigadva, együtt maradtunk mindaddig, mig elérkezett a reggeli imádság ideje. Ekkor mondottuk el az étkezés utáni imát és távozva ezen emlékezetes ünnepélyről, egyenesen az Isten házába vonultunk, és végeztük ott hétfő reggeli áhitatunkat, magasztalva Istenünket, ki megörvendezteti az ő népét Izráelt, ezen édes hazánk drága földjén, melyen nemzetünk, a dicső magyar nemzet, éppen ezer esztendő óta honol, él és virágzik. Amen.

A CHEVRA KADISA FŐGONDNOKAI A JELEN SZÁZADBAN:

Schwarcz Fábian 1800—05
Wechsler Fülöp 1807
Hay Zélig 1808—1830
Hay Mozes 1831
Markbreit Ignácz 1832, 1847
Meiszter Natan Dávid 1833
Hay Dávid 1834—35, 39—40
Czettel Mose Leb 1836—38, 41—43
Hay Salamon 1844, 54—57
Altman Benjamin 1845—46, 48—49, 1872—90
Erber Jochanan 1850—53
Czettel Pál 1858—1864
Schwarcz Jakab 1866—1872
Pintér Gyula 1890—

Pénztárnok-gondnokok és gondnokok a jelen században:

Blechner Sámuel
Pfeifer Dávid
Wechsler Fülöp, főgondnok is volt
Adler Pinchasz
Schwarcz Ruben
Schwarcz Fábian, főgondnok is volt
Züsz Jozsef
Czettel Mose Leb, később főgondnok
Pinter Joecz
Schwarcz Mordechaj
Adler Mose
Lázár Izsák Hirsch
Wechsler Simon
Erber Jochanan, később főgondnok
Schwarcz Mose
Wechsler Lőrincz
Hakker Sámuel
Roth Herz Naftali
Stern Jona Arje
Adler Izsák
Czettel Izsák
Pfeifer Pál
Schwarcz Jakab, később főgondnok
Frank Jakab

Lázár Mose
Fispán Ignácz
Czettel Eliás
Adler Wolf
Schwartz Simon
Rosovitz Zsigmond
Schwarcz Mór
Busztin Adolf
Norman Dávid.

A CHEVRA KADISA JELENLEGI ELÖLJÁRÓSÁGA:

Pintér Gyula, elnök, főgondnok
Busztin Adolf, pénztárnok-gondnok
Norman Dávid, gondnok
Havas Gyula, ellenőr
Weisz Adolf, Fispán Ignácz, Czettel Ignácz, Goldschmied Lipót, Hay Károly, Oblath Zsigmond, Szőllősi Gusztáv, Pfeifer Lipót.

Számvizsgáló bizottság:

Altman Samu, elnök
Véli Miksa, Ungár József.

A chevra jegyzője:

Knöpfler Ignácz, tanitó.

FÜGGELÉKEK.

Háy Zelig

1809-ből

1790-ből

Perl Dávid

Wechsler Jechiél

Adler Pinchász

Pintér Salamon

Czettel Izsák

Schwarcz Fábian

Hoffer József

Weisz Simon

Schwarcz Mose

Koch (Pfeifer) Solem Leb

Lichter Mose, rabbi

Czettel Izrael

Czettel Mose Leb

Hay Mozes

Meiszter Natán Dávid

Valentin Simon, rabbi

Markbreit Ignácz

Hay Salamon

Hay Zelig aláirása egy évvel halála előtt.

[illegible]

Samuel Altmann

Jacob Hay

[illegible] Lornitz Biró

[illegible] Eliás

Stern [illegible] Biró

Hay Joseph [illegible]

Hay David

[illegible] Pál

veisz Jakab

Herz Jonas

[illegible] Jakob

[illegible] Abonyi

[illegible] Veisberger [illegible]

[illegible]

Haz Abraham

Markbreit Ignácz
tanácsnok

Swarz Jakob

Johan [illegible]

[illegible] Ignácz

Markbreit Lázár

Fischer Jakab

Altmann Benjamin Sz. bíró

Naumoff

Stern Vilmos

Altman Gyula

Stern Ferentz

Weisz Simon

Roseretz Salamon

Rumstadt Ignácz
izr. lelkész

Philipp Heiz
Präses [illegible] elnök

[illegible]

Goldschmied [illegible]
elnök
Politzer Rudolf Haj Mihály

Ispán Ignátz [illegible]

Neufeld Adolf [illegible] Adolf

Dr. Vajda Béla rabbi

HAZKARA NÉVSOR. [1]

1831	Lichter	מורי מורנו ר׳משה
1858	Herczog	מורי מורנו ר׳יעקב
1816	Salamon	ר׳משה איגאר
1810	Kászovitz	הרב מורנו הרב ר׳וואלף א׳ב׳ד ק׳ק׳ קורוש
1864	Herczog	הרבנית בריינדל אשת מ׳מ׳ה׳ ר׳יעקב
1836	Hay	ר׳זעליג
1869	„	ובנו ר׳יעקב
1862	„	ואשתו צירל
1862	„	ובתם רבקה
1848	„	ר׳משה
1861	„	ר׳דוד
1859	„	ואשתו זעלדא
1859	„	ובתם רבקה שטערן ממשפחת
1871	„	ר׳שלמה

[1]) Az évszám a névsorba való fölvétel idejét jelenti.

1862	Hay	ואשתו ייטל
1858	"	ר׳אייזק
1853	Altman	ר׳שמעיהו
1862	"	ואשתו אסתר
1875	"	ובנם מורנו הרב ר׳יוסף
1875	"	ואשתו חיה
1891	"	ר׳בנימין
1881	"	ואשתו רחל
1890	"	ובנם ר׳יואל
1869	Markbreit	מורנו הרב ר׳אייזק
1858	"	ואשתו פעסל
1862	"	ובנם ר׳יחיאל יהודה
1860	"	ואחיו ר׳יונה
1874	"	ואחותו רבקה בעכער ממשפחת
1858	"	האשה אסתר אשת ר׳אברהם
1837	Wieländer	ר׳יועץ
1860	Czettel	ר׳משה יהודה
1880	"	ובנו ר׳פלטיאל
1894	"	ואשתו קלערל
1873	"	ר׳אייזק
1896	"	ואשתו לאה
1881	"	ר׳אליהו
1862	Pintér	מורנו הרב ר׳יעקב יועץ
1862	"	ואשתו הינדל מרגליות
1891	"	ובנם ר׳חיים
1891	"	ואשתו ציביה
1864	Fischbein	ר׳חיים
1862	"	ואשתו דאבע
1886	"	האשה ייטל אשת ר׳יצחק

1862	Hakker	ר׳שמואל
1862	„	ואשתו קאלע מרגליות
1862	Ungar	ר׳דוד
1862	Meiszter	ר׳אהרן
1890	„	ובנו ר׳יהודה
1871	Bachmann	ר׳עקיבה דוב
1874	Stern	מורנו הרב ר׳אברהם
1874	„	ואשתו גנענדל
1870	Wechsler	האשה גיטל אשת ר׳ליפמאן
1862	Singer	ר׳זלמן
1881	Kohn	מורנו הרב ר׳שמחה הרופה
1881	„	ואשתו פערל
1892	„	ובנם ר׳מרדכי
1881	Deutsch	קלערל אשת ר׳שמשון
1894	„	ובנם ר׳דוד
1883	Schwarcz	ר׳אברהם יעקב
1884	„	ואשתו רחל
1889	Herczka	מורנו הרב ר׳נחום הרופה
1892	Politzer	ר׳ראובן
1896	„	ואשתו זעלדא
1893	Kopetzky	ר׳מאיר
1894	Goldschmied	ר׳אברהם
1894	Ungar	ר׳מנשה
1894	„	ואשתו פסל
1894	Glantz	ר׳שאול
1894	„	ואשתו רחמה
1895	Weisz	האשה רבקה
1894	„	האשה מירל
1896	Véli	ר׳יום טוב

A CHEVRA CSALÁDJAI.

A következőkben mindazok neveit adom, betűrendben családok szerint, kik chevránknak, annak megalakulása óta mind mai napig, tagjai voltak, fölvéve még közéjük a legrégibb családok őseit, kik elhaltak, még mielőtt az abonyi chevra megalakult. Különben az egyes családoknak csupán ama férfi tagjait állt módomban fölemliteni, kik — ha még oly rövid ideig is, — nagykoru tagjai voltak a chevrának. A családok nő tagjait oly módon igyekeztem jelezni, hogy a későbben bevett férfi tagoknál megjegyeztem, mely régi chevratag veje. Ily módon az egyes családok teljes törzsfáját nem nyujtom ugyan, mégis nagy szolgálatot vélek e nagy fáradsággal egybeállitott névsorral tenni számos alföldi

zsidó családnak, melyek ennek alapján könnyen megszerkeszthetik saját törzsfajukat. Ez pedig — ugy hiszem én legalább — csak növelheti ragaszkodásunkat azon haza földjéhez, ama vallás tanaihoz, melyet magukénak neveztek azok, kiktől leszármaztunk.

A nevek mellett az évszám a chevra tagjai sorába való belépésnek, ha zárjelbe van téve az Abonyban való megtelepülésnek idejét jelent. Azok, kiknek nevei *dült betükkel* vannak szedve, még ma is tagjai chevránknak.

מו"ה Adler Éliás (Pinchás Heves) Ábrahám fia 1792
Nachum, Pinchasz fia 1818
Izsák, „ „ 1819
מו"ה Élia, „ „ 1820
Farkas, Nachum fia 1844
Adler Farkas, Ábrahám fia 1792
Mose, Farkas fia 1807
Izsák Leb, Farkas fia 1837
Farkas, Izsák Leb fia 1859

Dr. Ágai (Rosenzweig) József orvos 1847

Altman Sámuel (Smajo Miskolcz) 1803 Hay Zelig veje
מו"ה József, Sámuel fia 1816
Benjámin „ „ 1819
Izsák, József fia 1842
Gyula, Benjámin fia 1848
Sámuel, Gyula fia 1878

Apter Mór 1890
Márton, Mór fia 1896

Bauer Mordechaj, Gabriel kántor fia 1819
Emanuel, Mordechaj fia 1836
Salamon „ „ 1842
Soma, Emánuel fia 1874

Bachman Akiba 1827

Blum Mose 1836
Ignácz, Mose fia 1854
Mordechaj, „ „ 1859
Ignácz, Mordechaj fia 1862

Blau Dávid 1892
Lipót 1890

Blechner Sámuel (Diktik) Juda fia 1771

Böhm Farkas 1830
Saul, Farkas fia 1842
Élia, „ „ 1842

Busztin Adolf 1874, Stark Ferencz veje
Dezső, Adolf fia 1895

Czappert Mór 1890
Zsigmond 1895

Czettel Izsák, Paltiel fia (Eisik Tószeg) 1797
Mose Leb, Izsák fia 1803
Izrael, „ „ „ 1810
Chaim, „ „ „ 1818
Ábrahám, Mose Leb fia 1819
Pál, „ „ „ 1824
Izsák, „ „ „ 1836
Pál, Izrael fia 1830
Mose Hirsch, „ „ 1836

Czettel Izsák, Chaim fia 1835
Elia „ „ 1836
Ignácz, Paltiel ben Izrael fia
Zsigmond, Izsák ben Chaim fia
Gyula, „ „ „ „
József, Elia fia

Daniberg Lipót 1864

Deutsch Ábrahám (Miskolczi Ábrahám) 1771
Izsák, Ábrahám fia 1780
Salamon, „ „ 1810
Sámson, „ „ 1812
Sámson, Izsák fia 1824
Ábrahám, „ „ 1827
Izrael, „ „ 1828
Chaim, Salamon fia 1842
Dávid, Sámson fia 1853
Adolf, „ „ 1854
Gyula, „ „ 1856
Dávid Hirsch, Sámson fia 1855
Dávid H., Ábrahám fia 1854
Ignácz, „ „ 1855
Salamon, „ „ 1860
Salamon Leb, Izrael fia 1844
Manesz, Izrael fia 1848
József dr., Ignácz fia 1890
Dávid, Salamon fia 1895
Mose, Salamon Leb fia 1870
Samu id., Manesz fia 1890
Samu ifj., „ „ 1892

מו״ה Deutsch Czadok 1817

Deutsch Dávid (Dávid Jánoshíd) Michael fia 1840

Deutsch Dávid 1888
Deutsch Miksa 1888

Dicker Jakab, (Göndör) 1771

Erber Jochanan 1815, Pintér Salamon veje

Eisler Oser, Juda fia 1836
Farkas „ „ 1842
Mór, Oser fia 1872
Zsigm. „ „ 1880

Ehrlich József 1888

Feiszer József 1780

Fischbein Lőrincz (Chaim Nádudvar) 1836 Czettel Mose Leb veje
Izrael 1842
Fispán Ignácz, Lőrincz fia 1850
Mór, Ignácz fia

Flamm József 1892. Fispán Ignácz veje

Frank Note (Ignácz), Joszef Leb fia (1750)
Jakab, Note fia 1792
Zelig, „ „ 1806
Joszef Leb, „ „ 1808
Zelig, Jakab fia 1842
Ignácz (Note), Joszef Leb fia 1836
Naftali Hercz, „ „ „ 1842
József, Ignácz fia 1876

Friedmann Lipót 1880

Goldberger Gerson 1854
Gara János, Gerson fia 1872

Goldschmied Ábrahám 1872
Lipót Ábrahám fia 1874, Weisz Jakab veje

Grünwald Juda, 1862

Haas Dávid 1797

Hakker Ábrahám, Leb fia 1771
Mandl, (Jónás) Leb fia 1780
Ignácz, Ábrahám fia 1815
Mose, „ „ 1818
Sámuel „ „ 1820
Binjamin, Mandl fia 1818
Mandl, Ignácz fia 1840
Akiba „ „
Izrael „ „
Ignácz, Sámuel fia 1848

Dr. Halmi Adolf, orvos 1889

Haszler Gerson 1810
Jesaia 1844

Hay Mihály, Jónás fia (1750)
Zelig (Mihály Jakab, Zelig Aszód), Mihály fia 1771
Mose (Mihály Mózes), „ „ 1771
Mordechaj, (Mihály Márkus), „ „ 1771
Lipman, Zelig fia 1797
Mihály „ „ 1803
Dávid, „ „ 1805
Jakab, „ „ 1806 ujjonan 1828
Mose, „ „ 1807
Salamon, „ „ 1815
(Csillag) Mordechaj, „ „ 1817
Note Jakab, Mose fia 1807
Azriel, Note Jakab fia 1837
Jakab, Lipman fia 1830
Ábrahám, Dávid fia 1835
Ignácz, „ „ 1840
József, Mose fia 1840
Ignácz, Jakab fia 1842
Fülöp, „ „ 1850

Hay *Mihály, Salamon fia* 1845
Károly, Mihály fia
Gyula, „ „
Mór, „ „

Herczog Jakab, rabbi 1837

Hegedüs Vilmos 1888

Dr. Hertzka Ignácz 1848

Havas (Hirsch) Izrael, Stern Jónás veje 1836
Gyula, Izrael fia
Zsigmond, „ „
Ignácz „ „
József, „ „
Sámuel, „ „

Dr. Hirn Márton, orvos 1896

Hoffer József, (József Györgye) Mordechaj fia 1800

Ignácz Jakab, (Kopl Makó) 1844

Kampler Lipót (Lebl Zsámbék) 1827

Kátai Hirsch 1800
Ábrahám, Hirsch fia 1824
Mordecháj, Ábrahám fia 1844

Kertész Sándor 1826, Vajda Zsigmond veje

Klein Joel, József fia 1842

Klein Izsák 1844

Klein Mór 1891, Schwarcz Mór veje

Klein Gusztáv 1893

Knöpfler Ignácz 1892

Dr. Kohn Salamon (Szimcha) 1842
Miksa, Salamon fia, 1850

Kohn Rachmiel 1860

Kohn Mayer 1870

Kohn József 1896

Kopeczki Mór 1872

Krausz Antal 1886
Mór, Antal fia 1894

Kuffler Vilmos 1896

Kunstadt Ignácz rabbi 1862

Lang Lipót 1891
Mór 1893

Lázár Izsák Hirsch, Pinchasz fia 1824
Mose, Izsák Hirsch fia 1844

Lauter Mordechaj 1842
Áron Léb 1844

Lederer Lajos 1890, Altman Gyula veje

מו"ה Lévi Lipót 1790

Lichter Mózes rabbi 1770
Izsák, Mose rabbi fia 1810
Hirsch Leb, Izsák fia 1840
Márton 1850

Löbl Jakab (Chaim Kécske) 1819

Löffler Miksa 1894, Richter Jakab veje,

Lórencz Lebl 1770

Löwenstein Károly, 1894, Fispán Ignácz veje

Löw Izrael, Baranyavármegye **rabbija**, Löb bonyhádi fia 1810

מו"ה Markbreit Ignácz, Áron fia 1817, Hay Zelig veje
Mihály, Ignácz fia 1827
Jónás „ „ 1830
Adolf, „ „ 1848

Márkus Izrael, (Gyarmat) Hay Lipman veje

Meister Natan Dávid, Juda fia 1810
Michael Chaim, Natan Dávid fia 1827
Juda, Áron fia 1842
Elia Leb 1848

Miselbach Naftali, Áron fia 1807
Áron, Naftali fia 1836
Farkas „ „ 1838
József „ „ 1840
Gábor „ „ 1842
Ignácz, Farkas fia 1859
Móricz, „ „ 1862
Gábor „ „ 1866
Lipót, József fia 1842
Áron „ „ 1848
Adolf „ „ 1850
Vilmos, Móricz fia
Gyula „ „
Mezei Vilmos, Ignácz fia

Moor Sámuel 1840
Zsigmond Sámuel fia 1888

Mühlrad Dávid 1859

Norman Dávid 1862
Ignácz Dávid fia 1894

Oblath Zsigmond 1880

מו"ה Östreicher Jonathan Binj. 1815

Pfeifer (Koch) Solem Leb (Simon Dávid) Dávid fia 1771
Dávid, Solem Leb fia 1797
Pál, Dávid fia 1820
Mose Hirsch, Dávid fia 1827
Lipót, Mose Hirsch fia 1870
József „ „ „ 1872

Perl Dávid Leb, (Nádudvari Dávid) Ábrahám fia 1771
Jónathan Ruben, Dávid Leb fia 1800
Izsák „ „ „ 1807
Mose, Jonathan Ruben fia 1827
Leb, „ „ „ 1837
Hirsch, 1836

Pick Jakab 1842
Sámuel Jakab fia 1887
Sándor „ „ 1882
Eliás 1890
Ignácz 1887
Polgár József 1890

Pintér Chaim (1745)
Mose, Chaim fia 1771
Salamon, „ „ 1771
Lőrincz „ „ 1771
Jakab, Mose fia 1790
מו"ה Jozsef, (Joecz) Salamon fia 1806

מו"ה Pintér Ábrahám Ber, Joecz fia 1838
Jakab, „ „ 1840
Sámuel „ „ 1845
Mose, Lörincz fia 1844
Chaim „ „ 1845
Ignácz, Mose fia 1850
Fülöp, Chaim fia 1850
Gyula, Jakab fia
József, „ „
Lajos, „ „

Polacsek Jakab 1844
József, Jakab fia
Béla, „ „

Politzer Rudolf, 1859 (Apja Hay Jakab veje volt)
Mihály, Rudolf fia 1896

Possel Emánuel 1862
Zsigmond, Emánuel fia 1888

Prerau Mose 1840
Gábor, Mose fia 1870

Rényi Dávid 1890

מו"ה Richter Jakab, (Stern Áron veje) 1836
Arnold, Jakab fia
Ábrahám, „ „

Richter Jakab 1844

Richter Béla 1887

Roth Izrael, (Aszód) 1795
Mose, Izrael fia 1817
Chaim „ „ 1819
Berl, „ „ 1827

Roth Naftali Hercz, Mose fia 1824
Jakob, „ „ 1830
Mose Arje, Chaim fia 1844
Sámson, „ „ 1850
Izrael, Naftali II. fia 1848
Sámuel, „ „ „ 1859
Móricz, „ „ „ 1862
Mór, Izrael fiai
Jakab, „ „
József, „ „
Ignácz, Sámuel fia
Adolf, „ „
Dávid, Moricz fia
Jakob, Sámson fia

Roth József 1862
Andor, József fia 1880

מו"ה Rozovitz Mose, Lichter Mose rabbi veje 1820
Zsigmond, Mose fia 1844
Salamon, „ „ 1850

Rosenzweig Lipót 1894
Jakab 1896

Salamon Mandl 1806
Meir 1817

מו"ה Scheiner D. H., Altman Sámuel veje 1810

Schwarcz Mose, Ruben fia, Károlyi Mózes 1771
Mordechai, Ruben fia, Károlyi Márton 1771
מו"ה Ruben, Mose fia 1800
Mose, Ruben fia 1837
Zelig „ „ 1838
Mordechai „ „ 1854
Jakab, Zelig fia 1874

Schvarcz Fábián, Gumprecht fia 1788
Joab, Fábián fia 1806
Lebl, „ „ 1807
מו"ה Meir, „ „ 1814
Ábrahám Jakob, Joab fia 1827
Jeremia „ „ 1836
Mendl, „ „ 1845
Izsák, „ „ 1846
Gumprecht, Lebl fia 1844
Lázár, „ „ 1845
Chaim, Meir fia 1836
József, Ábrahám Jakob fia 1854
Lipót, Gumprecht fia 1862
Miksa, Lázár fia 1864
Lipót, József fia 1886
Móricz, Chaim fia 1856
Miksa, Móricz fia 1886
Ferencz „ „ 1890

Schvarcz Salamon, Dávid fia 1844
Simon, „ „ 1836
Lipót, Simon fia 1850
Mose „ „ 1859

מו"ה Schwarcz Berl 1815

Schvarcz Ferencz 1891

Schlesinger Elia Léb (Hered) 1807
József, Elia Leb fia 1830
Mose „ „ „ 1832

Schlesinger Dávid Leb 1817
Mose Hirsch, Dávid Leb fia 1827
Emánuel „ „ „ „ 1844

Schlesinger Jakab 1856, Stern Bernát veje

Schlesinger József 1840

Schrank Vilmos

Schönfeld Adolf, 1896

Singer Hirsch, Berl fia 1842
Dávid, Hirsch fia 1880

Stark Ferencz 1859 (Felesége Adler Pinchasz unokája)

Staub Miksa 1896

Stern Jónás, Ábrahám fia 1807
Fábián ,, ,, 1827
Adolf, Jónás fia 1824
Zsigmond ,, ,, 1840
Mose ,, ,, 1841
Ádám ,, ,, 1844
Csillag József, Fábián fia 1844
Stern Jakab, Ádám fia
Adolf, ,, ,,

Stern Áron, (Zsámbék) Farkas fia 1819, Hay Zelig veje
,, Vilmos, Áron fia 1844
Csillag Adolf, Vilmos fia 1876

Stern Bernát 1820 Blechner Sámuel veje
Note, Bernát fia 1844

Stern Juda, Dávid Ber hitk. jegyző fia 1838
Simon, Juda fia 1868

Szecsényi Ádám 1887

Teufel József 1890

Tisch Zalmon (Jidelesz) 1800

Ungár Dávid 1800
Mihály, Dávid fia 1817
Ábrahám Wolf, Dávid fia 1818
Mozes „ „ 1819
Chaim „ „ 1824
Salamon „ „ 1825
Samu, Chaim fia 1860
József, „ „ 1862
Dávid, „ „ 1864
Gyula, „ „ 1870
Adolf „ „ 1872

Ungár Sámson (Bicske) 1824
Dávid, 1862
Salamon 1864

Dr. Vajda Béla rabbi 1888
Adolf 1896

Valentin Simon, jankováczi rabbi 1817, (Weisz Simon veje)

מו"ה Véli Léb 1842, Schwarcz Fábián veje
József, Leb fia 1862
Samu, „ „ 1870
Samu, József fia 1880
Miksa „ „ 1888
dr. *Zsigm.* „ „ 1892

Weisz Simon kunszentmártoni Márkus fia 1771
Lipmann Simon fia 1800
Márton, „ „ 1807
Mose „ „ 1819
Mendl „ „ 1820
Jakab, Márton fia 1830
Simon, „ „ 1842
Mihály „ „ 1844
Salamon, „ „ 1846
Simon, Mendl fia 1854
Adolf, Jakab fia 1866
Vajda Zsigmond Jakab fia 1876

Weisz Léb (Hakohén) 1800

Weisz József 1815

Weisz Mózes 1854

Weisz Miksa (Tószeg) 1870

Wechsler Ábrahám, Izsák fia (1750)
Jechiel, (Fülöp) Ábrahám fia 1771
Simon „ „ 1771
Simon, Jechiel fia 1803
Lőrincz, (Lipman) „ „ 1815
Árje „ „ 1820
Mordecháj, 1815
Áron, Simon fia 1840
József, Lőrincz fia 1840

Weinberger Lipót 1836
Miksa, Lipót fia 1864
Szőlősi Gyula, „ „ 1860
Gusztav, „ „ 1870

Weinstein Márton 1887
Gábor 1889

Züsz Chaim Leb, (Jakab szabó) Sámuel fia 1771
Salamon, Sámuel fia 1771
Dávid, Salamon fia 1807
Sámuel, „ „ 1815
József, Chaim Leb fia 1800
Mose, Leb József fia 1827
Jakab „ „ 1830

Züsz Jakab 1893

NÉVMUTATÓ.*)

I. Városok és helységek nevei:

*) Ezen névmutató a két utolsó függelékre ki nem terjed.

**) A nevek melletti számok a lapszámokat jelölik.

II. Személyek nevei:

*) Ezen lapon fönt az első sorban „megbetegedett“ helyett olvasd megtelepedett.

009908212070